

**INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY**

Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na zmiany w rolnictwie

**Agnieszka Judzińska
Wiesław Łopaciuk**

nr 38

Warszawa 2012

**KONKURENCYJNOŚĆ POLSKIEJ GOSPODARKI
ŻYWNOŚCIOWEJ W WARUNKACH GLOBALIZACJI
I INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ**

**Wpływ Wspólnej Polityki
Rolnej na zmiany
w rolnictwie**

**INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY**

Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na zmiany w rolnictwie

*Redakcja naukowa
mgr inż. Wiesław Łopaciuk*

*Autorzy:
mgr Agnieszka Judzińska
mgr inż. Wiesław Łopaciuk*

**KONKURENCYJNOŚĆ POLSKIEJ GOSPODARKI
ŻYWNOŚCIOWEJ W WARUNKACH GLOBALIZACJI
I INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ**

Warszawa 2012

Autorzy publikacji są pracownikami
Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
- Państwowego Instytutu Badawczego

Pracę zrealizowano w ramach tematu: **Analiza efektów wybranych instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej i polityki rozwoju obszarów wiejskich**,
w zadaniu: *Analiza i ocena instrumentów WPR mających wpływ na decyzje produkcyjne rolników*

Celem pracy jest przedstawienie zarysu teorii z zakresu WPR i jej konfrontacja ze stanem rzeczywistym w polskim rolnictwie, jak również ocena wpływu wybranych instrumentów WPR na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich.

Recenzent
dr hab. Krzysztof Firlej, prof. nadzw. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

Opracowanie komputerowe
Agnieszka Judzińska

Korekta
Krzyszyna Mirkowska

Redakcja techniczna
Leszek Ślipki

Projekt okładki
AKME Projekty Sp. z o.o.

ISBN 978-83-7658-268-9

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowy Instytut Badawczy
00-950 Warszawa, ul. Świętokrzyska 20, skr. poczt. nr 984
tel.: (0 22) 50 54 444
faks: (0 22) 50 54 636
e-mail: dw@ierigz.waw.pl
<http://www.ierigz.waw.pl>*

Spis treści

Wprowadzenie.....	7
Cele opracowania i metodologia	10
1. WPR a zmiany w polskim rolnictwie w świetle danych Polskiego FADN.....	12
1.1. Dopłaty do działalności operacyjnej wg danych Polskiego FADN.....	12
1.1.1. Dopłaty według klas ekonomicznych.....	13
1.1.2. Dopłaty według typów produkcyjnych	20
1.1.3. Dopłaty według regionów FADN	25
1.2. Dochody gospodarstw rolnych według danych FADN.....	29
1.2.1. Wprowadzenie.....	29
1.2.2. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego.....	32
1.2.3. Dochody gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej FADN	34
1.2.4. Dochody gospodarstw rolnych według typów rolniczych FADN.....	40
1.2.5. Dochody gospodarstw rolnych według regionów FADN	46
1.3. Zmiany w produkcji roślinnej	55
1.3.1. Powierzchnia użytków rolnych	55
1.3.2. Struktura użytków rolnych	59
1.3.3. Struktura produkcji roślinnej.....	62
1.4. Zmiany w produkcji zwierzęcej	65
1.4.1. Zmiany stanu zwierząt.....	65
1.4.2. Zmiany struktury stada	68
1.4.3. Zmiany struktury produkcji zwierzęcej.....	70
1.5. Produkcja i koszty	72
1.5.1. Klasy ekonomiczne	72
1.5.2. Typy produkcyjne.....	74
1.5.3. Regiony	77
2. Zmiany w polskim rolnictwie a WPR w opinii rolników.....	80
2.1. Opis zbiorowości ankietowanych gospodarstw.....	80
2.2. Wsparcie bezpośrednie.....	85
2.3. Wpływ WPR na rolnictwo.....	98
3. Podsumowanie i wnioski.....	102
Aneks.....	109

Wprowadzenie

Od początku swego istnienia Wspólna Polityka Rolna (WPR) przechodziła wiele istotnych zmian. Szczególnie głębokie przeobrażenia zaszły w ramach reformy Mc Sharry'ego i uzgodnień na szczycie w Luksemburgu (2003), które w opinii wielu zainteresowanych wprowadziły najbardziej radykalne zmiany w historii WPR¹.

Pomimo licznych reform, WPR nadal celuje w pierwszej kolejności w zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego. Rola tego zagadnienia w kolejnych latach będzie rosła, a to z uwagi na następujące procesy:

- wzrost populacji ludzi na świecie, w tym wzrost liczby głodujących;
- rosnącą konkurencję o ziemię;
- zmiany klimatyczne;
- degradacja ziem, w tym uprawnych;
- ograniczenie bioróżnorodności;
- wysokie ceny energii i perspektywa kryzysu energetycznego;
- wysokie ceny żywności.

W ramach ostatnich reform rozpoczętych w związku z przeglądem śródkresowym z 2003 r. (MTR) i oceną funkcjonowania z 2009 r., jak również w ramach pierwszych dokumentów Komisji Europejskiej (KE) w sprawie przyszłej reformy w 2013 r., wyznaczono nowe cele WPR:

- gospodarcze (zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego dzięki trwałej produkcji rolnej, zwiększenie konkurencyjności i lepszy podział wartości w łańcuchu dostaw żywności);
- środowiskowe (zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych i przeciwdziałanie zmianie klimatu);
- terytorialne (zapewnienie dynamizmu gospodarczego i społecznego na obszarach wiejskich).

Aktualne wyzwania rolnictwa w UE są bardziej złożone i dotyczą szerszego spektrum zagadnień, szczególnie w świetle pogarszającej się sytuacji ekonomicznej rolnictwa (wzrost cen produktów rolnych mniejszy od wzrostu cen środków produkcji), spadku konkurencyjności rolnictwa, a także w świetle nadchodzącej liberalizacji rynków rolnych, narastających problemów środowiskowych (zmiany klimatyczne, utrata bioróżnorodności), problemów terytorialnych (utrzymanie różnorodnego charakteru obszarów wiejskich). W tym kontekście polityka rolna i jej wkład w strategię Europa 2020, ustanowiono 3 rozległe cele dla przyszłej WPR:

¹ Pirizio-Brioli, 2008; Olper, 2008.

- wspieranie opłacalnej, prorynkowej produkcji zdrowej i bezpiecznej żywności w UE poprzez czynniki związane z dochodami uzyskiwanymi z produkcji rynkowej (podnoszenie zdolności rolników do tworzenia wartości dodanej ich produktów, poprawa funkcjonowania łańcucha żywnościowego na drodze zwiększania konkurencyjności, zapewnienie siatki bezpieczeństwa w wypadku nadmiernego spadku cen), propagowanie trwałej, zrównoważonej konsumpcji, poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych (innowacje, modernizacja), efektywność zasobów, identyfikacja trudności produkcyjnych w obszarach z trudnymi warunkami naturalnymi (wsparcie dochodów, zarządzanie ryzykiem ekonomicznym i bezpieczeństwem żywnościowym). Powyższe działania są związane z **celem szybkiego wzrostu** w strategii Europa 2020;
- zapewnienie zrównoważonego użytkowania/zarządzania naturalnymi zasobami, takimi jak woda i ziemia, zapewnienie społeczeństwu dóbr publicznych środowiska naturalnego (ochrona wiejskiego krajobrazu i bioróżnorodności), integracja i promocja działań na rzecz łagodzenia tempa zmian klimatycznych, poprawa odporności rolnictwa na zmiany klimatyczne (ograniczenie ich wpływu), wspieranie ekologicznego wzrostu poprzez innowacje i ograniczanie negatywnego wpływu rolnictwa na środowisko. Powyższe działania są związane z **celem zrównoważonego wzrostu** w strategii Europa 2020, w ramach działań celów szczegółowych – wspieranie niskiej emisji CO₂, wspieranie bioekonomii i ochrona środowiska;
- wspieranie zrównoważonego rozwoju terytorialnego i prosperity na obszarach wiejskich UE poprzez uwzględnianie strukturalnej różnorodności rolnictwa i zapewnienie pozytywnych efektów *spill-over* z rolnictwa do innych sektorów wiejskiej gospodarki i na odwrót, poprawę atrakcyjności obszarów wiejskich i ich dywersyfikację ekonomiczną. Powyższe działania są związane z **celem łącznego wzrostu** w ramach strategii Europa 2020 uwzględniającej relatywnie niższy stopień rozwoju obszarów wiejskich oraz cele socjalne i terytorialne spójności pomiędzy poszczególnymi państwami UE.

Na poziomie operacyjnym będzie to wymagało reform WPR w następujących aspektach:

- Ukierunkowanie regulacji WPR na wzrost produktywności i konkurencyjności rolnictwa poprzez:

- poprawę funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego i tworzenie sieci (rolników, doradców, naukowców, handlowców, konsumentów, itp);
- wspieranie działań prokonkurencyjnych wśród rolników i na innych szczeblach łańcucha żywnościowego w celu ułatwienia efektywnego użycia zasobów, rozwoju produktów i marketingu;
- wspieranie czynników zachęcających do używania instrumentów zarządzania ryzykiem i strategii aktywnej ochrony lub zapobiegania.
- Poprawę działania WPR w stosunku do zmian klimatycznych i środowiskowych poprzez:
 - Wzrost liczby obszarów rolniczych, na których prowadzona jest produkcja z wykorzystaniem dobrych praktyk rolniczych zapewniających korzyści środowiskowe i klimatyczne oraz zapewniające wykorzystanie bardziej zaawansowanych regulacji rolnośrodowiskowych przez kraje UE i rolników. Wspieranie efektywności regulacji WPR poprzez:
 - redystrybucję płatności bezpośrednich w celu lepszego uwzględnienia celów wsparcia dochodów i celów środowiskowych;
 - redukcję dysparytetu poziomu wsparcia bezpośredniego między krajami UE i rolnikami;
 - redukcję biurokracji dla rolników i agend rządowych bez utraty efektywności regulacji i wzrostu ryzyka błędów.

Progres w osiągnięciu powyższych założeń byłby mierzony przy użyciu wskaźników w kontekście reformowania zasad monitoringu i oceny WPR. W tych okolicznościach należałoby się przyjrzeć zmianom w polskim rolnictwie zachodzącym po wejściu do UE w polskim rolnictwie oraz ustalić, jaka była w tym rola stosowanych rozwiązań polityki rolnej. Na takiej podstawie można podjąć próbę oceny roli poszczególnych elementów WPR oraz sformułować wnioski traktujące o pożądanych kierunkach ewolucji polityki w sektorze rolnym.

Cele opracowania i metodologia

Głównym celem niniejszego opracowania jest pokazanie wpływu WPR na zmiany zachodzące w polskim rolnictwie. Z jednej strony poddano analizie dane liczbowe z Polskiego FADN, a z drugiej zinterpretowano informacje zebrane na podstawie Załącznika 2 do ankiety IERIGŻ-PIB „Rodzina i Gospodarstwo” przeprowadzonej w 2011 r., która dostarczyła informację na temat postrzegania WPR i reakcji na te regulacje przez grupę najbardziej nim zainteresowaną – rolników.

W celu zdefiniowania zmian w polskim rolnictwie i znaczenia WPR w tych procesach, przeanalizowano dane liczbowe wygenerowane z Polskiego FADN za lata 2004-2010. Ze względu na zmiany typologii gospodarstw i metodologii gromadzenia informacji, dane z 2010 nie są porównywalne z danymi z wcześniejszych lat. Wobec tego analiza obejmuje lata 2004-2009, a prace koncentrowały się na identyfikacji zależności pomiędzy wielkością wsparcia skierowanego do gospodarstw, a zmianami w produkcji. Analizowany okres podzielono na dwa podokresy: lata 2004-2006 i 2007-2009, dla których wyliczono średnie wielkości zmiennych używanych do analizy, w celu przynajmniej częściowego wyeliminowania zmian wynikających z krótkookresowych wahań koniunktury na rynkach rolnych. Analiza została przeprowadzona w podziale na klasy ekonomiczne, typy produkcyjne i regiony FADN².

Do analizy wyodrębniono następujące profile badawcze:

- gospodarstwa ogółem;
- gospodarstwa w podziale na klasy wielkości ekonomicznej:
 - bardzo małe (BM) do 4 ESU,
 - małe (M) 4-8 ESU,
 - średnio małe (ŚR-M) 8-16 ESU,
 - średnio-duże (ŚR-D) 16-40 ESU,
 - duże (D) 40-100 ESU,
 - bardzo duże (BD) powyżej 100 ESU;
- gospodarstwa według typów rolniczych:
 - uprawy polowe (UP),
 - uprawy ogrodnicze (UO),
 - uprawy trwałe (UT),
 - produkcja mleka (KML),
 - zwierzęta żywione w systemie wypasowym (ZTR),
 - zwierzęta ziarnożerne (ZZI),
 - produkcja mieszana (MIE);

² Pełny opis metodologii gromadzenia i podziału danych w „Wyniki standardowe uzyskiwane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2009 roku”, Warszawa 2010.

- gospodarstwa w podziale na makroregiony FADN:
 - Pomorze i Mazury (POM-MZ) – województwa: warmińsko-mazurskie, pomorskie, zachodniopomorskie i lubuskie,
 - Wielkopolska i Śląsk (WLKP-ŚL) – województwa: kujawsko-pomorskie, wielkopolskie, dolnośląskie oraz opolskie,
 - Mazowsze i Podlasie (MAZ-PODL) – województwa: podlaskie, mazowieckie, łódzkie i lubelskie,
 - Małopolska i Pogórze (MŁP-POG) – województwa: śląskie, małopolskie, podkarpackie oraz świętokrzyskie.

Do obliczeń użyto szereg zmiennych generowanych w systemie FADN, które dotyczyły następujących kategorii:

- wybranych informacji o produkcji,
- wartości produkcji,
- kosztów produkcji,
- dopłat do działalności operacyjnej,
- dochodu na gospodarstwo rolne.

Opracowano Załącznik nr 2³, który, jako wkładkę, przyłączono do wielkiej ankiety Zakładu Polityki Społecznej i Regionalnej IERIGŻ-PIB „Rodzina i Gospodarstwo”. Badania ankietowe, podobnie jak i stosowana metoda zbierania danych, są kontynuacją wieloletnich badań prowadzonych w kilkuletnich odstępach czasowych. Przyjęta oryginalna metoda ankietyzacji polega głównie na tym, że przedmiotem badań jest cała wieś, a nie wybrane losowo gospodarstwa. W ten sposób zachowane zostają związki poszczególnych gospodarstw z ich naturalnym podłożem, jakie stanowi wieś. Walorem takiej metody badawczej jest połączenie szczegółowości i masowości polegających na różnych płaszczyznach dociekań.

Ankietyzacja przeprowadzona w 2011 roku jest szesnastą edycją badań. Jest to system odpowiadający badaniom typu panelowego w obrębie 76 wsi. W założeniach doboru wsi decydował walor reprezentatywności (łącznie jedna pięćsetna ogółu wiejskich gospodarstw domowych) oraz proporcjonalny rozkład próby w ujęciu regionalnym.

Formularze ankiety zawierały stały zestaw pytań, tj. powtarzanych we wszystkich kolejnych ankietach, co pozwala na śledzenie przemian zachodzących w podstawowych strukturach wiejskich (agrarniej, aktywności rynkowej gospodarstw rolnych, źródłach utrzymania wiejskich rodzin) w skali kraju i regionów. Odrębna grupa pytań, które zmieniają się w kolejnych edycjach ankiety, odnosi się do najbardziej aktualnych problemów wsi i rolnictwa w badanym

³ Patrz Aneks.

okresie. Obecnie dotyczyły przede wszystkim efektów WPR w zakresie wspierania rozwoju obszarów wiejskich i umacniania ekonomicznego gospodarstw rolnych oraz opinii respondentów o wpływie globalnego kryzysu na ich aktualną sytuację ekonomiczną. To właśnie odpowiedzi na te pytania są podstawą identyfikacji opinii rolników na temat roli, jaką ich zdaniem spełniają regulacje WPR w polskim rolnictwie.

Do analizy materiału pochodzącego z Załącznika nr 2 wykorzystano metody statystyki opisowej używane w badaniach ankietowych. W pierwszej kolejności wyniki poddano statystycznej analizie na poziomie kraju. Otrzymane informacje pozwoliły sformułować wnioski dotyczące zmian w ankietowanych gospodarstwach, ich przyczynach oraz roli WPR w tych procesach, a także jej skuteczności, jako czynnika stabilizacji rynków i dochodów.

1. WPR a zmiany w polskim rolnictwie w świetle danych Polskiego FADN

1.1. Dopłaty do działalności operacyjnej wg danych Polskiego FADN

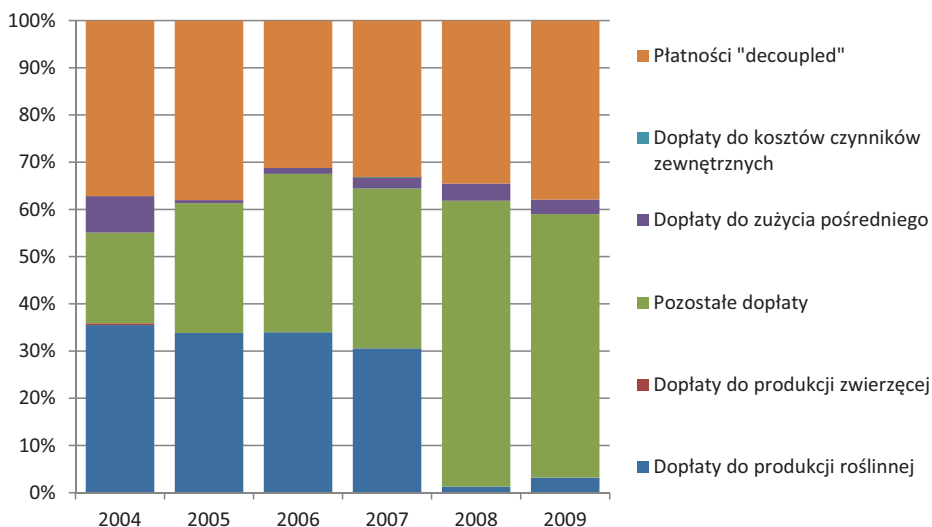
Zgodnie z metodologią FADN stosowaną w latach 2004-2009 zmienna „Dopłaty do działalności operacyjnej” zawiera większość kategorii transferów wsparcia skierowanego do gospodarstw rolnych w ramach WPR, z wyjątkiem dopłat do inwestycji i płatności za zaprzestanie działalności rolniczej. W jej skład wchodzi następujące rodzaje płatności:

- **dopłaty do produkcji roślinnej** – dopłaty wyrównawcze, płatności obszarowe, dopłaty za odłogowanie oraz pozostałe dopłaty do produkcji roślinnej;
- **dopłaty do produkcji zwierzęcej** – dopłaty do zwierząt i do produktów pochodzenia zwierzęcego oraz pozostałe dopłaty do produkcji zwierzęcej;
- **pozostałe dopłaty/płatności** – dopłaty rolnośrodowiskowe, dopłaty do obszarów o niekorzystnych warunkach produkcji rolniczej (LFA) i inne dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich;
- **dopłaty do zużycia pośredniego;**
- **dopłaty do kosztów czynników zewnętrznych;**
- **płatności „decoupled”** – jednolita płatność obszarowa (JPO), dodatkowe wsparcie wynikające z modulacji płatności bezpośrednich.

Zatem tej zmiennej, obejmującej znaczną część transferów pieniężnych do gospodarstw rolnych, nie należy mylić z używanymi potocznie sformułowaniami, nie zawsze stawianymi na właściwym miejscu, takimi jak dopłaty bezpośrednie, płatności bezpośrednie, czy wsparcie bezpośrednie, a które de facto są jej częścią składową. Do celów tego opracowania dla tej zmiennej przyjęto skrócone określenia „dopłaty”, „płatności”, lub „świadczenia”.

W strukturze dopłat dominowały trzy rodzaje wsparcia płatności nie związane z produkcją (*decoupled*), płatności do produkcji roślinnej oraz szczególnie w latach 2008-2009 pozostałe płatności, które w ww. okresie „wchłonęły” znaczną część dopłat do produkcji roślinnej (rys. 1).

Rysunek 1. Struktura dopłat do działalności operacyjnej gospodarstw rolnych FADN

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.1.1. Dopłaty według klas ekonomicznych

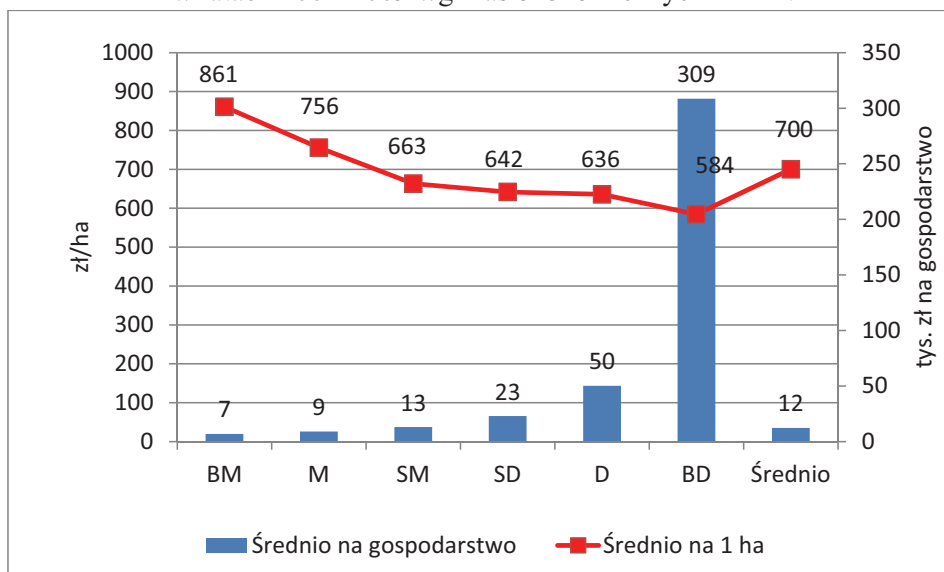
Wysokość wpływów pieniężnych z tytułu wsparcia bezpośredniego do gospodarstwa zależy w pierwszej kolejności od jego rozmiarów. Mniejsze znaczenie ma liczba hektarów, do których przysługują poszczególne rodzaje płatności. Z tego powodu występuje tu bardzo duże zróżnicowanie wysokości świadczeń w zależności od rozmiarów gospodarstwa.

W latach 2004-2009 w próbie FADN wysokość dopłat wyniosła średnio 12,3 tys. zł na gospodarstwo rocznie. W najmniejszych gospodarstwach (klasy ekonomiczne FADN bardzo małe i małe) świadczenia były znacznie niższe od przeciętnej, a w gospodarstwach średnio-małych porównywalne. W większych gospodarstwach płatności znacząco przewyższały średnią, w największych nawet 25-krotnie.

W analizowanym okresie gospodarstwa z próby FADN otrzymywały średnio 700 zł do 1 ha UR kwalifikujących się do dopłat. W tym ujęciu różnice w wielkości świadczeń pomiędzy poszczególnymi klasami ekonomicznymi,

w porównaniu z różnicami w wysokości świadczeń na gospodarstwo, nie były duże, aczkolwiek zauważalne. Wysokość stawki była odwrotnie skorelowana z wielkością gospodarstwa. Innymi słowy, w miarę wzrostu rozmiarów gospodarstwa stawki na 1 ha malały. Przyczyną tego stanu rzeczy był mniejszy udział płatności z wysokimi stawkami na 1 ha w dużych gospodarstwach, gdzie dominowały płatności JPO i UPO oraz znacznie rzadziej występowały płatności ONW (rys. 2).

Rysunek 2. Średnia roczna wielkość płatności na gospodarstwo i na 1 ha UR w latach 2004-2009 wg klas ekonomicznych FADN

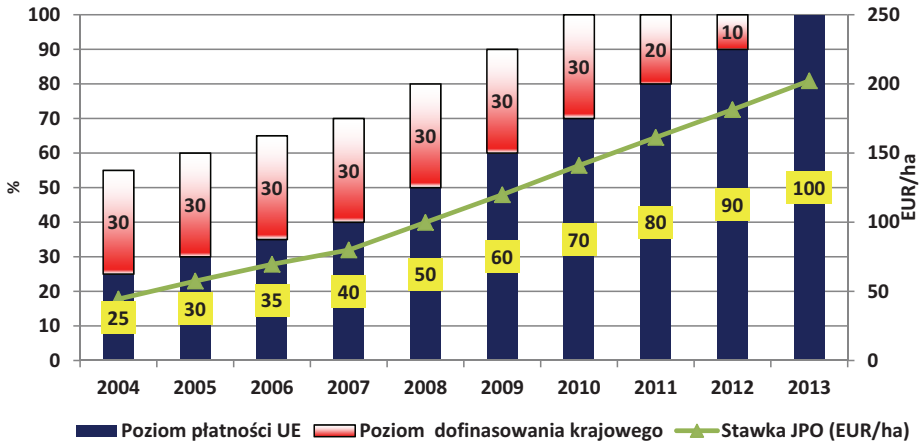

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Wzrost płatności bezpośrednich w znacznej części wynikał z warunków dochodzenia do pełnej wysokości dopłat w UE, co ilustruje rysunek 3.

Rysunek 3. Plan dochodzenia do pełnej wysokości dopłat bezpośrednich

Źródło: Departament Płatności Bezpośrednich, MRiRW.

Duże znaczenie jeżeli chodzi o skalę wzrostu płatności miał też kurs wymiany złotego do euro. W pierwszych latach po akcesji znaczą część wzrostu stawek wyrażonych w euro „konsumowało” umacnianie się krajowej waluty. Dlatego porównywano również relatywny wzrost wysokości świadczeń pomiędzy klasami wielkości, typami produkcyjnymi czy regionami.

W ujęciu dynamicznym różnice w wysokości świadczeń na gospodarstwo w analizowanym okresie wykazywały pewne prawidłowości. Gospodarstwa bardzo małe i małe w latach 2004-2009 otrzymywały dopłaty w wysokości odpowiednio około 50 i 70% średniej. W grupie gospodarstw średnio-małych, średnio-dużych i dużych wysokość płatności zmniejszyła się o blisko 20 pkt. proc. do odpowiednio 3,91 i 3,39% średniej w badanej próbie. W gospodarstwach największych na początku analizowanego okresu dopłaty ponad 22-krotnie przewyższały średnią, a w 2009 r. były już od niej blisko 30-krotnie wyższe (tab. 1).

Tabela 1. Porównanie wielkości dopłat na gospodarstwo do średniej w próbie FADN wg klas ekonomicznych

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
BM	51,1	57,7	55,8	62,7	54,8	53,7
M	73,9	69,4	72,1	78,9	75,0	71,7
ŚR-M	119,5	108,4	107,9	101,0	107,6	103,2
ŚR-D	207,0	186,9	182,9	175,7	189,1	191,2
D	455,0	379,5	355,5	419,7	416,4	439,4
BD	994,9	2278,9	2374,3	2297,1	2590,7	2982,2
Średnio	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, ŚR-D – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Porównując różnice pomiędzy poszczególnymi klasami ekonomicznymi w wysokości dopłat na 1 ha, należy zauważyć, że tylko w największych i w małych (bardzo małe i małe) gospodarstwach stawki dopłat były powyżej średniej dla całej zbiorowości gospodarstw biorących udział w FADN (tab. 2).

Tabela 2. Porównanie wielkości dopłat na 1 ha UR do średniej w próbie FADN wg klas ekonomicznych

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
BM	113,7	123,5	124,0	136,7	121,1	116,2
M	110,7	105,2	111,7	113,2	108,1	102,7
ŚR-M	103,4	95,8	97,1	89,2	96,6	93,0
ŚR-D	103,1	94,5	92,6	83,5	92,6	92,2
D	105,0	89,1	85,2	87,5	90,9	95,6
BD	64,7	141,6	121,4	117,1	115,8	145,0
Średnio	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, ŚR-D – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

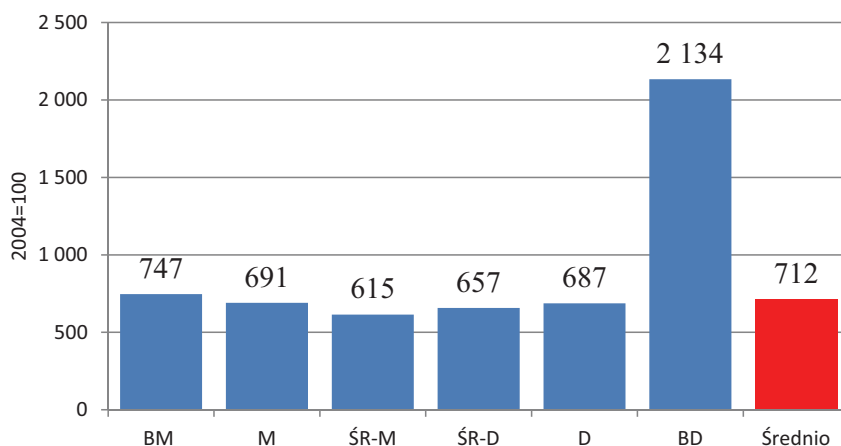
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Zmiany relatywnej wysokości płatności z jednej strony pokazują rosnącą polaryzację wpływów z tego tytułu, a z drugiej dążenie gospodarstw do maksymalizacji wysokości otrzymywanego wsparcia, co widoczne jest szczególnie w największych i najmniejszych gospodarstwach, gdzie dynamika wzrostu w latach 2004-2009 była wyższa niż przeciętna. Jednakże tylko w największych gospodarstwach w analizowanym okresie dynamika dopłat na gospodarstwo kilkukrotnie przewyższała średnią (rys. 4). W pozostałych klasach ekonomicznych skala wzrostu wpływów była zbliżona do przeciętnej. Sytuacja przedstawiała się podobnie jeżeli chodzi o wysokość dopłat na 1 ha, ale różnice w dynamice były

znacznie mniejsze. Tu również dynamika wzrostu płatności przewyższała średnią tylko w najmniejszych i w największych gospodarstwach.

Wzrost wysokości płatności na gospodarstwo w największych jednostkach wynikał tylko częściowo ze wzrostu ich rozmiarów. Stosunkowo dużą rolę odgrywał dobór rodzajów płatności. W miarę upływu czasu rolnicy w dużych gospodarstwach, oprócz podejmowania decyzji o zwiększaniu areálu kwalifikowalnego do dopłat, a więc w istocie, o powiększaniu gospodarstw, tak dostosowywali produkcję, aby portfolio dopłat zapewniało im większe wpływy przeciętnie z 1 ha (rys. 5). W miarę upływu czasu, w tej grupie gospodarstw zwiększał się udział dopłat z wyższymi stawkami na 1 ha.

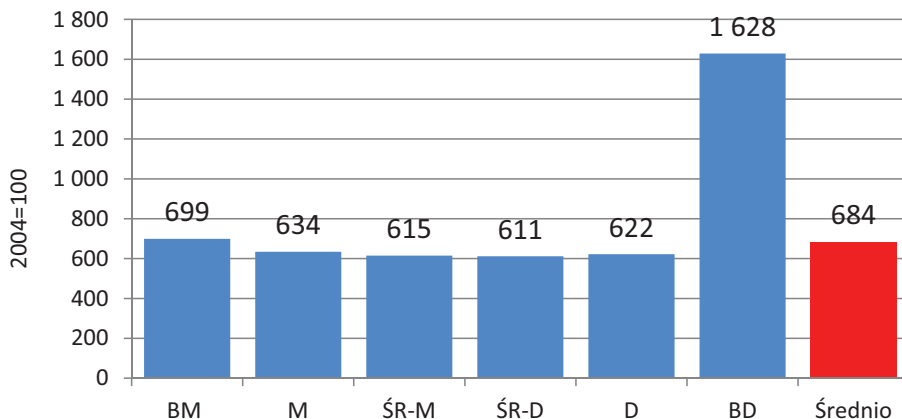
Rysunek 4. Wzrost wysokości dopłat na gospodarstwo wg klas ekonomicznych FADN w latach 2004-2009 (nominalnie)

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, ŚR-D – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże .

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Rysunek 5. Wzrost wysokości dopłat na 1 ha wg klas ekonomicznych FADN w latach 2004-2009 (nominalnie)

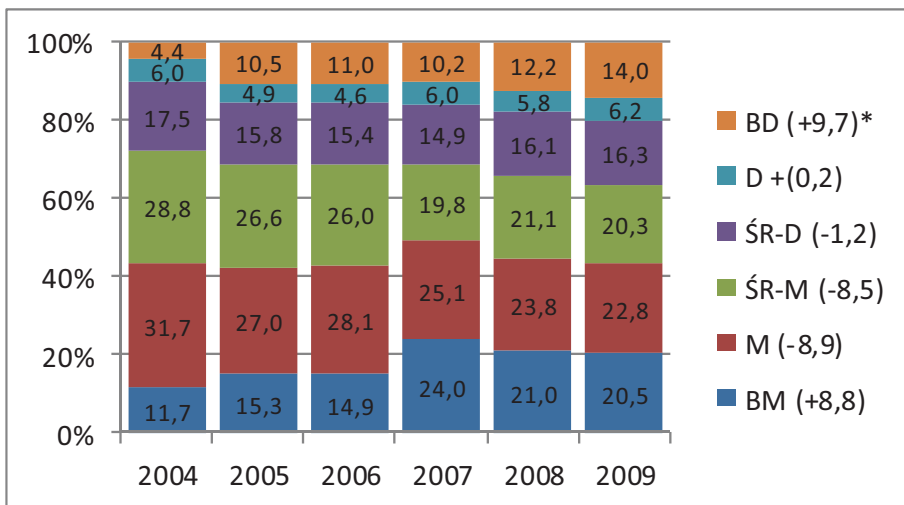
BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, ŚR-D – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W latach 2004-2009 blisko trzy czwarte dopłat trafiło do małych⁴ gospodarstw, ale w ujęciu dynamicznym ich udział się zmniejszył o blisko 9 pkt. proc. na rzecz większych gospodarstw. Małe gospodarstwa stanowiły aż blisko 90% ogółu badanych gospodarstw. Warto zauważyć, że zauważalnie (o 9-10 pkt. proc.) zwiększyły się tylko udziały największych i najmniejszych jednostek, a udziały pozostałych zmalały. Największy był spadek udziału gospodarstw małych i średnio-małych (rys. 6).

⁴ Klasy FADN: bardzo małe, małe i średnio-małe.

Rysunek 6. Dystrybucja dopłat do działalności operacyjnej
wg klas ekonomicznych FADN

* wzrost/spadek udziału w pkt. proc.

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, ŚR-D – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Analiza dystrybucji płatności wg rozmiarów gospodarstw może dostarczyć cennych informacji, które mogą być pomocne w odpowiedzi na pytanie: jakie rolnictwo jest lub było wspierane?. Znaczna część transferów trafiała (i de facto trafia) do małych gospodarstw, w dużej części niezwiązanych z rynkiem. Produkują one głównie na własne potrzeby, a ewentualne nadwyżki sprzedają. Gospodarstwa te są słabe ekonomicznie, niezdolne do odtwarzania swego majątku trwałego, funkcjonują dzięki jego dekapitalizacji. Inaczej ujmując, w dłuższej perspektywie czasowej nie są to jednostki rozwojowe. Liczebność takich gospodarstw, pomimo znacznego spadku, nadal jest bardzo duża. Można powiedzieć, że to one są rdzeniem polskich obszarów wiejskich. Z drugiej strony mamy do czynienia z relatywnie niewielką liczbą gospodarstw silnych ekonomicznie, są to jednostki z reguły duże, produkujące z użyciem nowoczesnych technologii, konkurencyjnych względem rolnictwa w Europie Zachodniej. Te z kolei stanowią trzon polskiego rolnictwa rynkowego. W długiej perspektywie to ta grupa gospodarstw będzie decydowała o rozmiarach produkcji żywności w Polsce. Dlatego analizując wpływ WPR na polskie rolnictwo, należałoby się zastanowić, po pierwsze nad strategicznymi, długoterminowymi celami stawianymi przed sektorem rolnym, a dopiero w dalszej kolejności kogo wspierać i w jaki sposób. Zasadne byłoby rozgraniczenie wsparcia rolnictwa rynkowego od

wsparcia obszarów wiejskich, co częściowo się odbywa. Pozostaje tylko trudna kwestia finansowania. Coraz trudniej bowiem jest uzasadniać wspieranie rolnictwa jako całości, a dochodzi jeszcze uzasadnienie wspierania dziedzin mających mało wspólnego z rolnictwem z budżetu rolnego. Oprócz tego pozostają jeszcze kwestie efektywności wsparcia, zarówno w perspektywie krótko-, jak i długoterminowej. W obu tych kategoriach „przegrywa” rolnictwo drobnotowarowe. Inną sprawą jest to, że stosunkowo niewielka garstka dużych producentów odbiera niewspółmiernie duże wsparcie w stosunku do mniejszych producentów rolnych. Problem ten ma o wiele większe znaczenie w krajach UE-15, ale w Polsce też zaznacza się dość wyraźnie. Rozwiązaniem tego problemu, przynajmniej częściowym, wydaje się być modulacja.

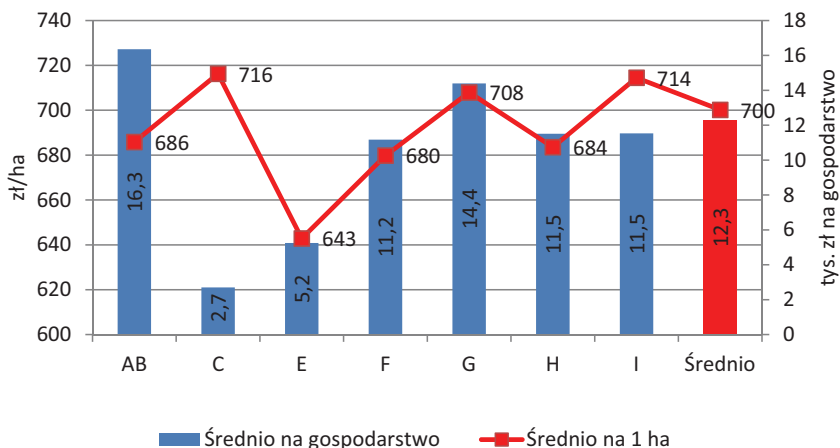
1.1.2. Dopłaty według typów produkcyjnych

Pomimo tego, że gros wsparcia skierowanego do gospodarstw rolnych nie wynika z rodzaju prowadzonej produkcji, to w podziale na typy produkcyjne FADN występują dość duże różnice w wysokości świadczeń, zarówno na gospodarstwo, jak i na 1 ha. Tym niemniej, ich zróżnicowanie jest nieporównywalnie mniejsze niż w klasyfikacji wg klas ekonomicznych.

W latach 2004-2009, spośród typów produkcyjnych FADN największe płatności na gospodarstwo otrzymywały jednostki o specjalizacji uprawy polowe, czyli produkcja roślinna (średnio ponad 16 tys. zł rocznie) i zwierzęta trawożerne (14 tys. zł). Najniższe świadczenia na gospodarstwo otrzymywali beneficjenci specjalizujący się w uprawach ogrodniczych i uprawach trwałych – sadowniczych (średnio 3-5 tys. zł). Płatności w pozostałych typach gospodarstw, w tym o mieszanym profilu produkcji, kształtowały się w granicach 11-12 tys. zł. Najwyższe wpływy w gospodarstwach roślinnych oraz specjalizujących się w produkcji zwierząt trawożernych wynikają z rozmiarów tych gospodarstw. Produkcja, zarówno w tych pierwszych, jak i w drugich, opiera się odpowiednio na areale gruntów ornych i użytków zielonych. Dodatkowo w tej drugiej grupie gospodarstw stosuje się oddzielone płatności do krów i owiec.

Najwyższa wartość płatności na 1 ha przypada w gospodarstwach ogrodniczych i gospodarstwach utrzymujących zwierzęta trawożerne, co w pierwszej grupie wiąże się z większym niż innych grupach udziałem płatności o wyższych stawkach na 1 ha niż JPO i UPO, a w drugiej z oddzielnymi płatnościami zwierzęcymi. Niższe wartości świadczeń na 1 ha występują w tych grupach gospodarstw, gdzie w strukturze dominują z różnych przyczyn dopłaty JPO i UPO (rys. 7).

Rysunek 7. Średnia roczna wielkość płatności na gospodarstwo i na 1 ha UR w latach 2004-2009 wg typów produkcyjnych FADN

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W ujęciu dynamicznym w całym analizowanym okresie poniżej średniego poziomu płatności na gospodarstwo kształtowały się w gospodarstwach ogrodniczych, mieszanych i sadowniczych. W dwóch pierwszych typach różnica zmalała, a w trzecim się powiększyła. W 2009 r. płatności w gospodarstwach ogrodniczych i sadowniczych stanowiły odpowiednio 18 i 43% średnich dla gospodarstw FADN, wobec odpowiednio 11 i 55% w 2004 r. Natomiast w gospodarstwach bez wyraźnego profilu produkcji poziom płatności był w 2009 r. o 8% niższy od przeciętnego dla gospodarstw FADN (tab. 3, 4).

Z wyjątkiem pierwszych lat po akcesji do UE, poniżej średniej kształtowały się też dopłaty w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka, oraz zwierząt ziarnożernych. Zdecydowanie powyżej średniej były świadczenia w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej i produkcji zwierząt trawożernych. W latach 2004-2009 różnica w przypadku tych pierwszych wydatnie zmalała, natomiast w przypadku drugiej grupy powiększyła się.

Tabela 3. Porównanie wielkości dopłat na gospodarstwo do średniej w próbie FADN wg typów produkcyjnych

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
AB	163,0	132,4	129,7	130,4	127,2	137,7
C	11,2	32,7	27,0	22,4	17,5	18,4
E	55,0	47,8	48,1	42,6	32,7	43,3
F	105,9	89,2	95,5	95,9	89,0	84,5
G	99,7	117,2	120,8	115,7	117,9	116,4
H	85,0	101,8	104,3	90,5	89,9	87,7
I	85,5	93,9	93,9	93,8	96,3	92,2
Średnio	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Tabela 4. Porównanie wielkości dopłat na 1 ha UR do średniej w próbie FADN wg typów produkcyjnych

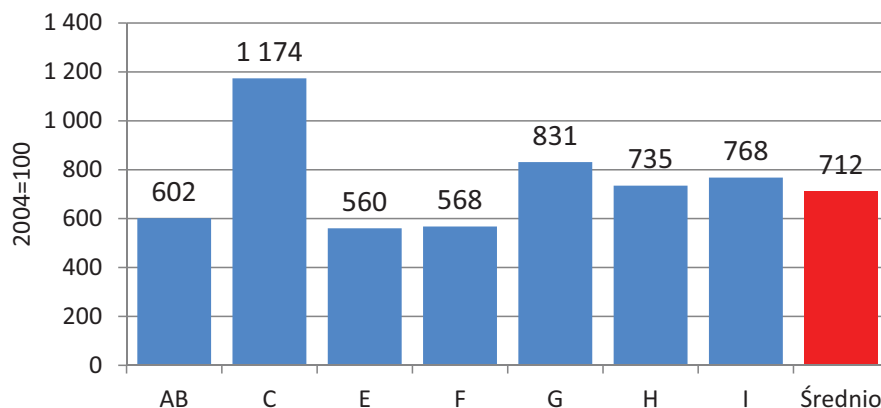
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
AB	118,1	94,2	91,7	95,3	97,4	103,6
C	56,7	168,5	131,1	99,7	77,3	79,4
E	115,9	102,9	106,2	89,6	75,1	88,7
F	120,9	100,4	108,2	96,1	94,3	86,8
G	90,7	108,4	111,4	100,1	96,9	95,9
H	90,3	107,6	98,0	90,7	99,2	96,6
I	90,3	100,1	102,4	105,4	103,8	100,7
Średnio	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W latach 2004-2009 najbardziej wzrosła wartość świadczeń na gospodarstwo w jednostkach specjalizujących się w produkcji ogrodniczej (ponad 11-krotnie) i produkcji zwierząt trawożernych (ponad 8-krotnie). Wyższy niż przeciętny był także wzrost płatności w gospodarstwach bez specjalizacji i gospodarstwach specjalizujących się w produkcji zwierząt ziarnożernych (rys. 8). Gospodarstwa ogrodnicze, korzystające z dopłat w najmniejszym stopniu, były szczególnie zainteresowane powiększeniem wpływów z tego tytułu i dlatego dostosowały bardziej niż inne typy produkcyjne swoje działania w tym kierunku. Większy niż przeciętny wzrost gospodarstw zwierzęcych wynikał też w dużej mierze ze zmian w systemie płatności. Z kolei duże gospodarstwa, głównie roślinne, i tak czerpiące więcej niż inne z efektu skali, miały często ograniczone możliwości pozyskania dodatkowych wpływów w ramach wsparcia bezpośredniego.

Rysunek 8. Wzrost wysokości dopłat na gospodarstwo wg typów produkcyjnych FADN w latach 2004-2009 (nominalnie)

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

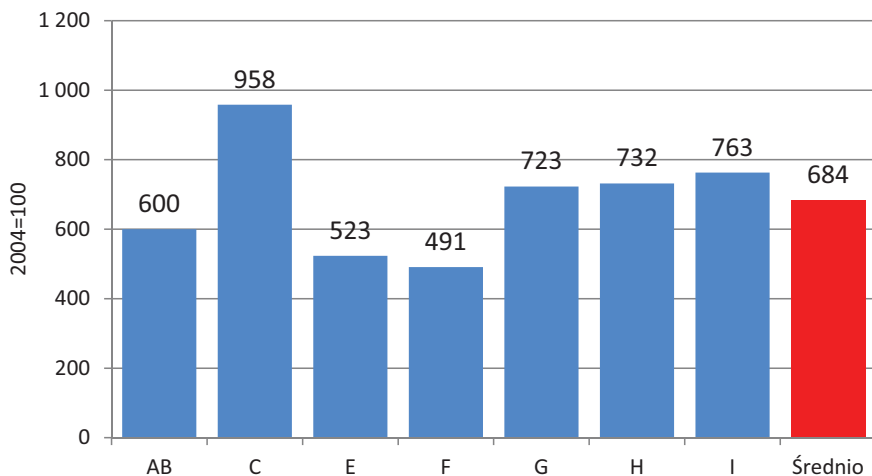
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Dynamika wzrostu stawek dopłat na 1 ha przedstawia się w jego większości podobnie jak dynamika wzrostu płatności na gospodarstwo, dlatego przyczyn wzrostu, oprócz oczywiście przyczyn wynikających z uzgodnień w ramach negocjacji akcesyjnych, należy upatrywać w zmianach systemu płatności oraz zmianach w doborze działalności produkcyjnych (rys. 9).

Analizę zmian wysokości płatności w podziale na typy produkcyjne utrudniają zmiany dokonywane w zasadach przyznawania płatności, polegające głównie na wprowadzeniu tzw. płatności paszowych i zwierzęcych. Płatności paszowe przysługują do trwałych użytków zielonych, na których prowadzona jest uprawa roślin przeznaczonych na paszę, pod warunkiem posiadania przez beneficjenta przeżuwaczy (krowy, owce, kozy) lub koni. Zmiany te w największym stopniu dotknęły grupę gospodarstw specjalizujących się w produkcji roślinnej, gospodarstw sadowniczych i ogrodniczych, a także posiadających zwierzęta ziarnożerne. Płatności zwierzęce wspierają utrzymanie bydła i owiec w określonych regionach Polski. Oprócz tego wprowadzono również inne formy płatności: płatności do owoców miękkich i pomidorów, czy płatności do roślin strączkowych lub motylkowych.

W tym ujęciu również widać wpływ WPR na decyzje produkcyjne. Rolnicy zmieniali dobór działalności w kierunku takiego ich portfolio, które umożliwiłoby w danych warunkach (bez większych zmian profilu produkcji, czy też specjalizacji) zwiększenie wpływów pochodzących z płatności w ramach WPR.

Rysunek 9. Wzrost wysokości dopłat na 1 ha wg typów produkcyjnych FADN w latach 2004-2009 (nominalnie)

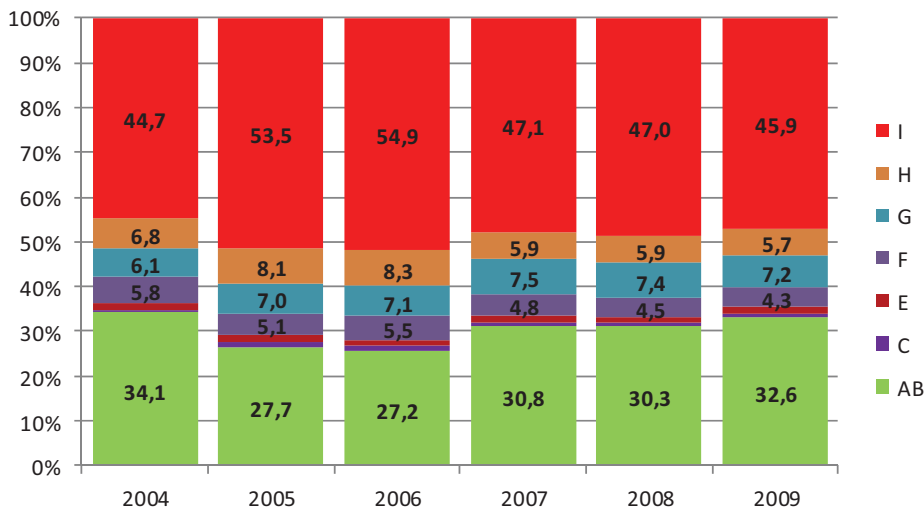

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Blisko 80% dopłat trafia do dwóch typów produkcyjnych gospodarstw: mieszanych (około 45%) oraz specjalizujących się w uprawach polowych (około 30%). Wynika to z jednej strony z liczebności gospodarstw mieszanych, a z drugiej z areału gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych. Udział pozostałych typów produkcyjnych jest znacznie mniejszy (rys. 10). Zatem ze wsparcia unijnego w obecnej formie korzystają głównie dwa najpowszechniej występujące typy gospodarstw. Taka sytuacja budzi pewne wątpliwości. Duża część gospodarstw mieszanych to gospodarstwa małe, które w długiej perspektywie czasowej nie mają możliwości rozwoju. Jednocześnie trafia do nich blisko połowa wsparcia kierowanego do sektora rolnego. To z kolei rodzi pytania o wykorzystanie i efektywność tych środków. Stosunkowo małe sumy wsparcia nie powodują ani dużej poprawy sytuacji ekonomicznej, ani też nie przyczyniają się do zauważalnej poprawy warunków materialnych rodzin rolniczych. Należałoby zatem poszukać innych rozwiązań w zakresie wsparcia działalności tego typu gospodarstw i pójść dalej w kierunku finansowego wsparcia gospodarstw drobnotowarowych z jednoczesnym zaostreniem czy zmianą kryteriów, aby „wyłuskać” te jednostki, które rzeczywiście by z tej pomocy skorzystały. Kryteriami w tym względzie mogłyby być takie cechy, jak regularność sprzedaży na rynek, udział dochodu z rolnictwa, wiek osoby zarządzającej (właściciela), możliwości rozwojowe itp.

Rysunek 10. Dystrybucja dopłat do działalności operacyjnej wg typów produkcyjnych FADN

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.1.3. Dopłaty według regionów FADN

W latach 2004-2009 relatywnie duże były różnice średniej wysokości świadczeń na gospodarstwo w poszczególnych regionach FADN⁵. Pod tym względem w kraju zaznaczała się wyraźna linia podziału odzwierciedlająca strukturę agrarną gospodarstw. Najwyższe świadczenia na gospodarstwo rocznie otrzymywali beneficjenci na północy i zachodzie kraju (regiony Pomorze i Mazury oraz Wielkopolska i Śląsk), natomiast w centrum i na wschodzie kraju (regiony Mazowsze i Podlasie oraz Małopolska i Pogórze) najniższe. Rozpiętość pomiędzy wysokością świadczeń w regionie Pomorze i Mazury (22,8 tys. zł/gospodarstwo), a regionem Małopolska i Pogórze (7,9 tys. zł/gospodarstwo) była blisko trzykrotna.

Wysokość świadczeń na gospodarstwo była odwrotnie skorelowana z wysokością świadczeń w przeliczeniu na 1 ha (rys. 11). Najwyższe były stawki w regionie Małopolska i Pogórze, gdzie beneficjenci średnio do 1 ha otrzy-

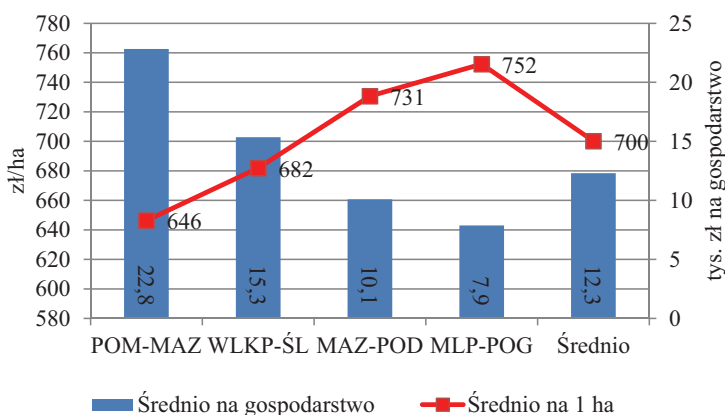
⁵ Pomorze i Mazury – warmińsko-mazurskie, pomorskie, zachodnio-pomorskie, lubuskie; Wielkopolska i Śląsk – kujawsko-pomorskie, wielkopolskie, dolnośląskie, opolskie; Mazowsze i Podlasie – łódzkie, mazowieckie, polskie, lubelskie; Małopolska i Pogórze – śląskie, małopolskie, świętokrzyskie, podkarpackie.

wali 747 zł, tj. o blisko 100 zł/ha więcej niż w regionie Pomorze i Mazury, gdzie stawki były najniższe. Różnice w wysokości stawek na 1 ha wynikają z tego, że udział płatności innych niż JPO i UPO na wschodzie i południu kraju jest znacznie większy. Beneficjenci na tych obszarach częściej otrzymują dopłaty ONW, czy płatności środowiskowe. Zatem różnice te wiążą się bardziej z charakterystyką ekonomiczną, przyrodniczą i społeczną danego regionu. Z tego powodu skala wpływu płatności na rolnictwo w poszczególnych regionach jest inna, a zmiany zachodzą w różnych kierunkach. W regionach, gdzie jest wyższy poziom rolnictwa i bardziej korzystna struktura agrarna, następują większe zmiany w rolnictwie. W regionach, gdzie dominuje rolnictwo rynkowe, średnie wsparcia do gospodarstw są większe niż w regionach słabiej pod tym względem rozwiniętych. Silniejsze ekonomicznie gospodarstwa mają większe pole manewru, jeżeli chodzi o zmiany produkcyjne, czy wdrażanie nowych technologii, itp.

Rozwiązania proponowane na kolejny okres programowania powinny być bardziej dopasowane również do poszczególnych regionów. Innymi słowy, powinny w większym niż dotychczas stopniu, uwzględniać różnice pomiędzy regionami i ich cechy charakterystyczne.

Wsparcie powinno uwzględniać charakter rolnictwa w danym regionie. Należałoby rozważyć, czy wspieranie gospodarstw rozwojowych powinno się odbywać na takich samych zasadach, jak gospodarstw słabszych ekonomicznie – socjalnych. Oprócz tego należałoby brać pod uwagę charakterystyki poszczególnych regionów, szczególnie infrastrukturę, ogólny poziom rozwoju gospodarczego, udział obszarów cennych z przyrodniczego punktu widzenia, itp.

Rysunek 11. Średnia roczna wielkość płatności na gospodarstwo i na 1 ha UR w latach 2004-2009 wg regionów FADN

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WKLP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Analizując zmiany relatywnej wysokości świadczeń w poszczególnych regionach FADN i w ujęciu dynamicznym można stwierdzić, że pogłębia się rozwarstwienie pomiędzy regionami, gdzie dopłaty są niższe od średniej krajowej, a regionami plasującymi się pod tym względem powyżej, szczególnie Pomorzem i Mazurami. Zmiany w czasie relatywnej wartości świadczeń w przeliczeniu na 1 ha kształtowały się podobnie, ale nie były aż tak duże jak zmiany świadczeń na gospodarstwo (tab. 5, 6).

Tabela 6. Porównanie wielkości dopłat na 1 ha UR do średniej w próbie FADN wg regionów

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
POM-MZ	58,3	96,0	93,8	90,3	93,0	95,0
WLKP-ŚL	126,3	97,5	92,8	92,1	96,3	100,8
MAZ-POD	91,4	106,9	106,1	108,1	104,9	100,9
MLP-POG	131,7	90,7	112,6	115,0	107,1	103,7
Średnio	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Tabela 5. Porównanie wielkości dopłat na gospodarstwo do średniej w próbie FADN wg regionów

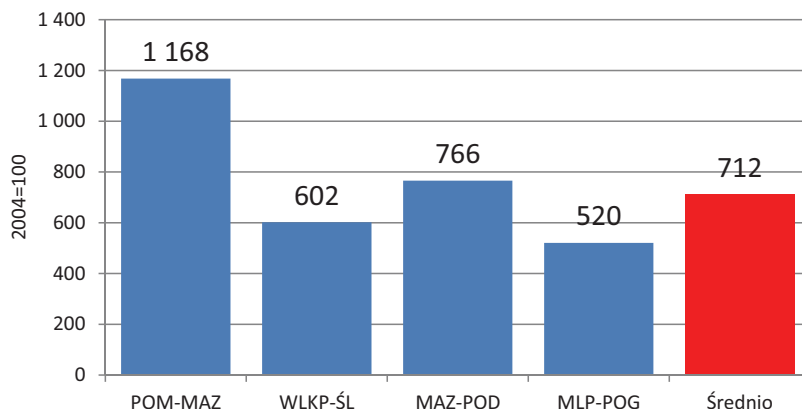
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
POM-MZ	112,7	192,6	202,3	186,2	179,5	184,8
WLKP-ŚL	156,5	121,6	114,9	117,9	125,6	132,3
MAZ-POD	73,9	84,5	81,6	84,6	83,2	79,5
MLP-POG	83,1	56,7	68,7	66,3	63,2	60,8
Średnio	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W latach 2004-2009 najsilniejszy był wzrost dopłat na gospodarstwo w regionie Pomorze i Mazury. Jego dynamika wyraźnie odbiegała w górę od dynamiki wzrostu w pozostałych regionach i od średniej. Jednocześnie dynamika ta była około dwukrotnie większa niż w regionach, w których zanotowano najmniejszy wzrost (Wielkopolska i Śląsk oraz Małopolska i Pogórze). Niemal identycznie kształtowała się dynamika wzrostu świadczeń na 1 ha UR (rys. 12,13).

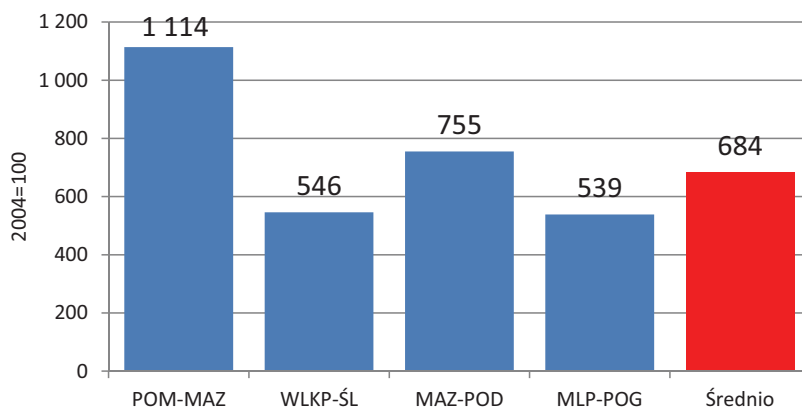
Rysunek 12. Wzrost wysokości dopłat na gospodarstwo wg regionów FADN w latach 2004-2009 (nominalnie)

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Rysunek 13. Wzrost wysokości dopłat na 1 ha wg regionów FADN w latach 2004-2009 (nominalnie)

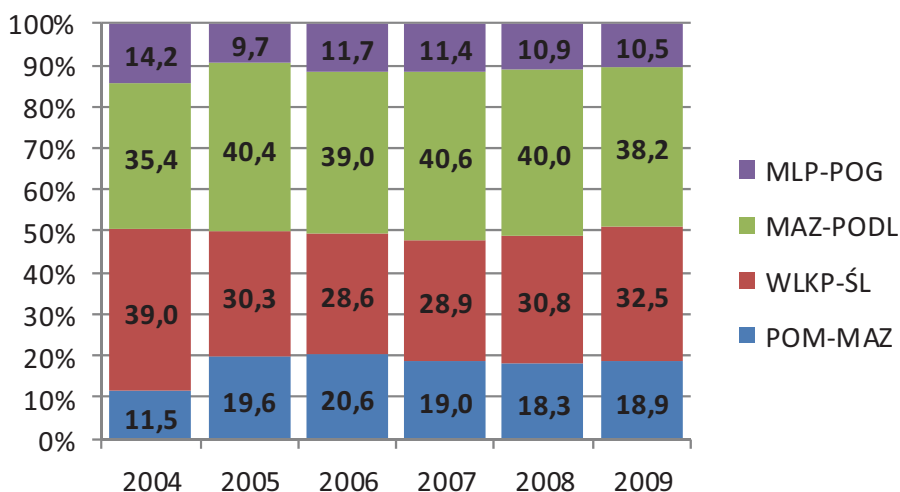
POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W ujęciu regionalnym także zaznaczają się wyraźne dysproporcje w dystrybucji płatności pomiędzy poszczególnymi regionami FADN. Około 70% wsparcia trafia do regionów Mazowsze i Podlasie (ok. 40%) oraz Wielkopolska i Śląsk (ok. 30%), a pozostała część w większości do regionu Pomorze i Mazury

(ok. 20%). Z tego wynika, że Małopolska i Pogórze z 10% udziałem jest regionem wyraźnie odstającym pod tym względem. Powyższe różnice wynikają z liczebności gospodarstw i rozmiarów gospodarstw, których blisko połowa znajduje się w regionie Mazowsze i Podlasie, jedna czwarta w regionie Wielkopolska i Śląsk, niespełna jedna czwarta w regionie Małopolska i Pogórze, a około 10% na Pomorzu i Mazurach (rys. 14).

Rysunek 14. Dystrybucja dopłat do działalności operacyjnej wg regionów FADN

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.2. Dochody gospodarstw rolnych według danych FADN

1.2.1. Wprowadzenie

Akcesja Polski do Unii Europejskiej znacząco zmieniła warunki gospodarowania w polskim sektorze rolnym. Przemiany gospodarcze, jakie zaszły w pierwszych latach integracji, przyczyniły się do poprawy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych, w tym do istotnego wzrostu dochodów producentów rolnych.

Dochód rolniczy jest jedną z podstawowych kategorii ekonomicznych, wyrażającą zasadniczy cel prowadzenia działalności produkcyjnej przez gospodarstwo rolne⁶. Stanowi on finansowy wynik prowadzenia tej działalności

⁶ J.St. Zegar, *Przesłanki i uwarunkowania polityki kształtowania dochodów w rolnictwie*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2001, s. 15.

uzyskany poprzez pomniejszenie wypracowanego przychodu o poniesione koszty lub wydatki.

Samo pojęcie dochodu jest terminem złożonym, zarówno w zakresie interpretacji, jak i metodologii. Zasadniczo wskaźniki dochodowości można podzielić na dwie grupy: pierwsza dotyczy działalności rolniczej, zaś druga odnosi się do osób skupionych w gospodarstwach domowych związanych z rolnictwem (tzw. dochód rozporządzalny). Dochody osiągane w rolnictwie można rozpatrywać zarówno w ujęciu makroekonomicznym, tj. na poziomie całego sektora rolnego, jak i mikroekonomicznym, tj. na poziomie gospodarstw rolnych⁷.

Specyfika dochodu rolniczego wynika z m.in. z faktu, że rolnik jest zarówno producentem (właścicielem warsztatu wytwórczego), jak i konsumentem (członkiem gospodarstwa domowego). Podstawę zarobku producenta rolnego stanowi dochód rolniczy, tj. ta część uzyskanych przychodów, która pozostaje na zaspokojenie potrzeb osobistych rolnika oraz jego rodziny, a także na reprodukcję rozszerzoną gospodarstwa. Dochód producenta rolnego, oprócz dochodu rolniczego (bieżącego) zawiera także inne elementy, takie jak m.in.: przyrost wartości ziemi i innych składowych majątku wywołanych zmianami cen⁸. Od wysokości uzyskanego przez rolnika dochodu uzależniony jest odpowiedni standard życia rodziny rolniczej, jak również możliwości rozwojowe gospodarstwa, w tym prowadzenie działalności inwestycyjnej, stanowiącej główny czynnik wzrostu dochodu rolniczego⁹.

Wysokość dochodu rolniczego, w przeciwieństwie do dochodów pracowników najemnych jest silnie zróżnicowana pomiędzy gospodarstwami rolnymi. Zjawisko to wynika nie tylko z różnic w zasobach kapitału ludzkiego oraz materialnego potencjału wytwórczego gospodarstwa, ale także z efektywności gospodarowania oraz warunków przyrodniczych¹⁰.

Poziom dochodów uzyskiwanych przez producentów rolnych uzależniony jest przede wszystkim od wolumenu oraz wartości wytwarzanych produktów, poziomu nakładów ponoszonych na produkcję, a także od relacji między cenami produktów rolnych a cenami środków produkcji (tzw. „nożyc cen”). Wysokość dochodów związana jest także z poziomem pozarynkowego wsparcia finanso-

⁷ J. St. Zegar, *Kwestia dochodów ludności chłopskiej*, Zagadnienie Ekonomiki Rolnej, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2001, nr 4, s. 7.

⁸ K. Babuchowska, R. Marks-Bielska, *Dochód w rolnictwie i jego uwarunkowania*, [w:] *Gospodarstwa rolne Polski Wschodniej i skłonność ich właścicieli do inwestowania w wykorzystaniem instrumentów wspólnej polityki rolnej*, PTE Odział w Toruniu, Toruń 2012, s. 115-116.

⁹ W. Musiał, J. Mikołajczyk, *Inwestycje produkcyjne jako czynnik wzrostu dochodu rolniczego* [w:] *Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2004, s. 185.

¹⁰ J. St. Zegar, *Przesłanki i uwarunkowania ...*, op.cit., s. 16.

wego wynikającego z mechanizmów WPR, a w szczególności z możliwością uzyskania płatności bezpośrednich. Ponadto w przypadku dochodów osobistych rodzin rolniczych należy wziąć pod uwagę dochody spoza gospodarstwa, w tym pochodzące z pracy najemnej, czy też świadczeń z ubezpieczeń społecznych. W dłuższym okresie czasu o sytuacji dochodowej rolników decyduje potencjał produkcyjny gospodarstwa oraz efektywne zarządzanie posiadanymi zasobami.

Zróżnicowanie w poziomie dochodów uzyskiwanych przez producentów rolnych ma kluczowe znaczenie dla możliwości rozwoju gospodarstwa oraz wzrostu produkcji. Wysokość tych dochodów determinuje indywidualne krzywe popytu na czynniki produkcji oraz podaży, obrazujące ofertę rynkową produktów wytwarzanych przez rolników¹¹. Gospodarstwa rolne jako uczestnicy rynku charakteryzują się różną skalą efektywności prowadzonej działalności. Stanowi ona główne źródło przewagi konkurencyjnej, zapewniającej gospodarstwu wyższy udział w podziale dochodu wytworzonego w sektorze rolnym, lepsze warunki rozwoju, a także ułatwiające funkcjonowanie oraz utrzymanie się na rynku. Zróżnicowanie to jest podstawowym czynnikiem przemian strukturalnych w rolnictwie¹².

Celem niniejszego rozdziału było przedstawienie zmian w poziomie dochodów producentów rolnych, jakie zaszły w Polsce w pierwszych latach akcesji oraz określenie wpływu pozarynkowego wsparcia w ramach WPR na sytuację dochodową gospodarstw rolnych. Do badań wykorzystano, podobnie jak we wcześniejszych rozdziałach, system Sieci Danych Rachunkowości Rolnej (Farm Accountancy Data Network – FADN). System ten funkcjonuje we wszystkich krajach członkowskich i został stworzony w celu monitorowania wyników produkcyjno-ekonomicznych gospodarstw towarowych. Obejmuje on gospodarstwa, w których standardowa nadwyżka bezpośrednia przewyższa określony minimalny poziom¹³. Zakres zbieranych w systemie danych umożliwia grupowanie gospodarstw według wielkości ekonomicznej, kierunku produkcji, a także w podziale na regiony. W metodologii FADN dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego jest nadwyżką ekonomiczną uzyskaną w wyniku prowadzenia przez gospodarstwo działalności operacyjnej. Stanowi on wynagrodzenie rolnika za zaangażowane w procesie wytwórczym własne czynniki produkcji, tj. pracę, ziemię i kapitał.

¹¹ D. Niezgoda, *Zróżnicowanie dochodu w gospodarstwach rolnych oraz jego przyczyny*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009, nr 1, s. 26.

¹² Ibidem, s. 27.

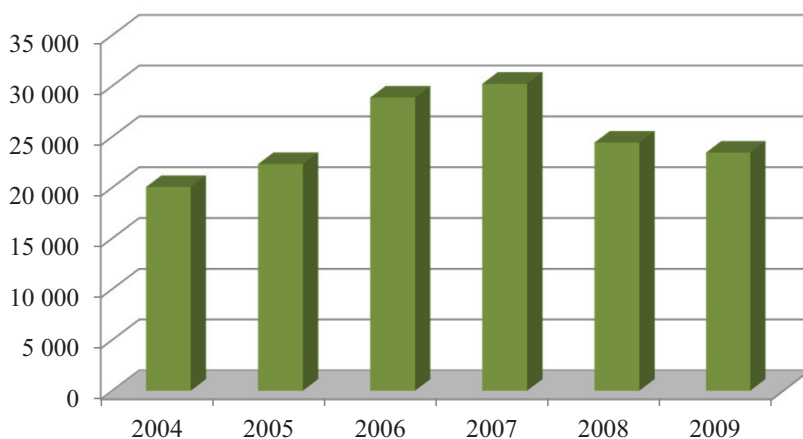
¹³ Z. Floriańczyk, *Wpływ instrumentów wspólnej polityki rolnej a poziom dochodów rolników w Polsce*, Studia i Monografie, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006, s. 48.

1.2.2. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego

Integracja Polski z Unią Europejską przyczyniła się do zauważalnego wzrostu dochodów rodzinnych gospodarstw rolnych. W latach 2007-2009 dochód przypadający na jedno gospodarstwo wyniósł przeciętnie 26 tys. zł, tym samym był o blisko 10% wyższy od notowanego w pierwszych latach akcesji. Wzrost dochodów wynikał przede wszystkim z objęcia polskiego rolnictwa instrumentami WPR i, co się z tym wiąże, zwiększonym poziomem wsparcia dla sektora rolnego.

Spośród wszystkich form wsparcia zewnętrznego głównym czynnikiem determinującym wzrost dochodów (rys. 15) gospodarstw rolnych w pierwszych latach integracji była możliwość pozyskania przez rolników dopłat do działalności operacyjnej. W latach 2004-2007 tempo wzrostu subsydiów wyniosło ponad 426%. Mierniki odnoszące się do produkcji i ponoszonych kosztów miały relatywnie słabszy wpływ na sytuację dochodową gospodarstw. Wartość przychodów zwiększyła się w tym czasie nieco szybciej niż koszty wytwarzania, co było związane z postępowaniem technologicznym, wzrostem efektywności, substytucją droższych środków produkcji tańszymi, a także poprawą struktury agrarnej gospodarstw¹⁴. Do wzrostu dochodów przyczyniło się także korzystne ukształtowanie się wskaźnika nożyc cen, jak również korzystny kurs wymiany euro, warunkujący faktyczną wysokość przyznanych dopłat.

Rysunek 15. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (w zł)

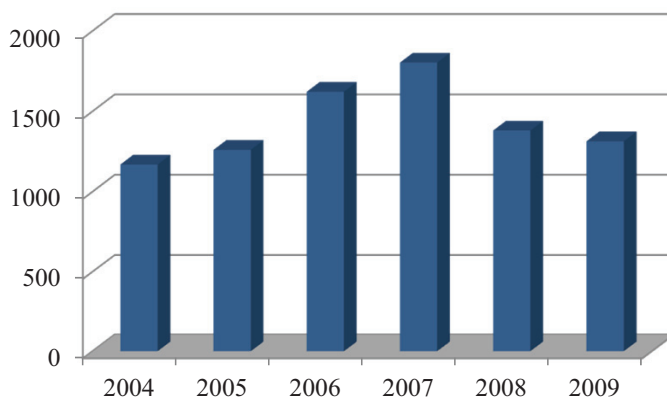
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

¹⁴ W. Józwiak, Z. Mirkowska, *Polskie gospodarstwa rolne w pierwszych latach członkostwa*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, nr 2, s. 21.

Obserwowany w pierwszych latach integracji stały wzrostowy trend dochodów producentów rolnych, został zahamowany po 2007 roku. W latach 2008-2009 przeciętny dochód z gospodarstwa rolnego obniżył się średnio o ok. 12% rocznie. Był to efekt widocznego pogorszenia koniunktury rynkowej, przejawiający się spowolnieniem, zarówno w produkcji, jak i obrotach handlowych, wywołany m.in. znacznym wzrostem kosztów wytwarzania.

Analogiczną tendencję zmian notowano w wysokości dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną (rys. 16). W latach 2007-2009 jego średnia wartość wyniosła 17,2 tys. zł, wobec 15,3 tys. zł w pierwszych latach akcesji. Przy tym należy podkreślić, że we wszystkich analizowanych latach średni poziom dochodu uzyskiwany przez jedno gospodarstwo był zdecydowanie niższy od przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej (średnio o 1/4).

Rysunek 16. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 ha UR (w zł)

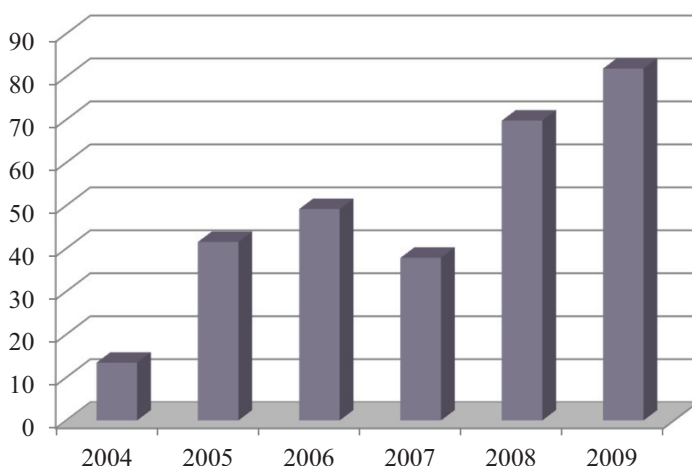
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

W całym analizowanym okresie wielkość średniej powierzchni użytków rolnych badanych gospodarstw nie uległa większym zmianom i wyniosła ok. 17,5 ha. Znaczne zróżnicowanie w areale użytków rolnych widoczne było dopiero w obrębie poszczególnych grup gospodarstw. Wzrosła natomiast wartość przeciętnego dochodu z gospodarstwa w relacji do jednostki powierzchni użytków rolnych. W pierwszych latach akcesji wyniosła ona średnio 1,3 tys. zł, natomiast w latach 2007-2009 zwiększyła się do 1,5 tys. zł średniorocznie.

Jak już wcześniej wspomniano, poziom dochodów uzyskiwanych przez rolników był silnie uzależniony od wysokości pozarynkowego wsparcia udzielanego w formie dopłat do działalności operacyjnej. W odniesieniu do badanych gospodarstw, na wsparcie to, oprócz płatności bezpośrednich, składały się także środki z unijnych funduszy strukturalnych, w tym dopłaty rolnośrodowiskowe, płatności ONW oraz inne dopłaty związane z rozwojem obszarów wiejskich.

W wyniku dynamicznego wzrostu poziomu dotacji udzielanych rolnikom w ramach WPR systematycznie rosła także ich dochodotwórcza rola w sektorze rolnym. W pierwszym roku akcesji dopłaty do działalności operacyjnej stanowiły 13% dochodów rolników, podczas gdy w latach 2005-2008 udział ten ukształtował się na poziomie 52%, a w 2009 roku przekroczył 80% (rys. 17).

Rysunek 17. Wskaźnik relacji dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego (w %)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.2.3. Dochody gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej FADN

Poziom uzyskiwanego przez rolników dochodu jest silnie związany z wielkością ekonomiczną prowadzonego przez nich gospodarstwa. Przeprowadzone badania wykazały, że wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej zwiększała się wartość dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Zależność ta wynikała przede wszystkim z właściwości samego systemu dopłat bezpośrednich (wypłacanych do powierzchni gruntów rolnych) oraz z różnic w potencjale produkcyjnym zachodzących między poszczególnymi klasami gospodarstw (m.in.

w zasobach ziemi, infrastruktury itp.)¹⁵. Zaobserwowane zjawisko dotyczyło wartości dochodu zarówno w przeliczeniu na 1 gospodarstwo, jak i w odniesieniu do 1 ha i 1 pełnozatrudnionego.

W latach 2004-2009 przeciętny dochód w gospodarstwach bardzo dużych wyniósł średnio ponad 400 tys. zł, podczas gdy w gospodarstwach bardzo małych i małych jego przeciętny poziom nie przekroczył 16 tys. zł. Gospodarstwa rolne poniżej 8 ESU, stanowiące 2/3 ogółu gospodarstw, charakteryzowały się relatywnie niskim poziomem partycypacji w wytworzonym dochodzie sektora rolnego, wynosił on przeciętnie 32%. W przypadku gospodarstw największych, powyżej 40 ESU wartość tego wskaźnika była o połowę niższa (16%), przy czym ich udział w ogólnej liczbie podmiotów wynosił niespełna 2%. Można zatem stwierdzić, że gospodarstwa te, w relacji do gospodarstw najmniejszych, mają znacznie większe możliwości rozwoju oraz szanse za uzyskanie trwałych przewag konkurencyjnych.

Dochody znacznie poniżej średniej z pola obserwacji FADN uzyskiwały gospodarstwa bardzo małe i małe, gdzie w całym omawianym okresie, były one niższe przeciętnie o 62% i 32%. W gospodarstwach dużych poziom dochodów był średnio ponad 6-krotnie wyższy od przeciętnego, zaś w gospodarstwach bardzo dużych blisko 16-krotnie wyższy. W latach 2007-2009, w porównaniu z pierwszymi latami akcesji, poprawę wskaźnika relacji przeciętnego dochodu z gospodarstwa do średniej z pola obserwacji FADN odnotowano w gospodarstwach o najniższej wielkości ekonomicznej (wzrost o 11-15 pkt. proc.), natomiast w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej powyżej 8 ESU jego wartość uległa zmniejszeniu. Zjawisko to było szczególnie widoczne w gospodarstwach bardzo dużych, gdzie wskaźnik ten obniżył się o ponad 600 pkt. proc., podczas gdy w gospodarstwach średnio-małych i średnio-dużych jego wartość zmniejszyła się zaledwie o 2-4 pkt. proc. (tab. 7).

Analiza danych wykazała, że w latach 2007-2009, w porównaniu z okresem bezpośrednio po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, jedynie w grupie gospodarstw bardzo dużych (powyżej 100 ESU) nastąpiło zmniejszenie (o blisko 28%) wartości dochodu przypadającego na 1 gospodarstwo rolne (rys. 18). Trudno jest wskazać jednoznaczną przyczynę spadku tempa wzrostu dochodu w tej klasie gospodarstw. W oparciu o dane FADN można stwierdzić, że zjawisko to było spowodowane przede wszystkim wysokimi kosztami ponoszonymi przez rolników. Dynamika ich wzrostu była blisko dwukrotnie wyższa

¹⁵ W. Czubak, A. Sadowski, W. Poczta, *Wpływ reformy systemu dopłat bezpośrednich na dochody polskich gospodarstw rolnych z pola obserwacji FADN* [w:] *Dopłaty bezpośrednie i dotacje budżetowe a finansowanie oraz funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych*, seria Program Wieloletni 2011-2014, Raport nr 20, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011, s. 67.

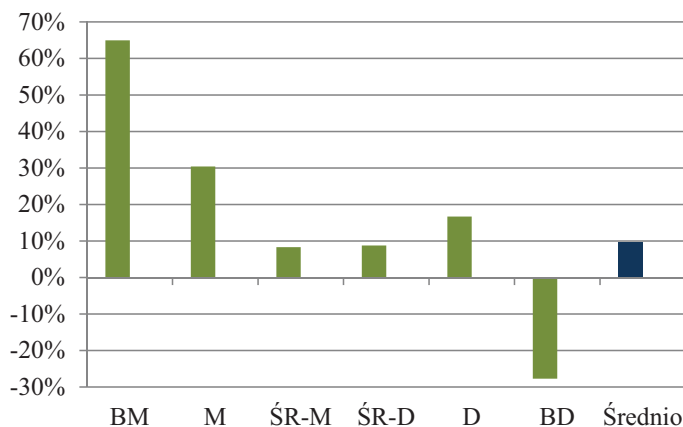
niż przyrost produkcji, stąd też pomimo wysokiego wsparcia zewnętrznego, gospodarstwa te poniosły straty. Dodatkowo część gospodarstw największych, dysponujących znaczną powierzchnią UR, musiała podporządkować się zasadzie modulacji, w wyniku której producenci rolni zostali pozbawieni części, a niekiedy i całości finansowego wsparcia¹⁶.

Tabela 7. Relacja dochodów gospodarstw z poszczególnych klas wielkości ekonomicznej do średniej z pola obserwacji FADN (średni dochód = 100)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Bardzo małe	21	29	34	47	42	40
Małe	53	56	60	66	71	67
Średnio-małe	126	127	123	120	129	123
Średnio-duże	298	272	245	251	278	273
Duże	727	620	516	641	631	672
Bardzo duże	1659	1819	2297	1622	772	1426

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Rysunek 18. Dynamika zmian dochodów gospodarstw rolnych w podziale na klasy wielkości ekonomicznej w latach 2007-2009 (średnia 2004-2006 = 100)

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, ŚR-D – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

¹⁶ W. Józwiak, Z. Mirkowska, *Polskie gospodarstwa rolne...*, op. cit., str. 26.

W przypadku pozostałych grup gospodarstw poziom dochodów uległ zwiększeniu. Najwyższą dynamikę wzrostu dochodu odnotowano w grupie gospodarstw bardzo małych (65%), zaś wysoką w gospodarstwach małych (30%). Te dwie grupy gospodarstw odznaczały się także wysokim tempem wzrostu wartości produkcji oraz poziomu dopłat do działalności operacyjnej. W gospodarstwach dużych poziom dochodów zwiększył się o 17%. Natomiast relatywnie najwolniej poprawiała się sytuacja ekonomiczna gospodarstw średnio-małych i średnio-dużych, gdzie wartość dochodu w przeliczeniu na 1 gospodarstwo zwiększyła się przeciętnie o 8-9%.

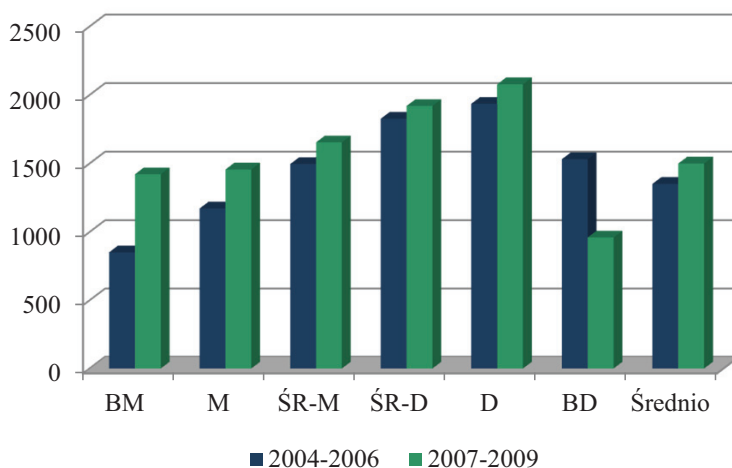
Analogicznie jak w odniesieniu do dochodu z jednego gospodarstwa najwyższy dochód w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną osiągnęły gospodarstwa powyżej 100 ESU, zaś najniższy w przedziale do 8 ESU. Przeciętnie w latach 2004-2009 jego wartość wyniosła odpowiednio 333 i ok. 9 tys. zł na osobę. Równocześnie w latach 2007-2009, w relacji do lat wcześniejszych, jedynie w bardzo dużych gospodarstwach odnotowano spadek poziom dochodu w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną (o 25% średniorocznie). W szybkim tempie zwiększała się natomiast wartość tej kategorii dochodu w gospodarstwach bardzo małych (o 64% średniorocznie) i małych (31%), podczas gdy w gospodarstwach w przedziale od 16 do 40 ESU dynamika jej wzrostu wyniosła średnio 9%.

Należy przy tym podkreślić, że w całym omawianym okresie jedynie gospodarstwa z grup powyżej 16 ESU (stanowiące ok. 10% ogółu gospodarstw) uzyskiwały dochody wyższe niż przeciętne wynagrodzenie w gospodarce narodowej. W grupie gospodarstw największych dochody rolników w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną były wyższe od średniego pensji netto nawet 15-krotnie, podczas gdy w gospodarstwach do 16 ESU były one od niej przeciętnie o połowę niższe.

W celu bardziej szczegółowej analizy zmian poziomu dochodów między podmiotami z poszczególnych klas ekonomicznych dokonano ich przeliczenia na 1 ha użytków rolnych. Objęte badaniami gospodarstwa charakteryzowały się znacznym zróżnicowaniem areалу UR, który wynosił przeciętnie od 8-12 ha w gospodarstwach bardzo małych i małych do ponad 500 ha w gospodarstwach bardzo dużych. Przy tym dwie pierwsze grupy podmiotów stanowiły łącznie ponad 63% całej zbiorowości, podczas gdy gospodarstwa największe niespełna 1%.

Najwyższą wartość dochodu liczonego na 1 ha UR uzyskiwały gospodarstwa średnio-duże oraz duże (1,9-2 tys. zł), a najniższą gospodarstwa o sile ekonomicznej do 4 ESU (1,1 tys. zł). Analiza tempa zmian wartości dochodu liczonego na 1 ha UR wykazała, że było ono ujemne tylko w odniesieniu do gospodarstw bardzo dużych. W latach 2007-2009, w relacji do pierwszych lat członkostwa w UE, dochód w tej grupie gospodarstw zmniejszył się średniorocznie o 37%. Z kolei dodatnia dynamika wzrostu tej kategorii dochodu wystąpiła w pozostałych grupach podmiotów, w tym najwyższa w gospodarstwach najmniejszych (wzrost o 2/3), a wysoka w gospodarstwach małych (24%) i średnio-małych (ok. 11%). W grupie podmiotów od 16-100 ESU wzrost poziomu dochodu w przeliczeniu na 1 ha UR nie przekroczył 8% (rys. 19).

Rysunek 19. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 ha UR według klas wielkości ekonomicznej (w zł)

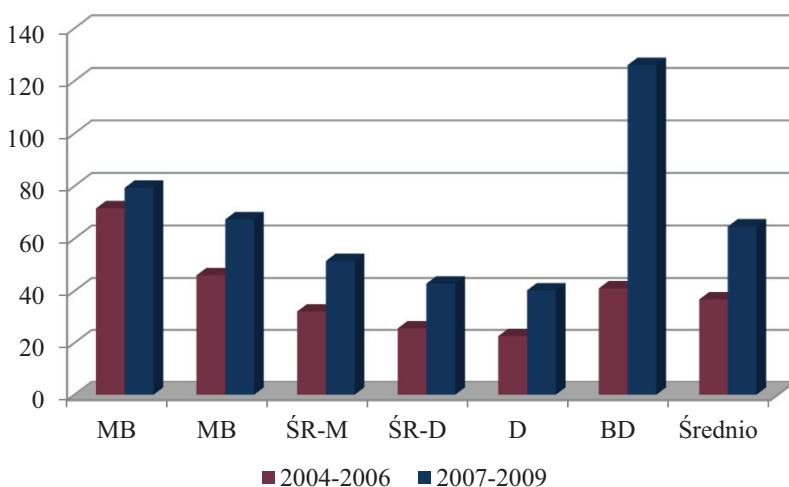
BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, ŚR-D – średnio duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

We wszystkich grupach gospodarstw różnicowanych pod względem wielkości ekonomicznych, dało się zaobserwować systematyczny wzrost udziału dopłat do działalności operacyjnej w tworzeniu dochodu z gospodarstwa. Proces ten był szczególnie widoczny w odniesieniu do podmiotów największych (powyżej 100 ESU), gdzie w latach 2007-2009 dopłaty przewyższyły dochód średnio o 26%. Podczas gdy w pierwszych latach akcesji były one od niego niższe o 60%. Oznacza to, że w tej klasie gospodarstw dochód był w znacznym stopniu generowany poprzez wsparcie zewnętrzne, które równocześnie posłużyło

jako środek do pokrycia części kosztów wytwórczych. W najmniejszym stopniu zwiększył się udział wsparcia w dochodach gospodarstw do 4 ESU (z 72% do niespełna 79%). Pomimo to, w relacji do innych gospodarstw wskaźnik ten w całym badanym okresie był jednym z wyższych (rys. 20). Niska skala i potencjał produkcyjny tej grupy gospodarstw sprawia, że nie są one w stanie uzyskać wystarczających dochodów z samej działalności rynkowej. Dostęp do dopłat jest konieczny dla prowadzenia gospodarstwa oraz utrzymania rodziny rolnika.

Rysunek 20. Wskaźnik relacji dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego (według klas wielkości ekonomicznej, w %)

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, ŚR-D – średnio duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

W pozostałych grupach podmiotów skala oraz wzrost znaczenia dopłat w kształtowaniu sytuacji dochodowej zmniejszał się wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa. W latach 2007-2009 średni udział dopłat w dochodzie gospodarstw małych, w relacji do lat 2004-2006 zwiększył się o 21 pkt. proc. (z 46 do 67%). W gospodarstwach średnio-małych wskaźnik ten wzrósł o 19 pkt. proc. (z 32 do 52%), natomiast w średnio-dużych i dużych po ok. 17 pkt. proc. (z ok. 23-26% do 40-43%). Można zatem wnioskować, że dla dwóch ostatnich grup gospodarstw wsparcie zewnętrzne stanowiło jedynie uzupełnienie dochodu w stosunku do działalności produkcyjnej.

1.2.4. Dochody gospodarstw rolnych według typów rolniczych FADN

Rozwój gospodarstwa rolnego uzależniony jest w dużym stopniu od zdolności rolników do zwiększania wolumenu oraz jakości prowadzonej produkcji, jak również od możliwości zbytu wytwarzanych surowców. Kierunek produkcji danego gospodarstwa powinien wynikać z właściwego wykorzystania warunków ekonomicznych oraz przyrodniczych, charakterystycznych dla danego podmiotu, tj. zasobów, jakimi dysponuje. Wybór odpowiedniego typu produkcji, dopasowanego do istniejących warunków umożliwi systematyczne powiększenie dochodu rolniczego¹⁷.

O profilu produkcyjnym decydują sami rolnicy, biorąc pod uwagę czynniki zarówno rynkowe jak i finansowe, jak również ograniczenia wynikające z braku odpowiednich zasobów, potencjału wytwórczego czy posiadanych kwalifikacji. Ponadto na decyzje te mogą mieć wpływ instrumenty WPR, w tym dostęp do pozarynkowego wsparcia w postaci dopłat bezpośrednich¹⁸.

Spośród siedmiu głównych typów rolniczych dominującym kierunkiem produkcji w charakteryzowanych gospodarstwach była produkcja mieszana (przeważała w 52% ogółu podmiotów). Ponad 22% wszystkich gospodarstw specjalizowało się w uprawach polowych (zbóż, roślin oleistych), natomiast w najmniejszym stopniu rozpowszechnione były uprawy ogrodnicze oraz trwałe (występujące łącznie w 6% ogółu podmiotów).

Wysokość dochodów uzyskiwanych przez gospodarstwa o danym typie rolniczym była uwarunkowana, nie tylko poziomem ponoszonych kosztów oraz wartością produkcji, ale także opłacalnością tej produkcji, jej intensyfikacją oraz stopniem powiązania danego podmiotu z rynkiem. Wzrost koncentracji zasobów w gospodarstwach oraz skala zorientowania na rynek determinuje zwiększenie się wartości dochodu. Im wyższy jest jego poziom, tym większe szanse na prowadzenie działań inwestycyjnych, poprawę efektywności i innowacji zarówno procesu produkcji, jak i dystrybucji, umożliwiających osiągnięcie trwałej przewagi konkurencyjnej w sektorze.

W latach 2004-2009 najwyższy przeciętny dochód uzyskiwali rolnicy specjalizujący się w chowie zwierząt ziarnożernych, wynosił on średnio 51,7 tys. zł na gospodarstwo. Wysoki poziom dochodów osiągały gospodarstwa ogrodnicze (ok. 41 tys. zł/gosp.), cechujące się relatywnie dużą intensywnością produkcji oraz wysoką rynkową konkurencyjnością wytwarzanych produktów.

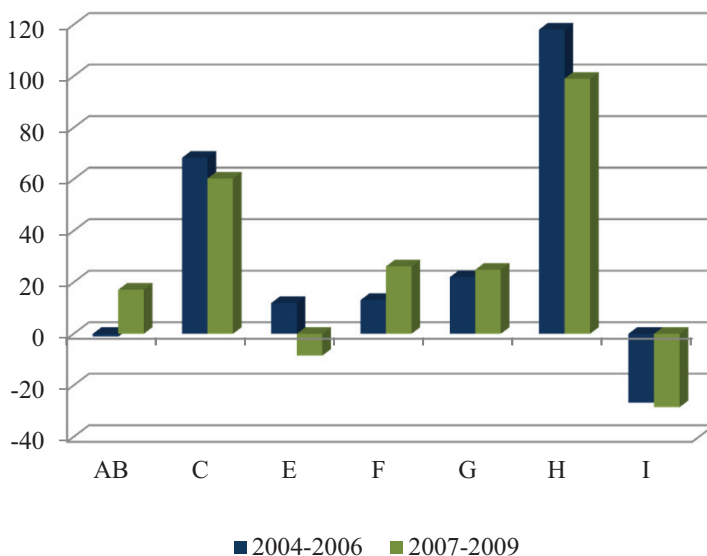
¹⁷ A. Ginter, *Zróżnicowanie sytuacji dochodowej w wybranych gospodarstwach rolnych*, Roczniki Naukowe SERiA 2011, t. XIII, z. 3, s. 84.

¹⁸ W. Czubak, W. Poczta, K. Pawlak, *Zmiany w wolumenie produkcji i dochodach rolniczych w warunkach akcesji Polski do UE*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, nr 4, s. 41.

Pomimo tego, podmioty te, z uwagi na małą liczebność, odznaczały się bardzo niskim poziomem partycypacji w wytworzonym dochodzie sektora rolnego, który wynosił jedynie 5%. W gospodarstwach mleczarskich oraz zorientowanych na chów zwierząt w systemie wypasowym wartość dochodu była nieco niższa i wyniosła w przeliczeniu na 1 gospodarstwo ok. 30 tys. zł. Natomiast najniższe przychody z działalności operacyjnej osiągnęli rolnicy prowadzący produkcję mieszaną. W tej grupie podmiotów, charakteryzujących się przeważnie małą opłacalnością produkcji (w tym niską relacją cen w odniesieniu do kosztów jednostkowych, np. zbóż) oraz niskim poziomem jej przetworzenia, średnia wartość dochodu w przeliczeniu na 1 gospodarstwo kształtowała się na poziomie 18 tys. zł. Wśród wszystkich grup gospodarstw podmioty te z uwagi na znaczną liczebność odznaczały się najwyższym wskaźnikiem partycypacji w dochodzie sektora rolnego, którego wartość wyniosła blisko 40%.

W całym analizowanym okresie dochody znacznie poniżej średniej z pola obserwacji FADN uzyskiwały jedynie gospodarstwa prowadzące produkcję mieszaną, gdzie były one niższe średnio o 1/4. Natomiast w pozostałych grupach wartość dochodu była wyższa (rys. 21). Pomiedzy latami 2004-2006 i 2007-2009 poprawę wskaźnika relacji przeciętnego dochodu z gospodarstwa do średniej z pola obserwacji FADN odnotowano w odniesieniu do gospodarstw z przewagą upraw polowych (wzrost o 17 pkt. proc.), gospodarstw mleczarskich (o 12 pkt. proc.), specjalizujących się w chowie zwierząt w systemie wypasowym (o 2 pkt. proc.) oraz gospodarstw prowadzących produkcję mieszaną (o 1,5 pkt. proc.). W pozostałych grupach podmiotów wskaźnik ten uległ pogorszeniu, w tym najbardziej w gospodarstwach ukierunkowanych na uprawy trwałe (spadek o 22 pkt. proc.) oraz chów zwierząt ziarnożernych (o 15 pkt. proc.).

Rysunek 21. Relacja dochodów gospodarstw rolnych o poszczególnych typach produkcji do średniej z pola obserwacji FADN (w %)

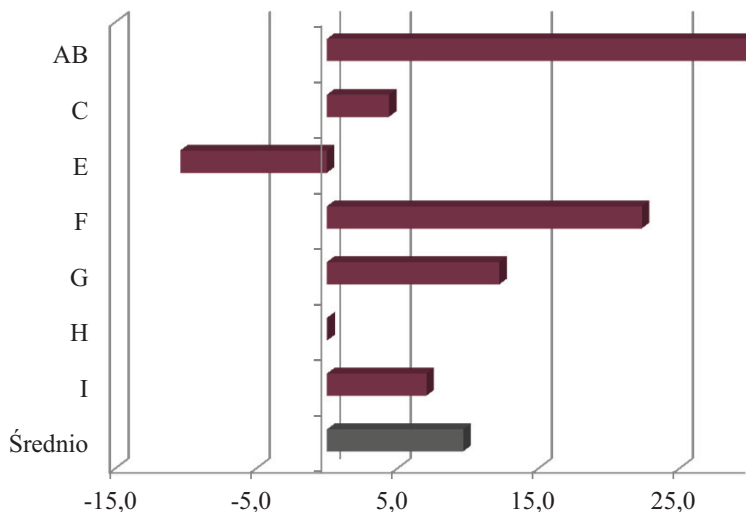

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Od początku członkostwa Polski w Unii Europejskiej obserwowany był stały wzrost dochodów w większości grup gospodarstw rolnych. Niemniej jednak, natężenie tego zjawiska w obrębie poszczególnych typów rolniczych było silnie zróżnicowane. Zdecydowanie najszybciej wzrastały dochody w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach polowych i w gospodarstwach mleczarskich. W latach 2007-2009 średnioroczna dynamika ich wzrostu, w relacji do pierwszych lat akcesji, wynosiła odpowiednio 30% i 22%. Głównym czynnikiem sprawczym korzystnej sytuacji dochodowej w tych dwóch grupach podmiotów był znaczny przyrost produkcji determinowany wzrostem popytu oraz cen wytwarzanych surowców. W gospodarstwach mieszanych oraz zorientowanych na chów bydła wartość dochodów zwiększyła się średniorocznie o 7-12%, a w ogrodniczych jedynie o 4%. W podmiotach specjalizujących się w chowie zwierząt ziarnożernych poziom dochodu nie uległ większej zmianie. Istotnie pogorszyła się natomiast sytuacja dochodowa rolników prowadzących uprawy trwałe. W tej grupie gospodarstw wartość przeciętnego dochodu obniżyła się o ponad 10% (rys. 22).

Rysunek 22. Dynamika zmian dochodów gospodarstw rolnych w podziale na typy produkcyjne w latach 2007-2009 (2004-2006 =100, w %)

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

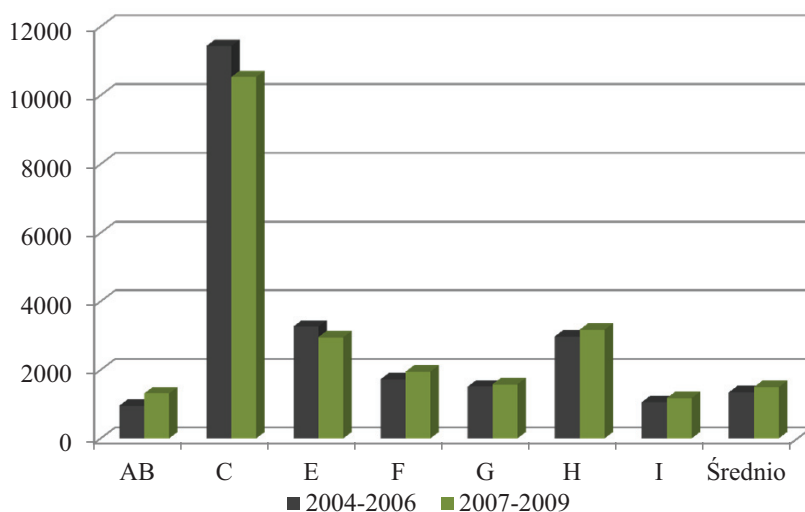
Najwyższą wartość dochodu w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną, podobnie jak w przypadku dochodu z 1 gospodarstwa, uzyskiwali rolnicy hodujący zwierzęta ziarnożerne oraz uprawiający rośliny ogrodnicze, zaś najniższe producenci z gospodarstw mieszanych. W całym analizowanym okresie ich średnie wartości wynosiły odpowiednio 30 i niespełna 12 tys. zł na osobę. Jednocześnie w latach 2007-2009, w relacji do okresu bezpośrednio po przystąpieniu Polski do UE, jedynie w gospodarstwach z przewagą upraw trwałych odnotowano (4% średnioroczny) spadek dochodu w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną. Nie zmieniła się wartość tej kategorii dochodu w gospodarstwach utrzymujących zwierzęta ziarnożerne. W przypadku pozostałych grup sytuacja dochodowa rolników uległa poprawie. Znacząco poziom dochodów zwiększył się w gospodarstwach ukierunkowanych na uprawy polowe i produkcję mleczarską, odpowiednio o 32 i 20% średniorocznie. W gospodarstwach z przewagą chowu bydła wartość dochodów w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną wzrosła o 16%, zaś w gospodarstwach ogrodniczych i o mieszanym profilu produkcji o 8-11%.

Odnotowano poprawę relacji dochodów gospodarstw rolnych do wynagrodzeń w gospodarce narodowej. Pomimo to, w większości analizowanych grup dochody producentów rolnych były w dalszym ciągu istotnie niższe.

W gospodarstwach z przewagą produkcji mieszanej, stanowiących ponad połowę ogółu badanych podmiotów, przeciętny dochód w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną był niższy od średniej płacy netto w gospodarce narodowej o ponad 46%, zaś w gospodarstwach polowych (22% ogółu gospodarstw) o 15%. Jedynie gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych oraz chowie zwierząt ziarnożernych uzyskały dochody wyższe od średniej pensji netto odpowiednio o 17 i 58%.

Gospodarstwa wyodrębnione ze względu na kierunek produkcji rolnej odznaczały się znacznym zróżnicowaniem powierzchni UR. Ich przeciętny areał wahał się od 4-8 ha w gospodarstwach z przewagą upraw ogrodniczych oraz trwałych do 20-23 ha w gospodarstwach z przewagą upraw polowych oraz zorientowanych na chów zwierząt w systemie wypasowym (w tym głównie bydła mięsnego). W gospodarstwach zorientowanych na produkcję mieszaną, stanowiących ponad połowę ogółu zbiorowości, średnia powierzchnia UR wyniosła 16 ha.

Rysunek 23. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 ha UR według typów produkcyjnych (w zł)

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Najwyższą przeciętną wartość dochodu w przeliczeniu na 1 ha UR odnotowano w gospodarstwach ogrodniczych (11 tys. zł), a relatywnie wysoką w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych i utrzymujących zwierzęta ziarnożerne (3 tys. zł). W pozostałych grupach gospodarstw średnia wartość dochodu w przeliczeniu na 1 ha UR wynosiła poniżej 2 tys. zł. Z analizy dynamiki zmian war-

tości dochodu przeliczonego na 1 ha UR wynika, że była ona ujemna jedynie w odniesieniu do gospodarstw ogrodniczych i z przewagą uprawa trwałych (rys. 23). W latach 2007-2009, w relacji do pierwszych lat akcesji, średni dochód w tych dwóch grupach podmiotów zmniejszył się średniorocznie o 8-10%. Bardzo wysoki (blisko 40%) wzrost poziomu dochodu na 1 ha UR miał miejsce w gospodarstwach ukierunkowanych na uprawy polowe. W gospodarstwach mieszanych oraz mleczarskich jego wartość wzrosła o 11-13%. W pozostałych dwóch grupach, tj. gospodarstwach hodujących bydło mięsne i zwierzęta ziarnożerne, wzrost średniej wartości dochodu nie przekroczył 7%.

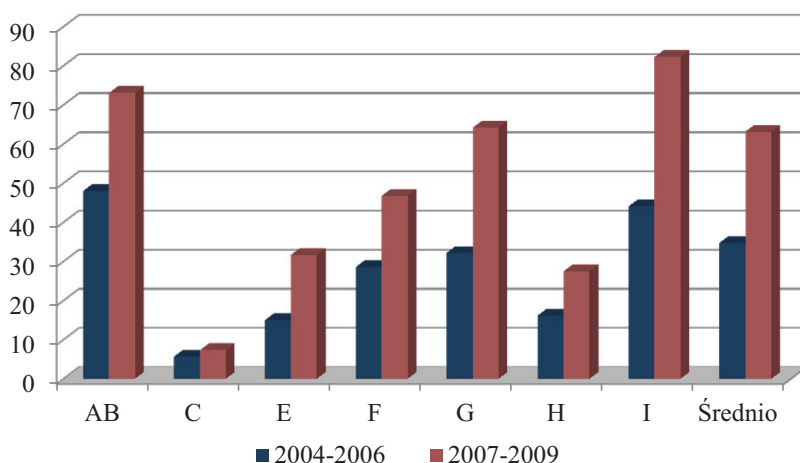
W przypadku gospodarstw grupowanych według typów rolniczych rola dopłat w kreowaniu dochodu zależała przede wszystkim od możliwości uzyskania przez daną grupę gospodarstw płatności uzupełniających, przyznawanych do określonej działalności produkcyjnej. Z tego względu najwyższą relacją dopłat do dochodu charakteryzują się gospodarstwa o wielokierunkowej produkcji, specjalizujące się w uprawach polowych oraz prowadzące chów zwierząt w systemie wypasowym. Gospodarstwa te, pomimo dużej powierzchni UR, odznaczały się także relatywnie niską wartością dochodu oraz opłacalności produkcji, a także słabym powiązaniem z rynkiem.

Odmierna sytuacja dotyczyła gospodarstw silnie powiązanych z rynkiem, cechujących się wyższą efektywnością i produktywnością oraz relatywnie niewielkim wykorzystaniem ziemi jako czynnika produkcji. Do takich podmiotów należą głównie gospodarstwa ogrodnicze, mleczarskie oraz utrzymujące zwierzęta ziarnożerne. Na uwagę zasługuje fakt, że pomimo możliwości uzyskania jednolitej płatności obszarowej, jak i płatności uzupełniających, sytuacja ekonomiczna producentów hodujących zwierzęta ziarnożerne i krowy mleczne jest determinowana przede wszystkim ich aktywnością rynkową, a w znacznie mniejszym stopniu wsparciem zewnętrznym.

Przeprowadzone badania wykazały, że wzrost udziału dopłat w tworzeniu dochodu z gospodarstwa rolnego widoczny był we wszystkich typach produkcyjnych. W latach 2007-2009 w gospodarstwach z produkcją mieszaną dopłaty stanowiły 82% dochodu, podczas gdy w latach 2004-2006 ich udział był blisko 2-krotnie niższy (44%). W przypadku gospodarstw utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym oraz ukierunkowanych na uprawy polowe, wskaźniki relacji dopłat do dochodu z gospodarstwa wyniosły odpowiednio 64 i 73%, tym samym były one o 32 i 25 pkt. proc. wyższe od notowanych w pierwszych latach akcesji. W pozostałych grupach gospodarstw skala oraz wzrost znaczenia dopłat w kreowaniu dochodów z gospodarstwa były wyraźnie niższe. W latach 2007-2009 udział dopłat w dochodzie z gospodarstw mleczarskich, w relacji do lat 2004-2006, zwiększył się o 18 pkt. proc. (z 29 do 47%). W gospodarstwach z przewagą upraw trwałych wskaźnik ten wzrósł o ok. 17 pkt. proc. (z 15 do 32%),

zaś w gospodarstwach hodujących zwierzęta ziarnożerne o 11 pkt. proc. (z 16 do 27%). Natomiast najniższym (niespełna 2%) wzrostem udziału dopłat w tworzeniu dochodu charakteryzowały się gospodarstwa o profilu ogrodniczym, gdzie wartość dochodu w zaledwie 6-7% była tworzona przez wsparcie zewnętrzne (rys. 24).

Rysunek 24. Wskaźnik relacji dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego (według typów produkcyjnych, w %)

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

1.2.5. Dochody gospodarstw rolnych według regionów FADN

Regionalne zróżnicowanie poziomu dochodów gospodarstw rolnych, jak również udziału wsparcia zewnętrznego w jego kreowaniu, jest efektem odmiennych struktur agrarnych charakterystycznych dla poszczególnych częściach kraju. Struktury te w znacznym stopniu określają kierunki produkcji typowe dla każdego regionu, a co się z tym wiąże warunkują możliwość uzyskania zarówno odpowiednio wysokiego dochodu, jak i dopłat do działalności operacyjnej¹⁹.

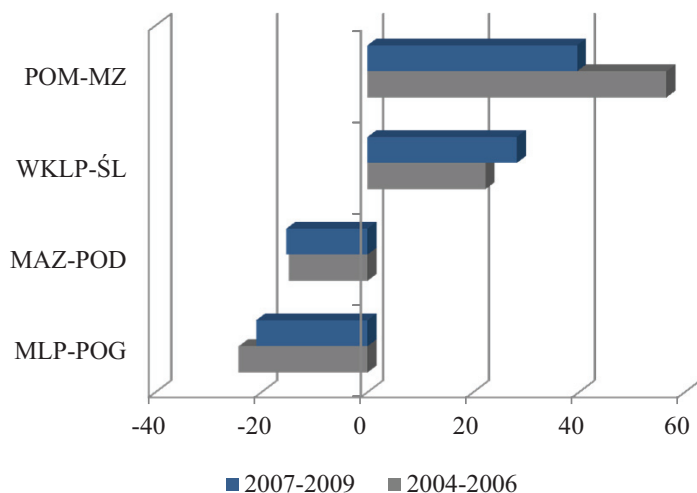
W latach 2004-2009 najwyższy przeciętny dochód osiągnęli rolnicy z regionu „Pomorze i Mazury”, gdzie wyniósł on średnio 37 tys. zł na gospodarstwo. Tym samym był wyższy od średniej z pola obserwacji FADN o blisko 12 tys. zł. Z uwagi na to, że w regionie tym dominują duże obszarowo gospo-

¹⁹ W. Czubak, A. Sadowski, W. Poczta, *Wpływ reformy systemu dopłat bezpośrednich...*, op. cit., s. 70.

darstwa z przewagą produkcji roślinnej, uzyskiwane przez nie dochody były w przeważającej części kreowane przez wsparcie zewnętrzne. Wysokie dochody uzyskiwały także gospodarstwa z regionu „Wielkopolska i Śląsk”. Średnia wartość dochodów w tej grupie podmiotów wyniosła ok. 31 tys. zł. Region ten jest zdominowany przez relatywnie średniej wielkości gospodarstwa, silnie ekonomicznie, ukierunkowane przeważnie na produkcję zwierzęcą, odznaczające się dużym potencjałem wytwórczym oraz znacznym powiązaniem z rynkiem.

Natomiast wyraźnie niższe wyniki ekonomiczne odnotowywali rolnicy z pozostałych dwóch regionów. Na „Mazowszu i Podlasiu” średni poziom dochodu na jedno gospodarstwo wyniósł 21 tys. zł, zaś w „Małopolsce i na Pogórzu” jedynie 19 tys. zł. Wyniki te były niższe od średniej z pola obserwacji FADN odpowiednio o 3,7 i 5,6 tys. zł. Słabsza sytuacja dochodowa notowana przez rolników z regionu „Małopolska i Pogórze” wynikała przede wszystkim z niższej siły ekonomicznej prowadzonych gospodarstw oraz dużego rozdrobnienia agrarnego. Gospodarstwa te charakteryzowały się także najniższym udziałem dochodów w tworzeniu dochodów całego sektora rolnego. Wskaźnik ten wyniósł 13%, podczas gdy w regionie „Mazowsze i Podlesie” jego wartość była o blisko 30 pkt. proc. wyższa (rys. 25).

Rysunek 25. Relacja dochodów gospodarstw w poszczególnych regionach do średniej z pola obserwacji FADN (w %)

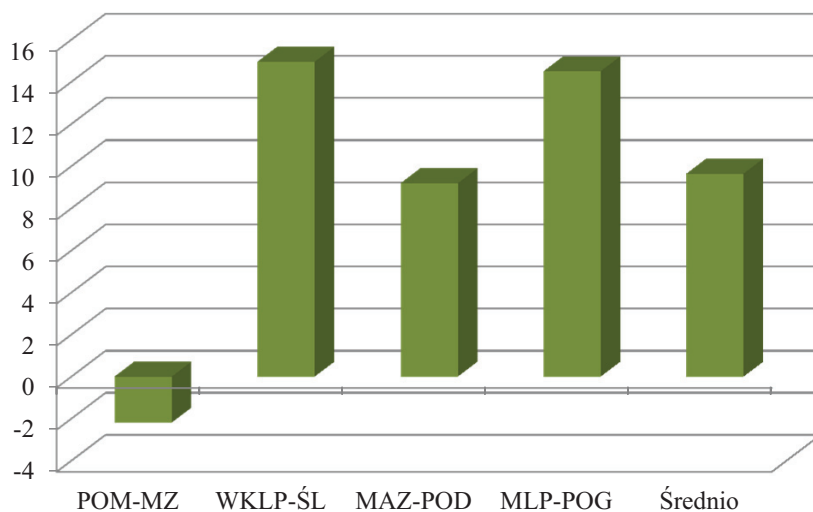

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WKLP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Analiza danych wykazała, że w latach 2007-2009, w odniesieniu do wcześniejszych lat akcesji, najszybciej poprawiała się sytuacja dochodowa rolników z regionu „Wielkopolska i Śląsk” oraz „Małopolska i Pogórze”. W tych częściach kraju wartość przeciętnego dochodu z gospodarstwa zwiększyła się o 14-15% średniorocznie. W regionie „Mazowsze i Podlasie” dynamika wzrostu dochodu wyniosła średnio 9%. Nieznacznie (o ok. 2% średniorocznie) obniżyły się natomiast dochody gospodarstw z regionu „Pomorze i Mazury”. Zjawisko to wynikało przede wszystkim z pogorszenia się w 2008 roku koniunktury na rynku zbóż, stanowiących główny kierunek produkcji rolnej na tym obszarze (rys. 26).

Rysunek 26. Dynamika zmian dochodów gospodarstw rolnych w podziale na regiony w latach 2007-2009 (2004-2006 =100, w %)

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WKLP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

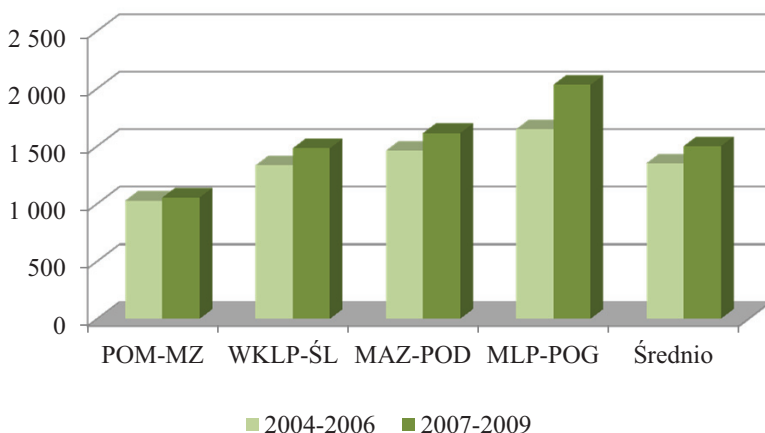
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Wyższe uzbrojenie techniczne zasobów pracy oraz większa powierzchnia UR przypadająca na jednego zatrudnionego w zachodniej części Polski przekładają się na wyższą dochodowość gospodarstw z tych regionów w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną. W analizowanym przedziale czasu najwyższy poziom tej kategorii dochodu uzyskiwały gospodarstwa położone w regionie „Pomorze i Mazury”, zaś najniższy w regionie „Małopolski i Pogórze”. Jego średnia wartość w tych częściach Polski wyniosła odpowiednio 23 i ok. 13 tys. zł na osobę. Jednocześnie w latach 2007-2009, w relacji do lat 2004-2006, jedynie

w gospodarstwach z „Pomorza i Mazur” odnotowano spadek tej kategorii dochodu (o ok. 1% średniorocznie). W pozostałych regionach wartość dochodu na osobę pełnozatrudnioną wzrastała, w tym najszybciej (o ok. 17% średniorocznie) w „Małopolsce i Pogórzu” oraz w „Wielkopolsce i Śląsku”. Natomiast w regionie „Mazowsze i Podlasie” dynamika wzrostu dochodu z gospodarstwa w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną wyniosła 13%.

Dochodowość ziemi na obszarze całej Polsce osiągała względnie podobne wartości. W analizowanym okresie przeciętny dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 ha UR wyniósł ok. 1,43 tys. Zbliżone do średniej z pola obserwacji FAND dochody uzyskiwali rolnicy z regionów „Wielkopolska i Śląsk” oraz „Mazowsze i Podlasie”. W tych dwóch regionach wartość dochodu z gospodarstwa w przeliczeniu na 1 ha UR wyniosła odpowiednio 1,4 i 1,5 tys. zł. Nieco wyższą wartość tej kategorii dochodu odnotowano w gospodarstwach z regionu „Małopolska i Pogórze” (1,8 tys. zł). Natomiast niższe od przeciętnego poziomu dochody w przeliczeniu na 1 ha UR uzyskują rolnicy z regionu „Pomorze i Mazury” (1 tys. zł), co wynika z dużej powierzchni użytków rolnych przypadających na przeciętne gospodarstwo rolne (rys. 27).

Rysunek 27. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 ha UR (w zł)

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WKLP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

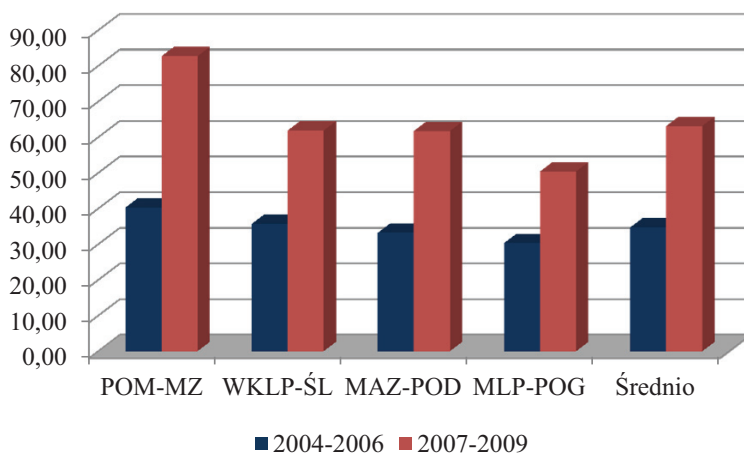
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W porównywanych okresach, najwyższa dynamika wzrostu dochodu w przeliczeniu na 1 ha UR wystąpiła w regionie „Małopolska i Pogórze” (wyniosła 23% średniorocznie). W regionach „Wielkopolska i Śląsk” oraz „Mazow-

sze i Podlasie” dochody zwiększyły się w tempie 10-11% średniorocznie, zaś w regionie „Pomorze i Mazury” o niespełna 3%.

Udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie z gospodarstwa rolnego był niejednorodny także w ujęciu regionalnym, przy czym skala zróżnicowania tego zjawiska była zdecydowanie mniej widoczna, niż to miało miejsce w przypadku grupowania gospodarstw pod względem wielkości ekonomicznej i typów produkcyjnych. W całym analizowanym okresie największe znaczenie dopłat do działalności operacyjnej notowano w gospodarstwach z regionu „Pomorze i Mazury”, gdzie stanowiły one średnio 61% dochodu z gospodarstwa. W tym regionie udział wsparcia w dochodzie był o ok. 12-14 pkt. proc. wyższy niż w regionach „Wielkopolska i Śląsk” i „Mazowsze i Podlasie” oraz o blisko 20 pkt. proc. niż w „Małopolsce i Pogórzu”.

Rysunek 28. Wskaźnik relacji dopłat do działalności operacyjnej do dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego (według regionów, w %)

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WKLP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

We wszystkich badanych regionach dało się zaobserwować wzrost dochodotwórczej roli wsparcia zewnętrznego. Proces ten przebiegał najszybciej w regionie „Pomorze i Mazury”. W latach 2007-2009 dopłaty do działalności operacyjnej stanowiły 83% dochodu, podczas gdy w pierwszych latach akcesji wskaźnik ten był o ponad połowę niższy i wynosił średnio 40%. W pozostałych częściach kraju wzrost znaczenia dopłat w dochodach rolników przebiegał z mniejszym natężeniem (rys. 28). W latach 2007-2009 średni udział dopłat w dochodzie z gospodarstw z regionu „Mazowsze i Podlasie” zwiększył się

o ok. 30 pkt. proc. (z 33 do 62%). W gospodarstwach z regionu „Wielkopolska i Śląsk” wskaźnik tej relacji wzrósł o 26 pkt. proc. (z 36 do 62%), natomiast w regionie „Małopolska i Pogórze” o 20 pkt. proc. (z 30-50%).

1.2.6. Podsumowanie

W pierwszych latach integracji odnotowano znaczny wzrost dochodów z rodzinnych gospodarstw rolnych. W latach 2007-2009 średni poziom dochodu przypadający na jedno gospodarstwo wyniósł 26 tys. zł, tym samym był o 10% wyższy niż w pierwszych latach członkostwa w UE. Zróżnicowanie wielkości dochodów producentów rolnych wynikało przede wszystkim z wielkości posiadanych zasobów produkcyjnych, uzyskiwanych dopłat do działalności operacyjnej i inwestycyjnej, koniunktury na danym rynku rolnym, a także kosztów zaangażowanych czynników wytwórczych.

Przeprowadzona analiza wykazała korzystny wpływ mechanizmów WPR w postaci dopłat do działalności operacyjnej na kształtowanie się sytuacji dochodowej poszczególnych gospodarstw rolnych. Wśród wszystkich instrumentów wsparcia rolnictwa stosowanych w Unii Europejskiej kluczową rolę w kreowaniu dochodów rolników, ich stabilizacji oraz w łagodzeniu zróżnicowania opłacalności produkcji rolnej odgrywają płatności bezpośrednie.

Istotne znaczenie dla wartości produkcji rolnej oraz uzyskiwanego dochodu miały również płatności uzupełniające. Zwiększały one wartość dochodów nie tylko gospodarstw zorientowanych na produkcję roślinną, ale również pośrednio podmiotów specjalizujących się w chowie zwierząt. W analizowanym okresie udział wsparcia do działalności operacyjnej w dochodzie rolniczym istotnie się zwiększył. W 2004 roku w przeciętnym gospodarstwie rolnym wyniósł on zaledwie 13%, natomiast w 2009 roku przekroczył 80%.

Zaobserwowano silne zróżnicowanie sytuacji dochodowej pomiędzy badanymi grupami gospodarstw rolnych. Zaobserwowano ścisłą zależność osiągniętych przez rolników dochodów z wielkością ekonomiczną gospodarstwa, jak również z dominującym kierunkiem produkcji. Wartość dochodu z gospodarstwa rolnego zwiększała się wraz ze wzrostem jego wielkości ekonomicznej, co wynikało przede wszystkim z właściwości unijnego systemu wsparcia (w tym dopłat wypłacanych do powierzchni UR), jak również ze zróżnicowanego potencjału wytwórczego (dostępnych zasobów, infrastruktury) między poszczególnymi grupami gospodarstw. W całym analizowanym okresie przeciętny dochód w gospodarstwach bardzo dużych (powyżej 100 ESU) był blisko 25-krotnie wyższy niż w gospodarstwach małych i bardzo małych. Pomimo to, podmioty te, głównie z uwagi na wysokość ponoszonych kosztów, jako jedyne odnotowały straty z działalności gospodarczej. Dodatnia dynamika wzrostu wy-

stąpiła natomiast w pozostałych grupach podmiotów, w tym zdecydowanie najszybciej poprawiała się sytuacja dochodowa gospodarstw najmniejszych (poniżej 4 ESU).

We wszystkich gospodarstwach grupowanych według wielkości ekonomicznych zaobserwowano wzrost udziału dopłat w tworzeniu dochodu z gospodarstwa rolnego. Proces ten przebiegał najszybciej w podmiotach największych (najsilniejszych), dysponujących dużą powierzchnią UR zaś najwolniej w gospodarstwach o najniższej sile ekonomicznej i małych zasobach ziemi. Przy tym w obu tych grupach, w porównaniu z innymi klasami gospodarstw, wskaźniki udziału dopłat w dochodzie były w całym analizowanym okresie najwyższe. W pozostałych grupach gospodarstw wzrost udziału dopłat w dochodach producentów rolnych obniżał się wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej.

Z przeprowadzanych badań wynika, że wielkość dochodów producentów rolnych w dużym stopniu determinowana była opłacalnością i skalą prowadzonej produkcji, jej intensyfikacją i stopniem przetworzenia, a także orientacją rynkową gospodarstwa. Z tego względu wysokie dochody osiągały gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt ziarnożernych, o profilu ogrodniczym oraz gospodarstwa mleczarskie. Najgorszą sytuację ekonomiczną odnotowywały natomiast gospodarstwa najliczniejsze w całej zbiorowości, tj. prowadzące produkcję mieszaną. Jednocześnie wśród wszystkich typów produkcyjnych była to jedyna grupa podmiotów uzyskująca dochody poniżej średniej z pola obserwacji FADN, jak również znacznie poniżej przeciętnego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej.

W porównywanych okresach czasu wzrost dochodów zaobserwowano w większości grup gospodarstw podzielonych według typów rolniczych. Przy tym, najwyższym odznaczały się gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych oraz w produkcji mleka. Istotnie pogorszyła się natomiast sytuacja ekonomiczna rolników prowadzących uprawy trwałe, zaś w gospodarstwach ukierunkowanych na chów zwierząt ziarnożernych poziom dochodów nie uległ zmianie.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że od pozarynkowego wsparcia najbardziej uzależnione były gospodarstwa, których produkcja bazowała w głównej mierze na posiadanych zasobach ziemi oraz do której przysługiwały płatności uzupełniające. Zjawisko to było szczególnie widoczne w gospodarstwach o mieszanym typie produkcji, ukierunkowanych na uprawy polowe (stanowiących łącznie 3/4 ogółu gospodarstw) oraz w podmiotach utrzymujących zwierzęta w systemie wypasowym. Natomiast w zdecydowanie mniejszym stopniu dopłaty determinowały poziom dochodów rolników z gospodarstw ogrodniczych, a także zorientowanych na produkcję zwierzęcą, w których działalność operacyjna gospodarstwa niezwiązana była z wykorzystaniem ziemi, jako głównego czynnika produkcji. Podmioty te były w stanie uzy-

skąć znacznie wyższy dochód w relacji do innych typów gospodarstw, m.in. ze względu na bardziej wydajną i intensywną produkcję oraz większe zorientowanie na rynek.

Czynnik przestrzeni miał istotny wpływ na kształtowanie sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych, o czym świadczą odnotowane różnice pomiędzy wysokością dochodów uzyskiwanych w poszczególnych częściach kraju. Możliwość tworzenia dochodu w danym regionie uzależniona była głównie od jego struktury agrarnej. Determinowała ona kierunki produkcji rolniczej odpowiadającej istniejącym na danym obszarze uwarunkowaniom ekonomicznym, przyrodniczym, infrastrukturalnym oraz społecznym. Pośrednio struktury te warunkowały także możliwość uzyskania przez rolnika wsparcia do działalności operacyjnej.

Porównanie wysokości dochodów gospodarstwa z poszczególnych regionów FADN wykazało istotne zróżnicowanie w ich poziomie między zachodnią a wschodnią częścią kraju. Zdecydowanie wyższe dochody osiągały gospodarstwa z regionu „Pomorze i Mazury” oraz „Wielkopolska i Śląsk”, co wynikało z lepszego potencjału produkcyjnego, niższych kosztów stałych oraz korzystniejszej struktury agrarnej tych gospodarstw. Znacznie niższe dochody uzyskują producenci rolni z południowo-wschodnich części Polski. Regiony te charakteryzują się większym rozdrobnieniem agrarnym, mniejszą siłą ekonomiczną oraz niższym udziałem kapitału w produkcji.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że nastąpiła konwergencja dochodów rolniczych przejawiająca się zmniejszeniem zróżnicowania ich wysokości pomiędzy poszczególnymi regionami. Równocześnie zaobserwowano, że w porównywanych okresach gospodarstwa rolne z regionu charakteryzującego się najniższym poziomem dochodów („Małopolska i Pogórze”) notowały najwyższy wzrost tego parametru, podczas gdy w gospodarstwach z obszaru o znacznie korzystniejszej sytuacji ekonomicznej („Pomorze i Mazury,”) wzrost dochodów przebiegał wolniej. Udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie z gospodarstwa rolnego był niejednorodny także w ujęciu regionalnym. Najniższa wartości tego wskaźnika wystąpiła w gospodarstwach z regionu „Małopolska i Pogórze”, zaś najwyższa w regionie „Pomorze i Mazury”. W tej części kraju odnotowano także najwyższy wzrost dochodotwórczej roli dopłat bezpośrednich.

W pierwszych latach integracji z Unią Europejską dokonała się istotna przemiana sytuacji ekonomicznej polskiego rolnictwa przejawiająca się m.in. w dynamicznym wzroście dochodów producentów rolnych. Poprawa sytuacji dochodowej producentów rolników nie byłaby możliwa bez dostępu do transferów pieniężnych wypłacanych na rzecz rolnictwa w postaci płatności bezpośrednich, wsparcia rynkowego produkcji, a także funduszy strukturalnych. Z przeprowadzonych badań wynika, że przyrost dochodów z gospodarstw rolnych w przeważającym stopniu został wywołany wzrostem poziomu zewnętr-

nego wsparcia, podczas gdy pozostałe czynniki dochodotwórcze, takie jak poprawa efektywności i wydajności produkcji rolnej odegrały zdecydowanie mniejszą rolę.

Podwojenie dochodów realnych rolników w okresie poakcesyjnym na skutek wdrożenia mechanizmów WPR poprawiło ich sytuację ekonomiczną zarówno w zakresie możliwości ponoszenia nakładów bieżących, jak też przeprowadzania procesów modernizacyjnych, które będą decydowały o przyszłej sytuacji strukturalnej i produkcyjno-ekonomicznej polskiego sektora rolnego²⁰.

Dopłaty z jednej strony stanowiły gwarancję wysokich i stabilnych dochodów gospodarstw rolnych, z drugiej strony wpływały na spadek zainteresowania producentów rolnych poprawą efektywności gospodarowania oraz racjonalizacją kosztów. Zjawisko to wyraźnie pomniejsza korzystną rolę wsparcia pozarynkowego w kształtowaniu sytuacji dochodowej rolników²¹.

Istotna poprawa sytuacji ekonomicznej, jaka dokonała się w polskim rolnictwie w pierwszych latach integracji z UE, nie oznacza, że wszystkie gospodarstwa uzyskują dochody zapewniające podstawowy fundusz konsumpcji, czy też wystarczające na realizację inwestycji. W gospodarstwach o małej sile ekonomicznej, dysponujących niewielką powierzchnią użytków rolnych (tj. w zdecydowanej większości ogółu gospodarstw) ograniczona skala produkcji nie pozwala na realizację konsumpcji na poziomie parytetowym, tym bardziej na działalność inwestycyjną. Możliwość taką posiadają jedynie gospodarstwa silne ekonomiczne o dużym potencjale produkcyjnym. Oznacza to, że wsparcie unijne nigdy nie będzie w stanie całkowicie zniwelować skutków małej skali produkcji, czy też niewystarczającej efektywności i produktywności czynników wytwórczych²².

Ze względu na znaczne rozdrobnienie agrarne większości polskich gospodarstw można uznać, że dopłaty bezpośrednie w relatywnie niewielkim stopniu kształtują sytuację dochodową sektora rolnego. Właściciele małych gospodarstw, które zapewniają byt znacznej części rodzin rolniczych, w coraz większym stopniu będą zmuszeni do podejmowania samodzielnych starań mających na celu poprawę potencjału produkcyjnego gospodarstwa oraz efektywności prowadzonej działalności, jak również poszukiwać alternatywnych źródeł dochodu. Oznacza to wzrost znaczenia wsparcia ukierunkowanego na rozwój obszarów wiejskich, aktywizację ludności wiejskiej, tworzenie nowych miejsc pra-

²⁰ W. Poczta, *Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych* [w:] *Raport o stanie wsi, Polska wieś 2012*, FDPA, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 65-100.

²¹ W. Józwiak, Z. Mirkowska, *Polskie gospodarstwa rolne...*, op. cit., s. 21.

²² W. Poczta, op. cit., str. 57-60.

cy poza rolnictwem, a także rozwijanie małej przedsiębiorczości²³. Gospodarstwa rolne powinny uzyskiwać tak wysokie dochody, które wraz z kredytami i subwencjami, będą mogły sfinansować konieczne przedsięwzięcia, pozwalające na utrzymanie oraz zwiększanie ich pozycji konkurencyjnej w przyszłości²⁴.

1.3. Zmiany w produkcji roślinnej

1.3.1. Powierzchnia użytków rolnych

Klasy ekonomiczne

Zmiany produkcji rolniczej w latach 2004-2009 w gospodarstwach próby FADN były zbieżne ze zmianami obserwowanymi w gospodarstwach na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS)²⁵. W analizowanym okresie w próbie gospodarstw FADN, przy wzroście areалу dzierżaw, nieznacznie zmalała powierzchnia użytków rolnych (UR). Zmniejszyła się też powierzchnia zbóż i plantacji trwałych. Należy zwrócić uwagę na znaczny spadek areалу gruntów wyłączonych z produkcji, w tym odłogowanych. Zwiększyła się powierzchnia upraw pastewnych, pozostałych upraw polowych oraz warzyw i kwiatów. Wzrósł też obszar zalesień (tab. 8).

Aczkolwiek sytuacja pod tym względem różniła się w poszczególnych klasach ekonomicznych FADN²⁶. Wyraźna redukcja UR nastąpiła w gospodarstwach średnio-małych (o blisko 2%), co ze względu na liczebność tej grupy gospodarstw zaważyło na średniej. Największy był wzrost UR w dużych gospodarstwach (klasy ekonomiczne duże i bardzo duże). Znacznie mniejszy wzrost wystąpił w gospodarstwach średnio-dużych i małych. Zwiększenie areálu UR odbywało się głównie dzięki rosnącej powierzchni dzierżaw. Powierzchnia uprawy zbóż zmniejszyła się średnio o 2%, co wynikało z redukcji w grupie gospodarstw średnio-małych. Natomiast wzrost ich areálu nastąpił w gospodarstwach małych i bardzo dużych. Powierzchnia pozostałych upraw polowych wzrosła o blisko 2%, w tym najbardziej w dużych gospodarstwach (o 20-30%), a mniejsze gospodarstwa ograniczyły areał tej grupy roślin. Powierzchnia upraw

²³ B. Chmielewska, *Platności bezpośrednie jako forma wsparcia dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce po integracji z Unią Europejską*. Problemy Rolnictwa Światowego, SGGW, t. 2, Warszawa 2007, s. 34.

²⁴ W. Józwiak, *Efektywność i innowacyjność a konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych*, *Więś i Rolnictwo*, nr 1, IRWiR PAN, Warszawa 2011, s. 76.

²⁵ Por. rozdz. 2. *Zmiany w Polskim rolnictwie po wejściu do UE [w:] Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rolnictwo*, Seria Program Wieloletni 2011-2014, Raport nr 9, Warszawa 2011.

²⁶ W analizowanym okresie podział gospodarstw z próby FADN na klasy ekonomiczne był następujący: bardzo małe, (4 ESU), małe (4-<8 ESU), średnio-małe (8-<16 ESU), średnio-duże (16-<40 ESU), duże (40-<100 ESU), bardzo duże (>100 ESU).

trwałych, w tym sadów, minimalnie się zmniejszyła. Wzrost ich areалу ogółem nastąpił w gospodarstwach małych oraz dużych i bardzo dużych (ponad dwukrotnie). Jednocześnie areal pozostałych plantacji trwałych zwiększył się o blisko połowę, w tym najbardziej w małych jednostkach (ponad dwukrotnie).

Stosunkowo duży był wzrost powierzchni uprawy warzyw i kwiatów (o ponad 12%), szczególnie w mniejszych gospodarstwach. Natomiast większe gospodarstwa ograniczyły ich areal. W podobnym stopniu zwiększył się areal upraw pastewnych, szczególnie w największych gospodarstwach (o ponad połowę). We wszystkich klasach ekonomicznych znacznie zmniejszyła się powierzchnia UR wyłączonych z produkcji w tym szczególnie odłogów, do których przysługują dopłaty bezpośrednie. W dużo mniejszym stopniu zmalał areal ugorów, w tym najbardziej w gospodarstwach dużych oraz w najmniejszych.

Tabela 8. Zmiany areалу użytków rolnych oraz wybranych upraw wg danych FADN w podziale na klasy ekonomiczne (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, %)

	Średnio	BM	M	ŚR-M	ŚR-D	D	BD
Powierzchnia UR	-0,7	-0,2	5,2	-1,9	3,7	8,8	13,7
Powierzchnia dzierżawionych UR	3,6	4,8	1,0	-3,7	4,7	2,1	21,7
Zboża	-3,1	-0,2	4,8	-2,7	-0,3	0,0	4,8
Pozostałe uprawy polowe	1,7	-14,9	-0,9	-8,7	9,4	28,8	19,8
Warzywa i kwiaty	12,3	91,0	143,8	2,2	-9,2	-40,6	-37,7
Uprawy trwałe	-0,5	-5,3	6,6	1,1	-1,3	34,7	116,8
w tym: sady	-1,2	-6,2	6,1	1,0	-2,8	33,8	149,4
pozostałe trwałe	47,8	156,7	126,3	14,5	54,5	41,1	-1,9
Uprawy pastewne	11,3	7,3	14,4	10,8	20,3	53,5	56,3
Powierzchnia UR wyłączona z produkcji	-57,0	-48,7	-59,3	-68,1	-59,0	-51,1	-23,8
w tym: odłogi	-91,8	-85,6	-92,2	-95,3	-90,1	-86,1	-84,3
ugory	-10,6	-16,9	5,8	-5,1	-12,3	-40,4	-19,3
Lasy	5,9	-5,0	16,2	4,5	15,6	21,2	36,2

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Typy produkcyjne

W zależności od typu produkcyjnego, gospodarstwa zmiany areálu UR przebiegały w różnych kierunkach (tab. 9). Powierzchnię UR ograniczyły gospodarstwa utrzymujące zwierzęta ziarnożerne (trzodę chlewną i drób), gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych (produkcji roślinnej), oraz gospodarstwa bez specjalizacji (mieszane). Z kolei w gospodarstwach ogrodniczych, mleczarskich i utrzymujących zwierzęta trawożerne (bydło opasowe, owce) powierzchnia UR wzrosła, co w znacznej mierze było skorelowane ze wzrostem powierzchni dzierżawionej. Jedynie w gospodarstwach specjalizują-

cych się w uprawach trwałych (głównie sadowniczych), pomimo bardzo dużego zwiększenia powierzchni dzierżaw, areal UR praktycznie się nie zmienił. Zainteresowanie uprawą zbóż najbardziej zmalało w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej, produkcji trzody chlewnej i drobiu oraz gospodarstwach o mieszanym profilu produkcji. Natomiast ich areal zwiększył się w gospodarstwach ogrodniczych, sadowniczych oraz specjalizujących się w produkcji mleka krowiego. Powierzchnię pozostałych upraw polowych zwiększyły gospodarstwa sadownicze oraz w znacznie mniejszym stopniu specjalizujące się w uprawach polowych oraz w produkcji zwierząt ziarnożernych i trawożernych.

Areal upraw ogrodniczych i kwiatów zwiększyły wszystkie typy gospodarstw, w tym najbardziej ogrodnicze, specjalizujące się w produkcji mleka oraz produkcji zwierząt ziarnożernych. Powierzchnię upraw pastewnych zwiększyły gospodarstwa specjalizujące się produkcji mleka, zwierząt trawożernych oraz gospodarstwa o mieszanym profilu produkcji. W pozostałych typach gospodarstw zainteresowanie tymi uprawami zmalało, w tym najbardziej w gospodarstwach o specjalizacji zwierzęta ziarnożerne. Gospodarstwa ogrodnicze oraz w mniejszym stopniu mleczne i utrzymujące zwierzęta trawożerne zwiększyły areal plantacji trwałych (głównie sadów). Natomiast warto zauważyć wzrost arealu pozostałych plantacji trwałych w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach polowych i uprawach trwałych. Wszystkie typy gospodarstw ograniczyły areal UR wyłączonych z produkcji, szczególnie gospodarstwa zwierzęce (zwierzęta trawożerne, ziarnożerne i krowy mleczne), a także mieszane. Powierzchnia gruntów odłogowanych wzrosła tylko w gospodarstwach sadowniczych, a ugorów w mieszanych.

Tabela 9. Zmiany arealu użytków rolnych oraz wybranych upraw wg danych FADN w podziale na typy produkcyjne (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, %)

	AB	C	E	F	G	H	I
Powierzchnia UR	-5,3	13,7	-0,2	9,3	9,2	-5,5	-3,0
Powierzchnia dodzierżawionych UR	-5,6	64,9	74,5	19,0	34,7	-9,5	0,0
Zboża	-7,8	11,5	27,5	15,3	6,9	-4,6	-4,8
Pozostałe uprawy polowe	5,3	-13,0	31,5	-19,4	1,5	2,1	-12,7
Warzywa i kwiaty	-0,9	80,9	14,4	79,1	16,4	75,4	2,1
Uprawy trwałe	-0,3	40,4	-4,3	5,0	7,3	-19,8	-9,6
w tym sady	-1,6	40,9	-4,9	5,0	7,3	-19,8	-9,5
Pozostałe uprawy trwałe	88,7	-98,0	28,2	-	-	-	-61,0
Uprawy pastewne	-9,3	0,5	-16,4	16,1	17,5	-20,8	14,6
Razem pow. UR wyłączona z produkcji	-34,2	-29,6	-7,0	-87,8	-82,0	-36,0	-63,6
w tym: odłogi	-84,7	31,2	192,0	-96,4	-97,2	-71,6	-92,0
ugory	-15,8	-32,6	-9,8	-23,2	-19,2	-27,8	3,6
Lasy	11,1	55,2	-4,2	2,7	6,3	-10,4	5,7

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Regiony

W ujęciu przestrzennym wg regionów FADN²⁷, o kilka procent zmniejszyły powierzchnię użytków rolnych gospodarstwa w rejonach Małopolska i Pogórze, Pomorze i Mazury oraz w nieznacznie na Mazowszu i Podlasiu (tab. 10). Areal ziemi użytkowanej rolniczo zwiększył się tylko w rejonie Wielkopolska i Śląsk, gdzie największy był wzrost areálu dzierżaw. Areal zbóż zmalał we wszystkich regionach, w tym najbardziej w regionie Małopolska i Pogórze oraz Pomorze i Mazury. W miejsce zbóż, w zależności od regionu weszły uprawy pastewne (wszystkie regiony z wyjątkiem Małopolski i Pogórza) i pozostałe uprawy polowe (Wielkopolska i Mazury). Powierzchnia plantacji trwałych zwiększyła się najbardziej w regionach Małopolska i Pogórze oraz Pomorze i Mazury, a na Mazowszu i Podlasiu zmalała, ale zmiany areálu sadów były znacznie mniejsze niż pozostałych plantacji trwałych. Powierzchnia upraw ogrodniczych wzrosła w regionach Wielkopolska i Śląsk oraz Małopolska i Pogórze, a zmalał na Pomorzu i Mazurach. We wszystkich regionach znacznie ograniczono areal UR wyłączonych z produkcji. Dotyczyło to głównie odłogów. Również we wszystkich regionach zwiększyła się powierzchnia lasów, szczególnie w regionach Pomorze i Mazury oraz Wielkopolska i Śląsk.

Tabela 10. Zmiany areálu użytków rolnych oraz wybranych upraw wg danych FADN w podziale na regiony FADN (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, %)

	POM-MZ	WLKP-ŚL	MAZ-POD	MLP-POG
Powierzchnia UR	3,4	4,0	0,8	6,7
Powierzchnia dodzierżawionych UR	6,7	15,5	4,5	3,1
Zboża	7,2	-0,3	1,4	8,8
Pozostałe uprawy polowe	0,9	13,0	-11,3	-0,6
Warzywa i kwiaty	-10,2	37,0	0,0	26,1
Uprawy trwałe	14,6	-0,9	3,8	6,4
Sady	11,9	2,5	3,6	3,3
Pozostałe uprawy trwałe	1,7 kr.	47,0	-14,7	3,85-kr.
Uprawy pastewne	11,8	16,4	22,4	11,7
Powierzchnia UR wyłączona z produkcji	-41,4	-54,1	-69,0	-58,7
w tym: odłogi	-89,1	-90,2	-93,6	-91,1
ugory	-11,0	-12,6	-5,8	-15,3
Lasy	13,9	11,7	13,2	13,7

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

²⁷ Pomorze i Mazury – warmińsko-mazurskie, pomorskie, zachodniopomorskie, lubuskie; Wielkopolska i Śląsk – kujawsko-pomorskie, wielkopolskie, dolnośląskie, opolskie; Mazowsze i Podlasie – łódzkie, mazowieckie, podlaskie, lubelskie; Małopolska i Pogórze – śląskie, małopolskie, świętokrzyskie, podkarpackie.

1.3.2. Struktura użytków rolnych

Klasy ekonomiczne

W strukturze użytków rolnych w populacji gospodarstw FADN zmniejszył się udział zbóż, a także gruntów wyłączonych z produkcji, odłogów i ugorów. Zwiększyła się natomiast proporcja upraw pastewnych, minimalnie pozostałych upraw polowych oraz warzyw i kwiatów. W podziale na klasy ekonomiczne w strukturze UR udział zbóż zmniejszył się głównie w największych gospodarstwach. W to miejsce weszły uprawy pastewne oraz pozostałe uprawy polowe. Jednak, o ile udział tych pierwszych zwiększył się we wszystkich klasach ekonomicznych, proporcja tych drugich wzrosła tylko w dużych gospodarstwach, a w mniejszych się zmniejszyła. Udział warzyw i kwiatów zwiększył się przede wszystkim w małych gospodarstwach, a w większych nieznacznie zmalał. Zmniejszenie udziału gruntów wyłączonych z produkcji miało miejsce głównie w gospodarstwach małych i średnich (tab. 11).

Tabela 11. Zmiany struktury użytków rolnych wg danych FADN w podziale na klasy ekonomiczne (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, pkt. proc.)

	Średnio	BM	M	ŚR-M	ŚR-D	D	BD
Zboża	-1,5	0,0	-0,3	-0,5	-2,4	-5,5	-4,8
Pozostałe uprawy polowe	0,3	-1,3	-0,5	-0,8	0,7	3,1	1,6
Warzywa i kwiaty	0,2	1,3	0,6	0,1	-0,2	-0,9	-0,5
Uprawy trwałe	0,0	-0,1	0,0	0,1	-0,1	0,3	0,3
w tym sady	0,0	-0,2	0,0	0,1	-0,1	0,2	0,3
Pozostałe uprawy trwałe	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Uprawy pastewne	2,5	1,9	2,1	2,9	3,1	4,1	3,8
Powierzchnia UR wyłączona z produkcji	-1,3	-1,5	-1,7	-1,5	-1,0	-1,0	-0,4
w tym: odłogi	-1,2	-1,3	-1,7	-1,5	-0,9	-0,4	-0,1
ugory	-0,1	-0,3	0,0	0,0	-0,1	-0,6	-0,3

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Typy produkcyjne

W podziale na typy produkcyjne zboża i pozostałe uprawy polowe straciły na znaczeniu w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji zwierząt trawożernych i ziarnożernych oraz w gospodarstwach mieszanych (a więc także prowadzących produkcję zwierzęcą). W gospodarstwach, w których wykorzystuje się duże ilości pasz objętościowych (zwierzęta trawożerne i mieszane), zboża straciły na znaczeniu na rzecz upraw pastewnych. Udział zbóż zmalał również w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej, w których ustąpiły one miejsca pozostałym uprawom polowym, czyli głównie rzepakowi (tab. 12).

Gospodarstwa mleczarskie zrezygnowały z części pozostałych upraw polowych na rzecz zbóż i upraw pastewnych. W gospodarstwach sadowniczych udział plantacji trwałych zmalał na korzyść zbóż. W gospodarstwach ogrodniczych zwiększył się udział warzyw i kwiatów kosztem upraw nieogrodniczych.

Po wejściu do UE gospodarstwa były zainteresowane powiększaniem areálu z różnych przyczyn, z których najważniejszą wydają się być płatności obszarowe. Oprócz tego pewną rolę w tym względzie odegrały czynniki rynkowe, wskutek których określone grupy gospodarstw rozwijały produkcję silniej niż inne gospodarstwa (gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka, bydła opasowego), co wymagało dodatkowej powierzchni uprawnej. Czynniki rynkowe spowodowały również zmniejszenie areálu zbóż. Było to widoczne szczególnie w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej, gdzie wzrosło zainteresowanie pozostałymi uprawami polowymi (rzepak) oraz w gospodarstwach z produkcją zwierzęcą, które zwiększyły areály upraw pastewnych, aby zabezpieczyć produkcję pasz własnych, głównie objętościowych. Wzrost zainteresowania plantacjami trwałymi, szczególnie w gospodarstwach niespecializujących się w tej działalności, wynika z dostosowania areálu pod kątem otrzymywania płatności w ramach WPR, podobnie jak redukcja powierzchni wyłączanej z produkcji, której dokonano w celu powiększenia obszaru, do którego przyznawane są płatności bezpośrednio.

Tabela 12. Zmiany struktury użytków rolnych wg danych FADN
w podziale na typy produkcyjne
(średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, %)

	AB	C	E	F	G	H	I
Zboża	-1,7	-0,8	3,2	1,9	-0,8	-3,1	-2,5
Pozostałe uprawy polowe	2,3	-2,0	0,8	-0,9	-0,3	0,3	-1,3
Warzywa i kwiaty	0,2	7,5	0,3	0,1	0,0	0,2	0,0
Uprawy trwałe	0,1	1,0	-3,0	0,0	0,0	0,0	0,0
w tym sady	0,1	1,0	-3,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Pozostałe uprawy trwałe	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Uprawy pastewne	-0,4	-1,8	-0,9	3,4	4,3	-1,4	3,1
Razem pow. UR wyłączona z produkcji	-0,5	-4,1	-0,2	-3,8	-2,7	-0,6	-1,3
w tym: odłogi	-0,4	0,0	0,1	-3,7	-2,6	-0,2	-1,4
ugory	-0,1	-4,2	-0,3	-0,2	-0,2	-0,4	0,0

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Regiony

W strukturze UR we wszystkich regionach zmniejszył się udział zbóż oraz gruntów wyłączonych z produkcji na rzecz upraw pastewnych i pozostałych upraw polowych. Proporcja zbóż zmniejszyła się w największym stopniu w regionach Wielkopolska i Śląsk oraz Pomorze i Mazury. Udział upraw pastewnych w największym stopniu zwiększył się w regionie Mazowsze i Podlasie, gdzie oprócz zbóż i gruntów wyłączonych z produkcji zmniejszył się także udział pozostałych upraw polowych. Duży był także wzrost udziału pastewnych w regionie Pomorze i Mazury (tab. 13).

Zmiany w ujęciu przestrzennym wynikały w dużej mierze z różnego charakteru rolnictwa w poszczególnych regionach, na co z kolei ma wpływ wiele czynników, poczynając od warunków klimatyczno-glebowych, strukturalnych, a kończąc na uwarunkowaniach historycznych. Dlatego, trafiając na tak różne warunki, regulacje WPR w każdym przypadku inaczej oddziaływały na rolnictwo.

Tabela 13. Zmiany struktury użytków rolnych wg danych FADN w podziale na regiony (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, pkt. proc.)

	POM-MZ	WLKP-ŚL	MAZ-POD	MLP-POG
Zboża	-2,4	-2,7	-0,4	-1,3
Pozostałe uprawy polowe	0,7	1,4	-1,0	0,7
Warzywa i kwiaty	-0,1	0,4	0,0	0,8
Uprawy trwałe	0,1	0,0	-0,1	0,5
Sady	0,1	0,0	-0,1	0,4
Pozostałe uprawy trwałe	0,0	0,0	0,0	0,1
Uprawy pastewne	3,1	1,7	3,3	1,3
Powierzchnia UR wyłączona z produkcji	-1,2	-0,8	-1,6	-1,7
w tym: odłogi	-1,1	-0,7	-1,6	-1,6
ugory	-0,1	-0,1	0,0	-0,1

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.3.3. Struktura produkcji roślinnej

Klasy ekonomiczne

W większości gospodarstw, w strukturze produkcji ogółem (w ujęciu wartościowym) zwiększyło się znaczenie produkcji roślinnej, w tym najbardziej zbóż, oleistych (rzepaku) oraz pastewnych. Natomiast udział okopowych (szczególnie buraków cukrowych) oraz produktów ogrodnictwa zmalał (tab. 14).

Proporcja zbóż zmalała tylko w najmniejszych gospodarstwach, a w pozostałych grupach się zwiększyła, w tym najbardziej w dużych gospodarstwach. Znaczenie ziemniaków w największym stopniu zmniejszyło się w małych gospodarstwach, a w największych wzrosło. Udział buraków cukrowych zmalał we wszystkich klasach ekonomicznych, a najbardziej w gospodarstwach średniej wielkości i w największych. Znaczenie warzyw i kwiatów zwiększyło się w małych gospodarstwach, a w dużych zmalało. Udział upraw pastewnych zwiększył się nieznacznie w większości grup gospodarstw, z wyjątkiem największych, gdzie zanotowano minimalny spadek.

Tabela 14. Zmiany struktury wartościowej produkcji roślinnej wg danych FADN w podziale na klasy ekonomiczne (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, pkt. proc.)

	Średnio	BM	M	ŚR-M	ŚR-D	D	BD
Produkcja roślinna	2,1	-2,2	2,1	0,6	-0,1	2,3	6,8
Zboża	2,8	-1,7	1,4	1,9	3,3	5,9	5,4
Ziemniaki	-0,5	-1,8	-1,2	-0,7	0,0	0,0	0,9
Buraki cukrowe	-1,7	-1,2	-1,3	-1,7	-1,5	-0,4	-3,6
Rośliny oleiste	1,6	-0,3	0,3	0,4	1,5	3,4	4,4
Rośliny przemysłowe	0,1	-0,7	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1
Warzywa i kwiaty	-0,9	3,6	2,0	-0,7	-4,6	-7,9	-1,0
Owoce	-0,4	-1,7	-0,8	-0,2	0,1	0,1	0,1
Uprawy pastewne	0,6	0,7	0,7	0,9	0,7	0,5	-0,3
Inne produkty pochodzenia rd	0,5	0,8	0,7	0,5	0,2	0,5	0,4

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Typy produkcyjne

Znaczenie produkcji roślinnej w produkcji ogółem zwiększyło się w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej oraz w produkcji zwierzęcej, a zmalało w ogrodniczych i sadowniczych oraz mieszanych. Nie były to jednak duże zmiany. Udział zbóż w produkcji ogółem wzrósł we wszystkich typach gospodarstw, w tym najbardziej w specjalizujących się w produkcji roślinnej. Udział okopowych (ziemniaków i buraków cukrowych) zmalał w większo-

ści typów produkcyjnych, a roślin oleistych (rzepak) zwiększył się. W gospodarstwach mleczarskich i utrzymujących zwierzęta trawożerne wzrósł udział pastewnych. W gospodarstwach sadowniczych zmalał udział owoców na rzecz innych produktów roślinnych (tab. 15).

Zmiany udziałów poszczególnych działalności produkcji roślinnej wynikały z wielu przyczyn. Najsilniejszy wpływ miały w tym względzie czynniki rynkowe – popyt na produkty/możliwości sprzedaży oraz przede wszystkim ceny. Kluczową rolę miał tu wzrost cen zbóż, co pośrednio miało wpływ również i na inne działalności, nie tylko w produkcji roślinnej. Pomimo zmniejszenia udziału w strukturze UR wzrosło, dzięki wysokim cenom, znaczenie zbóż w strukturze produkcji. Wysokie ceny rzepaku, przyczyniły się do zwiększenia jego udziału w strukturze UR (kosztem głównie zbóż) i do wzrostu jego udziału w strukturze produkcji. Ograniczone możliwości zbytu i stosunkowo niskie ceny były powodem ograniczenia uprawy i znaczenia ziemniaków w mniejszych gospodarstwach, które mają niewielkie możliwości ich magazynowania oraz znajdowania nabywców. Natomiast, jeżeli doszukiwać się gdzieś roli WPR w opisywanych zmianach, to nie ma wątpliwości, że przyczyniła się ona (reforma systemu regulacji rynku) do ograniczenia uprawy i spadku udziału buraków cukrowych. Wzrost znaczenia upraw pastewnych wynika z rozwoju produkcji zwierzęcej, głównie wymagających pasz objętościowych, takich jak krowy mleczne czy bydło opasowe. Skala zmiany struktury w poszczególnych typach produkcyjnych była mniejsza niż w podziale na klasy ekonomiczne. Zwiększenie znaczenia produkcji roślinnej, w tym szczególnie zbóż i oleistych należy przypisać wzrostowi cen.

Tabela 15. Zmiany struktury wartościowej produkcji roślinnej wg danych FADN w podziale na typy produkcyjne (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, pkt. proc.)

	AB	C	E	F	G	H	I
Produkcja roślinna	2,6	-0,3	-0,3	1,4	0,5	0,4	-0,5
Zboża	3,6	0,6	1,0	1,0	0,7	0,6	0,2
Ziemniaki	0,3	-0,2	0,0	-1,6	-1,9	-0,4	-0,6
Buraki cukrowe	-3,9	0,0	-0,1	-0,5	-0,9	-0,5	-0,8
Rośliny oleiste	2,5	0,0	0,3	0,1	0,7	0,5	0,2
Rośliny przemysłowe	-0,1	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Warzywa i kwiaty	0,2	-0,3	0,2	0,2	0,0	0,1	0,1
Owoce	-0,1	0,4	-5,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Uprawy pastewne	0,0	0,0	-0,4	2,0	1,6	0,0	0,2
Inne produkty pochodzenia roślinnego	1,0	-0,8	3,5	0,2	0,2	0,1	0,1

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Regiony

W strukturze wartościowej produkcji rolniczej udział produkcji roślinnej w większości regionów wyraźnie się zwiększył, szczególnie w regionie Pomorze i Mazury. Jej udział zmalał nieznacznie tylko w regionie Mazowsze i Podlasie.

We wszystkich regionach zwiększył się udział zbóż i oleistych. Największy wzrost udziału tych roślin był w regionach Pomorze i Mazury oraz Wielkopolska i Śląsk. Odwrotna tendencja wystąpiła w udziale buraków cukrowych. Ich proporcja zmalała w całym kraju, w tym najbardziej w regionie Wielkopolska i Śląsk. Udział ziemniaków zmniejszył się nieznacznie w regionach Wielkopolska i Śląsk oraz Mazowsze i Podlasie. W pozostałych nie było większych zmian ich udziału. W większości regionów zmalał udział produktów ogrodnictwa i sadownictwa, ale z wyjątkiem regionu Mazowsze i Podlasie (spadek o blisko 2 pkt. proc.), nie były to duże zmiany. Na obszarze całego kraju nieznacznie zwiększył się udział upraw pastewnych i pozostałych produktów roślinnych (tab. 16).

Tabela 16. Zmiany struktury wartościowej produkcji roślinnej wg danych FADN w podziale na regiony (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, pkt. proc.)

	POM-MZ	WLKP-ŚL	MAZ-POD	MLP-POG
Produkcja roślinna	5,4	3,2	-0,8	2,8
Zboża	3,4	2,7	2,7	1,6
Ziemniaki	0,2	-0,5	-0,9	0,1
Buraki cukrowe	-1,4	-2,3	-1,8	-0,9
Rośliny oleiste	2,7	2,3	0,6	0,4
Rośliny przemysłowe	0,0	0,1	0,1	0,1
Warzywa i kwiaty	-0,3	0,4	-2,6	-0,4
Owoce	0,0	-0,4	-0,5	0,2
Uprawy pastewne	0,4	0,3	1,0	0,6
Inne produkty pochodzenia roślinnego	0,3	0,5	0,6	0,8

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.4. Zmiany w produkcji zwierzęcej

1.4.1. Zmiany stanu zwierząt

Klasy ekonomiczne

W produkcji zwierzęcej po wejściu do UE nastąpił regres. W analizowanym okresie w gospodarstwach z próby FADN stan zwierząt ogółem zmniejszył się średnio o ponad 10%, co wynikało przede wszystkim z redukcji pogłowia trzody chlewnej, oraz w mniejszym stopniu drobiu i krów mlecznych. Wydatnie zwiększył się stan pozostałego bydła (opasowego) oraz nieznacznie owiec i kóz. Zmniejszenie stanu zwierząt ogółem nastąpiło głównie w dużych gospodarstwach i wynikało z redukcji pogłowia trzody chlewnej oraz drobiu, czego nie skompensował wzrost stanu pozostałych zwierząt. W gospodarstwach małych i średnich zwiększył się stan bydła opasowego oraz owiec i kóz. Natomiast w najmniejszych wzrósł jeszcze stan drobiu (tab. 17).

Zmiany stanu zwierząt w największym stopniu związane były z procesami specjalizacji i koncentracji zachodzącymi szczególnie w dużych gospodarstwach. Wiele z nich zaniechało produkcji zwierzęcej (przeważnie gospodarstwa produkujące trzodę chlewną), a te, które ją kontynuowały i rozwijały, specjalizowały się w określonych działalnościach, takich jak: bydło mleczne i opasowe. Przyczyniły się do tego czynniki strukturalne oraz rynkowe. Duże gospodarstwa, dysponujące relatywnie mniejszą ilością zasobów pracy, ograniczyły zainteresowanie pracochłonnymi działalnościami, czyli produkcją zwierzęcą. Wysokie ceny zbóż i pasz, na których bazuje produkcja zwierząt ziarnożernych (trzoda i drób), przyczyniły się do spadku zainteresowania tymi działalnościami. Z kolei wzrost zainteresowania produkcją mleka należy tłumaczyć wysokimi, pomimo dużych wahań, cenami mleka w drugiej połowie analizowanego okresu.

Tabela 17. Zmiany stanu zwierząt* wg danych FADN
w podziale na klasy ekonomiczne
(średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, %)

	Średnio	BM	M	ŚR-M	ŚR-D	D	BD
Zwierzęta ogółem	-10,5	1,8	1,1	-5,5	-5,9	-14,8	-11,5
Krowy mleczne	-8,3	-4,1	-10,8	-10,2	6,2	49,5	42,5
Pozostałe bydło	23,9	43,6	50,3	19,8	24,8	56,7	43,8
Owce i kozy	4,0	-31,8	3,1	84,9	42,0	80,2	32,6
Trzoda chlewna	-22,1	-19,4	-8,6	-15,7	-15,3	-21,6	-30,1
Drób	-13,2	47,2	-5,2	2,2	-27,0	-51,0	-1,2

* w przeliczeniu na sztuki duże

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Typy produkcyjne

W podziale na typy produkcyjne najbardziej ograniczyły stan pogłowia zwierząt gospodarstwa specjalizujące się w produkcji zwierząt ziarnożernych, gospodarstwa bez specjalizacji oraz w mniejszym stopniu roślinne. Natomiast największy wzrost stanu zwierząt nastąpił tam, gdzie stanowiły one działalność mało istotną (gospodarstwa sadownicze i ogrodnicze). Pogłowie bydła mlecznego najbardziej wzrosło w gospodarstwach ogrodniczych oraz w mniejszym stopniu w mleczarskich i sadowniczych, w pozostałych typach nastąpił jego spadek. Podobnie wzrosła liczebność pozostałego bydła (opasowego), ale tu wzrost wystąpił we wszystkich typach gospodarstw. Większość typów gospodarstw ograniczyła pogłowie trzody chlewnej, w tym najbardziej mleczarskie i utrzymujące zwierzęta trawożerne, gdzie również najbardziej zmalała liczebność stada drobiu. Natomiast w gospodarstwach sadowniczych, specjalizujących się w uprawach polowych i mieszanych jego liczebność wzrosła (tab. 18).

Analiza zmian wielkości pogłowia zwierząt gospodarskich nasuwa wniosek, że większość typów gospodarstw, w których da się wyodrębnić dominującą działalność, z jednej strony dąży do specjalizacji, a z drugiej dywersyfikuje profil zwiększając skalę pobocznych działalności, czy je wprowadzając. Skala zmian pogłowia w poszczególnych typach produkcyjnych była zbliżona do zmian pogłowia obserwowanych w podziale na klasy ekonomiczne. Duży spadek trzody w gospodarstwach mieszanych i innych niespecializujących się w tej działalności wskazuje na oddziaływanie czynników rynkowych. Na skutek rosnących kosztów produkcji (wzrost cen zbóż i pasz przemysłowych) rolnicy produkujący drożej i niemający możliwości redukcji kosztów ograniczali pogłowie trzody lub likwidowali całkowicie tę działalność. Wpływ WPR przejawia się w tym ujęciu również we wzroście pogłowia pozostałego bydła (bydła opasowego), wspieranego dopłatami do krów mamek.

Tabela 18. Zmiany stanu zwierząt* wg danych FADN
w podziale na typy produkcyjne
(średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, %)

	AB	C	E	F	G	H	I
Zwierzęta ogółem	-4,0	42,2	57,8	12,9	6,4	-7,8	-9,5
Krowy mleczne	-10,1	31,2	9,2	11,1	-0,6	-25,4	-16,0
Pozostałe bydło	29,4	106,5	123,2	29,7	24,2	24,0	21,2
Owce i kozy	-29,7	-83,4	-11,4	-84,6	5,3	3,7	21,5
Trzoda chlewna	-15,8	38,1	33,1	-35,4	-42,1	-9,9	-19,9
Drób	11,2	0,6	93,7	-43,2	-25,8	-2,5	11,2

w przeliczeniu na sztuki duże

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Regiony

Wg danych FADN na całym obszarze kraju zmniejszył się stan zwierząt gospodarskich. Największy spadek nastąpił w regionach Małopolska i Pogórze oraz Pomorze i Mazury (o 16-18%). W całym kraju zwiększył się tylko stan pozostałego bydła – opasowego oraz kóz (z wyjątkiem Małopolski i Pogórza). Największy spadek pogłowia trzody chlewnej, drobiu i krów mlecznych nastąpił w regionach Małopolska i Pogórze oraz Pomorze i Mazury (tab. 19).

Rolnicy w największym stopniu ograniczyli produkcję zwierzęcą na północy oraz na południowym wschodzie Polski. Zmiany te powodowane były czynnikami strukturalnymi. Duże gospodarstwa na północy kraju, często powstałe na bazie majątku sektora publicznego już wiele lat przed wejściem do UE wyspecjalizowały się w produkcji roślinnej ze względu na ograniczoną dostępność siły roboczej. Po wejściu do UE ten proces był kontynuowany z większym natężeniem. Zupełnie inna jest sytuacja w Polsce południowo-wschodniej. Tam struktura agrarna jest bardzo rozdrobniona. Silnie zaznacza się dominacja małych gospodarstw, które produkują na własne potrzeby i z różnych przyczyn, głównie ekonomicznych, nie są zdolne do rozwoju rozmiarów działalności. Gospodarstwa te funkcjonują w izolacji od rynku, a ich liczba nieustannie maleje i stąd spadek produkcji.

Tabela 19. Zmiany stanu zwierząt* wg danych FADN
w podziale na regiony
(średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, %)

	POM-MZ	WLKP-ŚL	MAZ-POD	MLP-POG
Zwierzęta ogółem	-16,3	-7,2	-8,0	-17,7
Krowy mleczne	-14,1	-2,4	-9,0	-9,5
Pozostałe bydło	17,9	25,8	27,8	13,3
Owce i kozy	22,2	21,3	15,5	-19,8
Trzoda chlewna	-25,5	-17,0	-23,3	-30,6
Drób	-25,1	-3,7	-7,9	-15,1

* w przeliczeniu na sztuki duże

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.4.2. Zmiany struktury stada

Klasy ekonomiczne

Zmiany w strukturze inwentarza wynikały ze zmian pogłowia zwierząt gospodarskich. W całej próbie FADN zmniejszył się udział trzody chlewnej i nieznacznie drobiu na rzecz bydła opasowego i krów mlecznych. Największa redukcja udziału trzody i wzrost krów mlecznych miał miejsce w dużych gospodarstwach. We wszystkich klasach ekonomicznych, w tym najsilniej w małych gospodarstwach, zwiększyła się proporcja bydła opasowego. Ponadto w najmniejszych gospodarstwach zwiększył się udział drobiu (tab. 20).

Tabela 20. Zmiany struktury stanu zwierząt* wg danych FADN
w podziale na klasy ekonomiczne
(średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, pkt. proc.)

	Średnio	BM	M	ŚR-M	ŚR-D	D	BD
Krowy mleczne	0,5	1,7	3,4	1,4	2,7	6,2	7,0
Pozostałe bydło	5,7	6,6	7,8	4,8	4,7	5,5	6,2
Owce i kozy	0,1	1,0	0,0	0,3	0,1	0,1	0,1
Trzoda chlewna	6,5	7,8	4,0	4,7	5,4	5,7	5,0
Droń	0,3	4,0	0,6	0,7	2,1	6,2	0,3

* w przeliczeniu na sztuki duże

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Typy produkcyjne

W strukturze stanu zwierząt w podziale na typy produkcyjne udział krów zwiększył się tylko w gospodarstwach mleczarskich, a w pozostałych typach produkcyjnych zmalał, szczególnie w gospodarstwach sadowniczych. Niezależnie od rodzaju specjalizacji udział pozostałego bydła (opasowego) zwiększył się we wszystkich grupach gospodarstw, w tym najbardziej w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej, ogrodnich i o mieszanym profilu produkcji. Proporcja trzody chlewnej zwiększyła się tylko w gospodarstwach specjalizujących się w jej produkcji. Udział drobiu zmalał w gospodarstwach ogrodnich. Natomiast wyraźny wzrost jego znaczenia nastąpił w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji drobiarskiej i gospodarstwach sadowniczych (tab. 21).

Tabela 21. Zmiany struktury stanu zwierząt* wg danych FADN
w podziale na typy produkcyjne
(średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, pkt. proc.)

	AB	C	E	F	G	H	I
Krowy mleczne	-1,3	-2,6	-6,2	1,1	-3,7	-0,4	-1,5
Pozostałe bydło	7,1	6,5	4,8	3,1	5,6	1,4	6,3
Owce i kozy	-0,7	-4,6	-0,8	-0,2	0,0	0,0	0,2
Trzoda chlewna	-6,0	-0,8	-1,3	-1,2	-2,2	2,0	-5,3
Drób	0,8	-1,8	6,1	-0,1	-0,1	7,7	0,7

* w przeliczeniu na sztuki przeliczeniowe

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Regiony

W strukturze stada we wszystkich regionach wyraźnie zmniejszył się udział trzody chlewnej (o 5-7 pkt. proc.) na rzecz bydła opasowego oraz bydła mlecznego, ale tylko w regionie Małopolska i Pogórze. W regionie Pomorze i Mazury zmniejszył się udział drobiu (tab. 22).

Tabela 22. Zmiany struktury stanu zwierząt* wg danych FADN
w podziale regiony
(średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, %)

	POM-MZ	WLKP-ŚL	MAZ-POD	MLP-POG
Krowy mleczne	0,2	0,8	-0,3	2,4
Pozostałe bydło	5,9	5,0	6,4	4,6
Owce i kozy	0,3	0,1	0,1	-0,1
Trzoda chlewna	-4,9	-6,6	-7,0	-6,9
Drób	-2,0	0,3	0,0	0,5

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.4.3. Zmiany struktury produkcji zwierzęcej

Klasy ekonomiczne

W analizowanym okresie nieznacznie zmalało znaczenie produkcji zwierzęcej w produkcji ogółem gospodarstw objętych Polskim FADN. Wynikało to ze spadku udziału produkcji żywca wieprzowego oraz w minimalnym stopniu jaj. Nieznacznie wzrosły udziały żywca, wołowego, drobiowego i mleka. W największym stopniu udział produkcji zwierzęcej zmalał w dużych gospodarstwach, w których najbardziej zmniejszył się udział żywca wieprzowego. We wszystkich klasach ekonomicznych nieznacznie zwiększył się udział żywca wołowego, a drobiowego tylko w małych jednostkach. Udział żywca wieprzowego też zmalał we wszystkich klasach ekonomicznych, szczególnie w największych gospodarstwach. W większości klas nieznacznie zmniejszył się udział jaj, z wyjątkiem gospodarstw średniej wielkości (tab. 23).

Tabela 23. Zmiany struktury wartościowej produkcji zwierzęcej wg danych FADN w podziale na klasy ekonomiczne (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, pkt. proc.)

	Średnio	BM	M	ŚR-M	ŚR-D	D	BD
Produkcja zwierzęca	2,3	2,0	1,9	0,8	0,1	2,6	6,4
Mleko i przetwory z mleka krowiego	0,3	1,4	1,9	1,5	2,3	4,8	5,3
Żywiec wołowy	1,1	0,7	1,5	1,4	1,5	0,9	0,8
Żywiec wieprzowy	4,6	4,2	2,4	2,7	3,0	4,0	-1,9
Żywiec barani i kozi	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Żywiec drobiowy	0,9	6,7	2,4	1,0	0,6	3,9	0,3
Jaja	0,4	0,7	1,1	0,4	0,5	0,8	0,1
Inne zwierzęta i produkty zwierzęce	0,3	1,1	0,3	0,4	0,2	0,3	0,2

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Typy produkcyjne

Udział produkcji zwierzęcej w produkcji rolniczej ogółem zmniejszył się w większości typów produkcyjnych. Wyjątkiem były gospodarstwa ogrodnicze i specjalizujące się w uprawach trwałych, gdzie nastąpił minimalny wzrost tej proporcji. Największy spadek udziału produkcji zwierzęcej obserwowano w gospodarstwach o mieszanym profilu produkcji i gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka. W pozostałych typach produkcyjnych gospodarstw był on niewielki.

Największe zmiany struktury produkcji były w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji zwierząt ziarnożernych i trawożernych. W tych pierw-

szych udział żywca wieprzowego i jaj zmniejszył się na rzecz żywca drobiowego, a w tych drugich udział mleka i żywca wieprzowego zmalał na rzecz innych zwierząt i produktów zwierzęcych. W gospodarstwach bez wyraźnej specjalizacji (mieszane), zmniejszył się również udział żywca wieprzowego i nieznacznie mleka, a poza tym, nie było większych zmian struktury produkcji. W gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej zmalała proporcja żywca wieprzowego na korzyść drobiu i wołowiny. W pozostałych typach produkcyjnych (ogrodnicze, plantacje trwałe) zmiany struktury były minimalne (tab. 24).

Tabela 24. Zmiany struktury wartościowej produkcji zwierzęcej wg danych FADN w podziale na typy produkcyjne (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, %)

	AB	C	E	F	G	H	I
Produkcja zwierzęca	-0,6	0,2	0,4	-1,2	-0,5	-0,5	-2,9
Mleko i przetwory z mleka krowiego	0,2	0,1	0,0	-0,3	-5,1	-0,1	-0,6
Żywiec wołowy	0,3	0,1	0,2	0,0	0,9	0,1	0,4
Żywiec wieprzowy	-1,6	0,1	0,0	-0,7	-1,5	-6,0	-1,9
Żywiec drobiowy	0,7	0,0	0,2	-0,1	0,1	7,6	0,2
Jaja	-0,3	0,0	0,1	0,0	-0,1	-1,7	0,1
Inne zwierzęta i produkty zwierzęce	0,0	0,0	-0,1	0,0	5,2	-0,3	0,0

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Regiony

W ujęciu regionalnym udział produkcji zwierzęcej w produkcji rolniczej ogółem na przeważającym obszarze kraju wyraźnie zmalał, szczególnie na Pomorzu i Mazurach (o blisko 6 pkt. proc.). Niewielki wzrost tej proporcji nastąpił jedynie na Mazowszu i Podlasiu. Spadek produkcji zwierzęcej wynikał z malejącego udziału produkcji żywca wieprzowego, oraz w niewielkim stopniu jaj. Największy spadek udziału tego pierwszego nastąpił w regionach Pomorze i Mazury oraz Wielkopolska i Śląsk (około 6 pkt. proc.). W całym kraju wzrósł udział żywca wołowego, w tym szczególnie na Mazowszu i Podlasiu. Udział mleka i przetworów z mleka krowiego zwiększył się w większości regionów (z wyjątkiem Pomorza i Mazur), ale zmiany te były mało znaczące (tab. 25).

Tabela 25. Zmiany struktury wartościowej produkcji zwierzęcej wg danych FADN w podziale na regiony (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, pkt. proc.)

	Średnio	POM-MZ	WLKP-ŚL	MAZ-POD	MLP-POG
Produkcja zwierzęca	-2,3	-5,7	-3,3	0,8	-3,2
Mleko i przetwory z mleka krowiego	0,3	-0,2	0,8	0,2	0,8
Żywiec wołowy	1,1	0,9	0,8	1,6	0,8
Żywiec wieprzowy	-4,6	-6,3	-5,6	-3,2	-4,4
Żywiec drobiowy	0,9	0,1	1,0	1,6	0,2
Jaja	-0,4	-0,2	-0,3	-0,5	-0,5
Inne zwierzęta i produkty zwierzęce	0,3	0,0	-0,1	1,1	-0,2

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

1.5. Produkcja i koszty

1.5.1. Klasy ekonomiczne

W analizowanym okresie wartość produkcji rolniczej²⁸ w gospodarstwach objętych polskim FADN zwiększyła się średnio o blisko 6%. Przyczynił się do tego wzrost wartości produkcji roślinnej. Wartość produkcji zwierzęcej zwiększyła się tylko nieznacznie. Jednak to w produkcji zwierzęcej postęp w produktywności był dużo większy niż w produkcji roślinnej. Jej wartość na jedną sztukę przeliczeniową²⁹ (SP) wzrosła o ponad 17%, a wydajność mleczna o blisko 7%. Natomiast wartość produkcji roślinnej na 1 ha zwiększyła się w daleko mniejszym stopniu. Plony większości zbóż (z wyjątkiem kukurydzy) zwiększyły się minimalnie. Wobec tego, zwiększenie wartości produkcji roślinnej należy przypisać relatywnie większemu wzrostowi cen produktów roślinnych niż zwierzęcych, a produkcji zwierzęcej wzrostowi produktywności (tab. 26).

W podziale na klasy ekonomiczne zdecydowanie zaznacza się polaryzacja wzrostu produkcji rolniczej – największy wystąpił w gospodarstwach najmniejszych (bardzo małe i małe) oraz największych (bardzo duże). W pozostałych klasach ekonomicznych wzrost produkcji był znacznie mniejszy, a w klasie gospodarstw dużych zanotowano nawet nieznaczny spadek. W największych gospodarstwach wzrost produkcji bazował na rosnącej produktywności produkcji roślinnej i zwierzęcej, ale przy jednoczesnym ograniczeniu rozmiarów tej ostatniej, co ograniczyło skalę jej wzrostu. Natomiast w małych gospodarstwach wzrost produkcji ogółem w większym stopniu wynikał ze wzrostu produkcji

²⁸ W cenach bieżących.

²⁹ W terminologii FADN – Livestock Unit (LU).

zwierzęcej, którą te gospodarstwa rozwijały, niż z produkcji roślinnej. Mniejszą rolę w tym względzie pełnił wzrost produktywności, szczególnie produkcji roślinnej oraz krów mlecznych. Podsumowując należy stwierdzić, że gospodarstwa średnie i nieco większe od średnich w próbie FADN osiągnęły pod względem wzrostu produktywności, szczególnie w produkcji roślinnej, wyniki słabsze od innych klas ekonomicznych.

Tabela 26. Zmiany wartości produkcji roślinnej i zwierzęcej, i wybranych wskaźników wg klas ekonomicznych (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, %)

	Średnio	BM	M	ŚR-M	ŚR-D	D	BD
Produkcja ogółem	5,8	24,4	16,1	4,8	3,5	-1,6	21,6
Produkcja roślinna	10,3	19,6	20,8	6,2	3,4	2,5	36,9
Produkcja roślinna na 1 ha	5,0	13,5	7,9	-2,4	-21,3	-33,5	24,4
Plon pszenicy	1,4	-2,4	0,6	-0,2	1,2	2,2	0,8
Plon kukurydzy	28,0	21,5	17,0	20,9	24,5	16,6	40,9
Produkcja zwierzęca	0,9	30,6	11,4	3,2	3,4	-7,3	4,0
Produkcja zwierzęca na 1 SD	17,2	29,7	4,1	7,9	9,5	8,7	27,9
Wydajność mleczna krów	6,9	-1,0	0,4	0,1	4,5	4,1	17,6

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże,

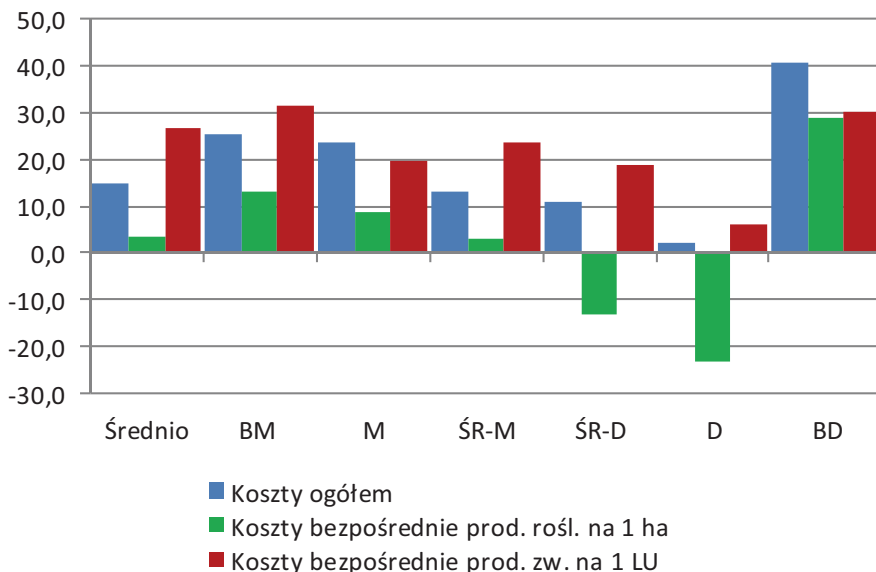
BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W analizowanym okresie koszty produkcji rolniczej³⁰ w gospodarstwach objętych polskim FADN zwiększyły się o około 15%. O ile koszty bezpośrednie produkcji roślinnej zwiększyły się nieznacznie, to w produkcji zwierzęcej nastąpił wzrost o ponad jedną czwartą. Najsilniejszy wzrost kosztów nastąpił w gospodarstwach największych (bardzo duże) oraz w gospodarstwach małych (bardzo małe i małe), czyli analogicznie jak to miało miejsce w przypadku wzrostu produktywności. Widać tu wyraźne powiązanie pomiędzy wzrostem intensywności i wzrostem produkcji. W klasach ekonomicznych, w których wzrost kosztów był mniej dynamiczny (średnio-małe, średnio-duże, duże) nastąpił mniejszy niż w innych klasach wzrost, bądź spadek produktywności z jednostki powierzchni lub sztuki przeliczeniowej inwentarza. Należy zwrócić uwagę na nasilający się proces ekstensyfikacji produkcji roślinnej w gospodarstwach należących do klas średnio-duże i duże (rys. 29).

³⁰ W cenach bieżących.

Rysunek 29. Zmiany kosztów produkcji rolniczej ogółem oraz kosztów bezpośrednich produkcji roślinnej i zwierzęcej wg klas ekonomicznych (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, %)

BM – bardzo małe, M – małe, ŚR-M – średnio-małe, Ś – średnio-duże, D – duże, BD – bardzo duże.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Porównując powyższe zmiany relacji dopłat do działalności operacyjnej do dochodów, da się zauważyć wyraźną prawidłowość. Najślabszy wzrost produktywności występuje w tych klasach ekonomicznych, w których udział dopłat w dochodach jest najmniejszy (gospodarstwa średniej wielkości). Natomiast w klasach z dużym udziałem wsparcia w dochodach, wzrost produktywności jest znacznie większy (gospodarstwa małe i szczególnie największe), produktywność rośnie szybciej niż w pozostałych klasach ekonomicznych. To potwierdza, że wysokość wsparcia bezpośredniego ma niezaprzeczalny wpływ na produkcję, zwłaszcza w większych gospodarstwach. W małych gospodarstwach jego oddziaływanie jest mniejsze z przyczyn natury ekonomicznej (ograniczone możliwości finansowe), ale tym niemniej widoczne.

1.5.2. Typy produkcyjne

W podziale na typy produkcyjne wartość produkcji rolniczej w największym stopniu (o około 1/4) zwiększyła się w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji zwierząt trawożernych (głównie bydło opasowe) i mleka, a w mniejszym stopniu w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji ro-

ślinnej i produkcji zwierząt ziarnożernych (trzoda i drób). Przeciwna tendencja wystąpiła w gospodarstwach ogrodniczych i sadowniczych oraz gospodarstwach bez specjalizacji. Zbliżone były zmiany wartości produkcji roślinnej, natomiast wartość produkcji zwierzęcej wzrosła we wszystkich typach produkcyjnych, w tym najbardziej w gospodarstwach ogrodniczych i sadowniczych (o połowę).

Wartość produkcji roślinnej w przeliczeniu na 1 ha zmalała w gospodarstwach sadowniczych i minimalnie w specjalizujących się w produkcji zwierząt trawożernych. Największy wzrost tego wskaźnika nastąpił w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej, mleka oraz zwierząt ziarnożernych. Wartość produkcji zwierzęcej na 1 sztukę przeliczeniową zmalała w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej i mieszanych. W gospodarstwach specjalizujących się w produkcji zwierząt ziarnożernych i trawożernych wzrost wartości produkcji zwierzęcej na 1 sztukę przeliczeniową był najsilniejszy. Można zatem stwierdzić, że w większości typów produkcyjnych zmiany wartości produkcji szły w parze ze wzrostem produktywności (tab. 27).

Tabela 27. Zmiany wartości produkcji rolniczej i wybranych wskaźników wg typów produkcyjnych (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, %)

	AB	C	E	F	G	H	I
Produkcja ogółem	17,5	-6,7	-7,6	25,5	26,3	11,4	5,0
Produkcja roślinna	18,3	-7,0	-7,9	35,2	29,6	14,2	9,7
Produkcja roślinna na 1 ha	35,3	5,7	-24,8	27,3	-0,3	18,0	11,4
Plon pszenicy	0,9	-4,2	5,1	7,7	8,4	5,5	0,3
Plon kukurydzy	27,1	11,3	31,5	0,5	45,4	19,8	30,6
Produkcja zwierzęca	11,8	46,0	59,1	23,6	25,4	10,9	1,1
Produkcja zwierzęca na 1 LU	21,4	-5,8	11,7	7,7	29,1	41,8	2,7
Wydajność mleczna krów	17,4	11,2	-11,9	4,6	6,8	4,7	5,4

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

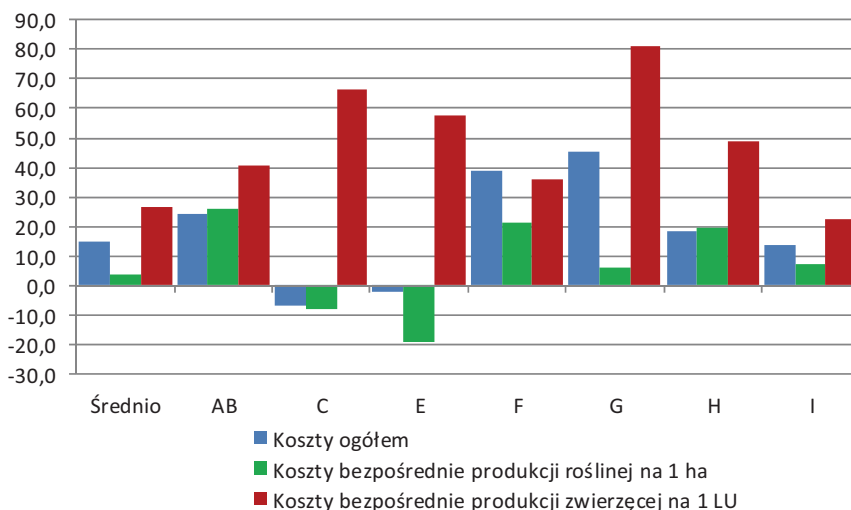
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W analizowanym okresie wzrost kosztów produkcji nastąpił w większości typów produkcyjnych gospodarstw. W największym stopniu zwiększyły się one w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji zwierząt trawożernych, produkcji mleka oraz mlecznej, uprawach polowych, a w mniejszym stopniu, produkcji zwierząt ziarnożernych i w mieszanych. W gospodarstwach ogrodniczych i sadowniczych koszty produkcji nieznacznie się zmniejszyły.

Koszty produkcji roślinnej wzrosły w znacznie mniejszym stopniu niż koszty produkcji zwierzęcej, które zwiększyły się we wszystkich typach gospo-

darstw, w tym najbardziej w specjalizujących się w produkcji zwierząt ziarnożernych, ogrodnictwie i sadownictwie oraz zwierząt trawożernych i krów mlecznych (rys. 30).

Rysunek 30. Zmiany kosztów produkcji rolniczej ogółem oraz kosztów bezpośrednich produkcji roślinnej i zwierzęcej (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2009, %)

AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta trawożerne, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W analizowanym okresie nie ma widocznych związków pomiędzy zmianami w areale i strukturze UR oraz zmianami w rozmiarach stada zwierząt gospodarskich i jego struktury, a rozmiarami płatności na gospodarstwo.

Natomiast widoczna jest zależność pomiędzy wzrostem produkcji i w mniejszym stopniu kosztów, szczególnie produkcji roślinnej, produkcji w poszczególnych typach produkcyjnych gospodarstw, a wysokością płatności bezpośrednich przypadających rocznie na gospodarstwo. Gospodarstwa, w których nastąpił spadek wartości produkcji i kosztów, otrzymywały najniższe (kilkukrotnie niższe od średniej) płatności. Jednocześnie ich udział w dochodach typów gospodarstw był mniejszy. Zatem w tym ujęciu wsparcie również wywiera wyraźny wpływ na sposób produkcji i na jej rozmiary.

1.5.3. Regiony

Zmiany wartości produkcji rolniczej w ujęciu regionalnym cechowało duże zróżnicowanie. Jedynie w Małopolsce i Pogórzu doszło do stagnacji w tym względzie. W regionie Mazowsze i Podlasie nastąpił blisko 3% wzrost wartości, a w regionie Wielkopolska i Śląsk wzrost wyniósł aż blisko 15%. Wartość produkcji roślinnej zwiększyła się we wszystkich regionach, ale najbardziej w regionie Wielkopolska i Śląsk (o 22%) oraz Pomorze i Mazury (o 13%). W pozostałych regionach jej dynamika była znacznie niższa. Wartość produkcji zwierzęcej zwiększyła się w regionach Wielkopolska i Śląsk oraz Mazowsze i Podlasie. Natomiast na Pomorzu i Mazurach oraz w Małopolsce i Pogórzu zmalała (tab. 28).

Pomimo stosunkowo niskiej dynamiki produktywność produkcji roślinnej z 1 ha w największym stopniu wzrosła w regionie Małopolska i Pogórze. Duży był także wzrost tego wskaźnika w regionie Wielkopolska i Śląsk. Na pozostałym obszarze kraju produktywność produkcji roślinnej zmalała. Natomiast produktywność produkcji zwierzęcej na 1 sztukę przeliczeniową w całym kraju znacznie się zwiększyła, w tym szczególnie w regionach Mazowsze i Podlasie (blisko o 25%) oraz Pomorze i Mazury (o 22%).

Tabela 28. Zmiany wartości produkcji roślinnej i wybranych wskaźników wg regionów (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, %)

	Średnio	POM-MZ	WLKP-ŚL	MAZ-POD	MPL-POG
Produkcja ogółem	5,8	0,9	14,9	2,8	-0,1
Produkcja roślinna	10,3	13,0	22,1	1,3	5,4
Produkcja roślinna na 1 ha	5,0	-0,3	13,6	-3,1	17,7
Plon pszenicy	1,4	-1,3	3,0	2,0	1,7
Plon kukurydzy	28,0	37,5	29,8	25,7	12,5
Produkcja zwierzęca	0,9	-10,0	7,0	4,5	-6,8
Produkcja zwierzęca na 1 LU	17,2	22,0	13,8	24,5	8,1
Wydajność mleczna krów	6,9	5,3	13,4	4,7	3,4

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MPL-POG – Małopolska i Pogórze.

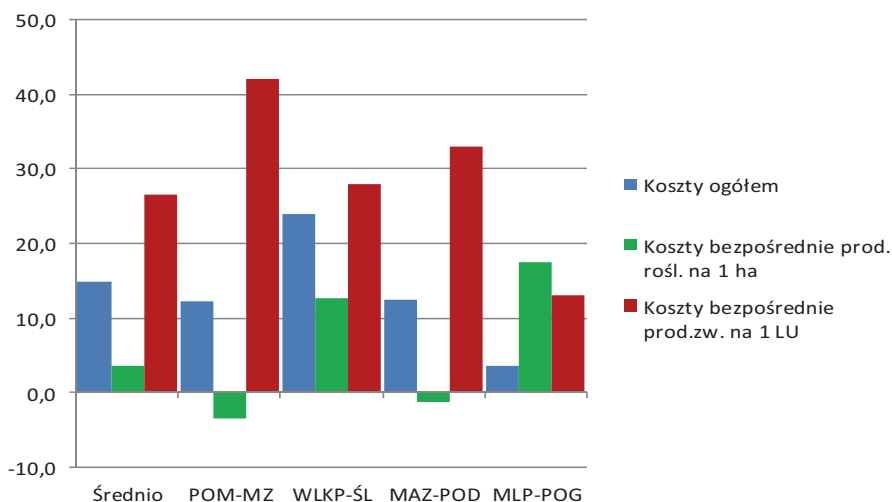
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

Porównanie zmian produkcji i produktywności ze zmianami areału i stada zwierząt gospodarskich pozwala stwierdzić, że zmiany produkcji roślinnej oraz szczególnie zwierzęcej odbywały się z reguły przy rosnącej produktywności, nawet w regionach, gdzie obserwowano tendencje spadkowe jeżeli chodzi o wolumen. To z kolei świadczyłoby o eliminacji słabszych, produkujących mniej efektywnie gospodarstw, co odbywało się głównie na wschodzie i południu kra-

ju. Produkcja zwierzęca była w odwrocie także na północy kraju, ale tam było to powodowane czynnikami strukturalnymi (duże gospodarstwa powstałe często na bazie majątku sektora publicznego specjalizowały się w produkcji roślinnej, gdzie w znacznie mniejszym stopniu wykorzystuje się żywą siłę roboczą).

W ujęciu przestrzennym koszty ogółem produkcji rolniczej wzrosły na całym obszarze kraju. Jednak skala ich wzrostu była bardzo zróżnicowana w zależności od regionu. Największy wzrost nastąpił w regionie Wielkopolska i Śląsk (o blisko 24%). W regionach Pomorze i Mazury oraz Mazowsze i Podlasie dynamika wzrostu kosztów ogółem była o połowę mniejsza, a w regionie Małopolska i Pogórze wzrost był nieznaczny. Poziom kosztów bezpośrednich na 1 ha UR zwiększył się w regionach Wielkopolska i Śląsk oraz Małopolska i Pogórze. Na pozostałym obszarze kraju nastąpił ich nieznaczny spadek. Koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej na jedną sztukę przeliczeniową zwiększyły się w całym kraju, ale pod względem dynamiki znacznie w dół odstaje Małopolska i Pogórze. W tym ujęciu również widoczne są zależności pomiędzy wysokością wsparcia na gospodarstwo oraz jego udziałem w dochodach, a zmianami w intensywności produkcji i jej wartości (rys. 31).

Rysunek 31. Zmiany kosztów produkcji rolniczej ogółem oraz kosztów bezpośrednich produkcji roślinnej i zwierzęcej (średnia 2007-2009 do średniej 2004-2006, %)

POM-MZ – Pomorze i Mazury, WLKP-ŚL – Wielkopolska i Śląsk, MAZ-POD – Mazowsze i Podlasie, MLP-POG – Małopolska i Pogórze.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych FADN.

W grupie gospodarstw objętych FADN tylko duże gospodarstwa powiększyły areał UR, w dużym stopniu poprzez dzierżawy oraz ograniczenie areału wyłączonego z produkcji rolniczej. Zwiększył się areał plantacji trwałych, w tym sadów. Wyraźny był wzrost gruntów zalesionych. Największa skala większości tych zmian była w gospodarstwach dużych. Kierunki zmian były zbieżne z regułami przyznawania dopłat bezpośrednich. Rolnicy z jednej strony zwiększają stopień wykorzystania rolniczego gruntów, a z drugiej powiększają obszar gospodarstw. Zarówno te pierwsze działania, jak i te drugie mają na celu zwiększenia przychodów z płatności bezpośrednich.

Wzrost areału był niezaprzeczalnie większy w rejonach, gdzie poziom rolnictwa jest wyższy i gospodarstwa większe. Duże znaczenie mają tu dzierżawy, szczególnie w regionach Wielkopolska i Śląsk oraz Mazowsze i Podlasie. W rejonach, gdzie przed wejściem do UE był stosunkowo duży udział gruntów dzierżawionych (Pomorze i Mazury) znaczenie dzierżaw w zwiększaniu areału UE było mniejsze, a najmniejsze na południowym wschodzie. Region Małopolska i Pogórze wydaje się powoli przekształcać swoje rolnictwo w kierunku ograniczania jego znaczenia jako bazy produkującej żywność. Z wyjątkiem nielicznych pozycji, zarówno produkcja zwierzęca, jak i roślinna została zredukowana. Wyjątkami są plantacje trwałe i bydło pozostałe w kategorii FADN (opasowe). Świadczy o tym także wzrost powierzchni odłogów oraz lasów, jak również malejący rozmiar gospodarstw i wartość produkcji. Rosnące znaczenie samozaopatrzenia pozwala przypuszczać, że maleje prorynkowa orientacja rolnictwa w tym regionie.

Według typów produkcyjnych produkcja roślinna rozwija się (większość działalności) najsilniej w gospodarstwach o takiej specjalizacji (uprawy polowe) i krowy mleczne. Natomiast produkcja zwierzęca rozwija się tylko w dwóch typach gospodarstw – mleczarskich i ogrodniczych (tu jednak na małą skalę).

Wzrost areału plantacji trwałych (sadów) odbywał się w głównie w dużych gospodarstwach nie specjalizujących się dotychczas w tego typu produkcji. W związku z tym, może to być wynikiem wprowadzenia płatności od określonych plantacji wieloletnich początkowo w ramach płatności UPO, a później w ramach programów rolnośrodowiskowych. To samo można stwierdzić w przypadku zalesień. Wachlarz płatności środowiskowych również powoduje, że ich beneficjenci dostosowują zestaw uprawianych roślin oraz zmianowanie tak, aby korzystać z jak największej ilości możliwych w danych warunkach linii wsparcia. Regulacje WPR były też czynnikiem innych zmian w rolnictwie. Reforma regulacji na rynku cukru spowodowała ograniczenie uprawy buraków cukrowych. Rosnące znaczenie, pomimo wciąż małej skali produkcji, była opasowego można przypisać (oprócz innych czynników) płatnościom związanym z tą produkcją.

Jednakże wpływ czynników niezwiązanych z WPR był daleko bardziej widoczny. Najsilniejszy wpływ miały w tym względzie czynniki rynkowe – popyt na produkty/możliwości sprzedaży i, co za tym idzie, zmiany cen. Zmiany strukturalne również miały wpływ na podejmowane przez rolników decyzje produkcyjne. W okresie transformacji dokonują się określone przekształcenia w polskim rolnictwie. Są to głównie zmniejszanie liczby małych gospodarstw oraz rosnąca liczba dużych. Wiążą się z tym takie problemy, jak siła ekonomiczna, dostępność siły roboczej itp., co z kolei skutkowało określonymi decyzjami. Na skutek tych czynników rolnicy wybierali działalności mniej lub bardziej praco- czy kapitałochłonne, w zależności od swoich preferencji i możliwości. WPR wyraźnie wpływa na sposób produkcji i co za tym idzie, na wyniki produkcyjne w zależności od wielkości wsparcia na gospodarstwo i/lub jego udziału w dochodach.

2. Zmiany w polskim rolnictwie a WPR w opinii rolników

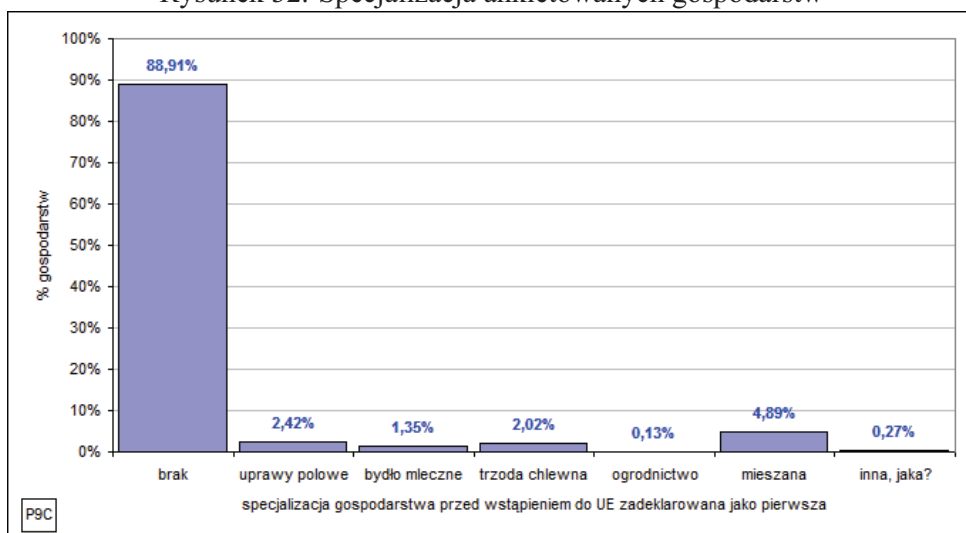
2.1. Opis zbiorowości ankietowanych gospodarstw

Zbiorowość ankietowanych gospodarstw liczyła 2487 jednostek. Spośród całej próby zboża uprawiało 73,3% gospodarstw. Blisko 60% deklarowało posiadanie trwałych użytków zielonych (TUZ). Rośliny okopowe były uprawiane w 54,7% gospodarstw. Plantacje trwałe były utrzymywane w 11,4% gospodarstw. Pozostałe grupy roślin cieszyły się znacznie mniejszą popularnością: rzepak (5,0%), wysokobiałkowe (4,3%), pozostałe (6,5%).

Średnia powierzchnia uprawianych zbóż w gospodarstwach z próby wyniosła 6,9 ha, ale połowa plantacji nie przekraczała 4,1 ha, jedna czwarta 1,5 ha, a tylko jedna czwarta miała powyżej 8,5 ha. Zbliżone charakterystyki statystyczne cechują strukturę agrarną plantacji rzepaku i pozostałych roślin jednorocznych. Biorąc pod uwagę powyższe dane oraz wartość wskaźnika asymetrii, z całą pewnością można stwierdzić, że rozkład gospodarstw uprawiających zarówno zboża, jak i pozostałe rośliny jest silnie prawostronny, co oznacza dużą przewagę obserwacji mniejszych od średniej. Innymi słowy, struktura agrarna gospodarstw z próby jest silnie rozdrobniona i spolaryzowana, podobnie jak to wynika z danych szacunkowych GUS czy danych FADN. Natomiast w porównaniu z danymi ze spisu rolnego przeprowadzonego w 2010 r., rozdrobnienie zbiorowości z ankiety i ich polaryzacja są nieznacznie mniejsze. Tym niemniej, i tu z jednej strony mamy dużą liczbę małych jednostek, a z drugiej stosunkowo niewielką ilość dużych. Można więc uznać, że próba ankietowanych gospodarstw rzetelnie oddaje realia polskiego rolnictwa.

Przed wejściem do UE ankietowane gospodarstwa w przeważającej części nie miały wyspecjalizowanego profilu produkcji (89%). Największą proporcję stanowiły gospodarstwa o mieszanej specjalizacji (dominujące 2 profile produkcji), gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych, produkcji trzody chlewnej oraz bydła mlecznego (rys. 32).

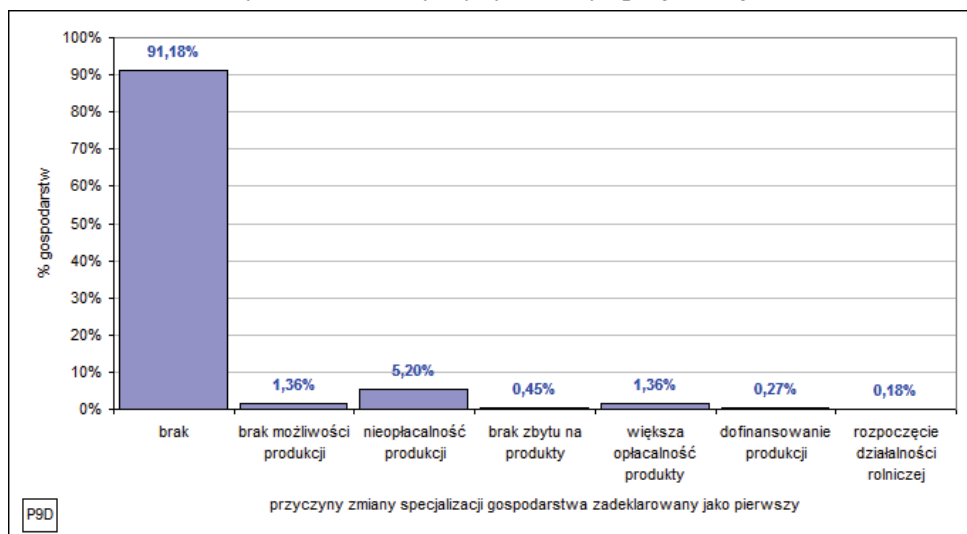
Rysunek 32. Specjalizacja ankietowanych gospodarstw

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Po wejściu do UE ponad 91% ankietowanej zbiorowości nie zmieniło specjalizacji. Rolnicy deklarujący zmianę specjalizacji, wśród jej przyczyn najczęściej wskazywali nieopłacalność dotychczasowej produkcji, większą opłacalność nowego typu produkcji czy niemożność prowadzenia dotychczasowej produkcji. Wbrew obiegowym opiniom, brak zbytu na dane produkty lub wspieranie nowego typu produkcji, miały stosunkowo niewielkie znaczenie w tym względzie, podobnie jak rozpoczęcie działalności rolniczej (rys. 33).

Rysunek 33. Przyczyny zmiany specjalizacji

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

W latach 2003-2011 w badanej grupie gospodarstw nastąpiły pewne zmiany w użytkowaniu gruntów rolnych. Były one tylko częściowo zbieżne z tendencjami obserwowanymi na podstawie danych GUS i FADN.

Kierunki i częstość występowania zmian produkcyjnych określono na podstawie odpowiedzi na pytanie typu zamkniętego w stosunku do następujących grup działalności produkcji roślinnej:

- zboża,
- rzepak,
- okopowe (ziemniaki/buraki cukrowe, pastewne, inne),
- wysokobiałkowe (groch, peluszką, łubiny),
- użytki zielone (trwałe i w uprawie polowej),
- plantacje trwałe,
- inne.

Możliwości odpowiedzi były następujące: 0 – bez zmian, 1 – wzrost, (-1) – spadek. Zakres średniej arytmetycznej odpowiedzi mógł przyjmować wartości od -1 do 1, zatem interpretacja średniej jest następująca:

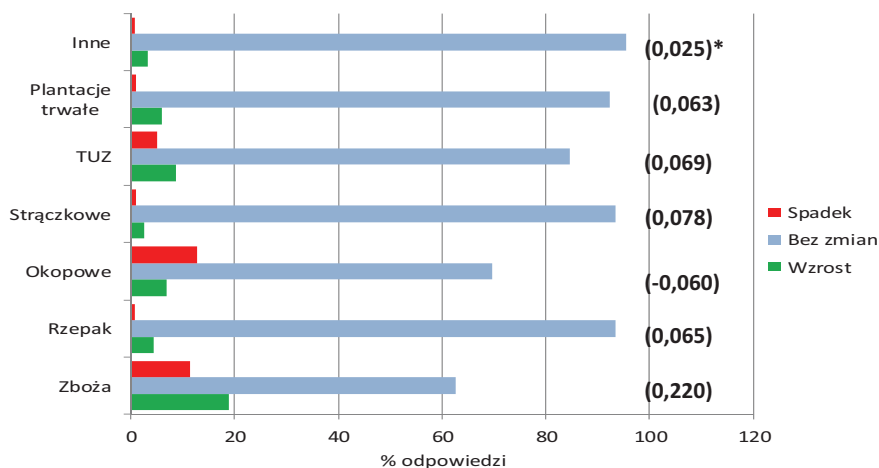
- wartość większa od zera oznacza, że gospodarstwa przeciętnie częściej zwiększały powierzchnię upraw,
- wartość mniejsza od zera oznacza, że gospodarstwa przeciętnie częściej zmniejszały powierzchnię upraw,

- im większa różnica od zera, tym częściej występowało zmniejszenie/wzrost areału upraw.

W opinii przeważającej części ankietowanych rolników skala trwałych zmian produkcyjnych po wejściu do UE była niewielka. Najważniejsze zmiany dotyczyły wzrostu areału zbóż oraz zmniejszenia powierzchni okopowych. Jednak częstość występowania tych zmian była niewielka, o czym świadczą zbliżone do zera średnie wartości odpowiedzi. Jeżeli chodzi o pozostałe grupy roślin, to rolnicy w badanej zbiorowości częściej zwiększali ich areał, ale średnie wartości odpowiedzi odbiegały od zera w jeszcze mniejszym stopniu niż w przypadku zbóż czy okopowych. Wobec tego częstość występowania tych zmian była znikoma (rys. 34).

Najrzadziej respondenci zgłaszali zmianę powierzchni upraw rzepaku, strączkowych i plantacji trwałych oraz pozostałych upraw (ponad 90% respondentów). Wzrost areału upraw najczęściej był zgłaszany w przypadku zbóż (19%), trwałych użytków zielonych (9%) okopowych. Zmniejszenie areału upraw dotyczyło również tych samych grup roślin (okopowe 13%, zboża 11% i trwałe użytki zielone 5%). Zatem w ankietowanych gospodarstwach trwałe zmiany areału roślin, które odbywały się po wejściu do UE dotyczyły w zasadzie przesunięć pomiędzy zbożami, okopowymi oraz trwałymi użytkami zielonymi.

Rysunek 34. Zmiany areału upraw po wejściu do UE

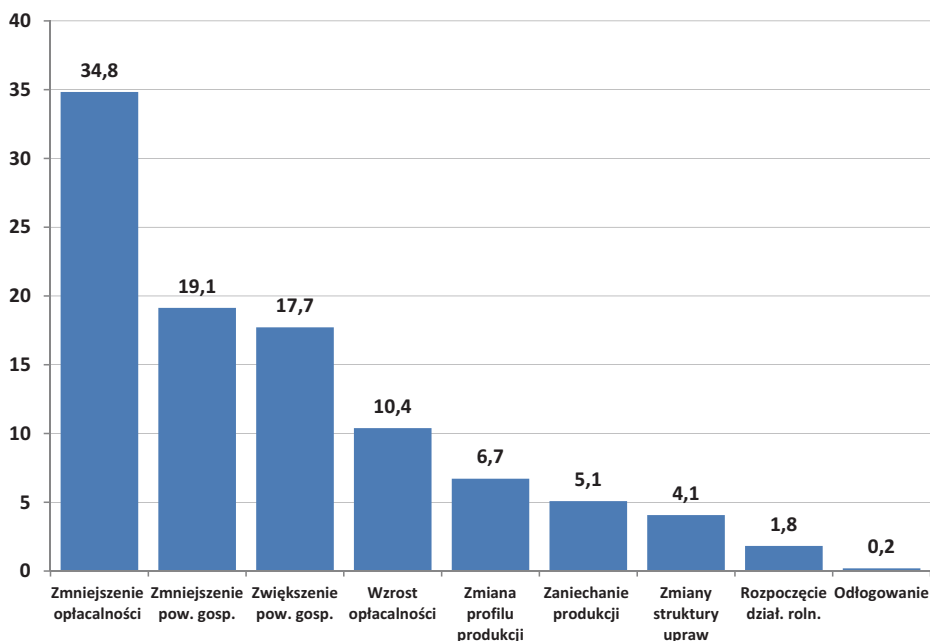

* w nawiasach wartość średnia odpowiedzi

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Jako przyczyny powyższych zmian ankietowani rolnicy najczęściej wskazywali zmiany opłacalności – zmniejszenie (35%) lub wzrost (10%). Następną co do znaczenia grupą czynników była chęć zmiany powierzchni gospodarstwa, przy czym ponad 19% dążyło do zwiększenia jego rozmiarów, a 18% do redukcji (rys. 35). Kolejne czynniki wskazywane przez rolników miały daleko mniejsze znaczenie. Wśród nich należy wymienić zmianę profilu działalności (7%), czy zaniechanie produkcji rolniczej (5%) i zmianę struktury upraw (4%).

Rysunek 35. Przyczyny zmian areału upraw po wejściu do UE
(w % odpowiedzi)

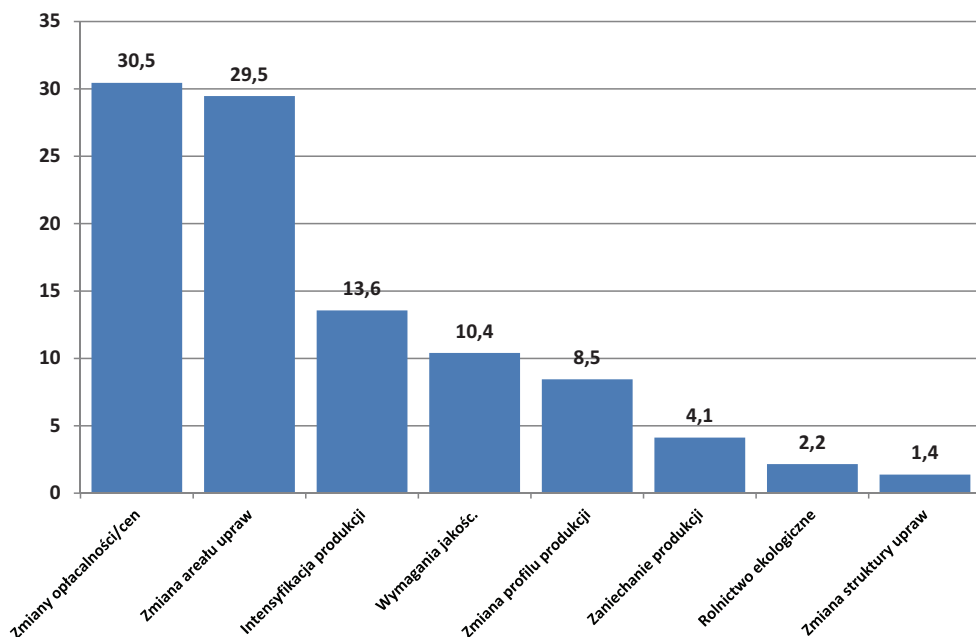
Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Jednocześnie, po wejściu do UE blisko trzy czwarte badanej zbiorowości nie wykazywało istotnych zmian zużycia środków produkcji. Wzrost zużycia zgłaszało 11% próby, a w pozostałej części gospodarstw (14%) zużycie środków produkcji zmalało.

Wśród przyczyn zmian zużycia środków produkcji ankietowani rolnicy w pierwszej kolejności wymieniali zmiany opłacalności/cen produktów rolnych (31%) i zmiany areału upraw (30%). Znaczenie pozostałych czynników było znacznie mniejsze, tym niemniej od 8 do 14% respondentów wskazało intensy-

fikację produkcji, wymagania jakościowe czy zmianę profilu produkcji, jako istotne czynniki zmian zużycia środków produkcji (rys. 36).

Rysunek 36. Przyczyny zmian zużycia środków produkcji po wejściu do UE (w % odpowiedzi)

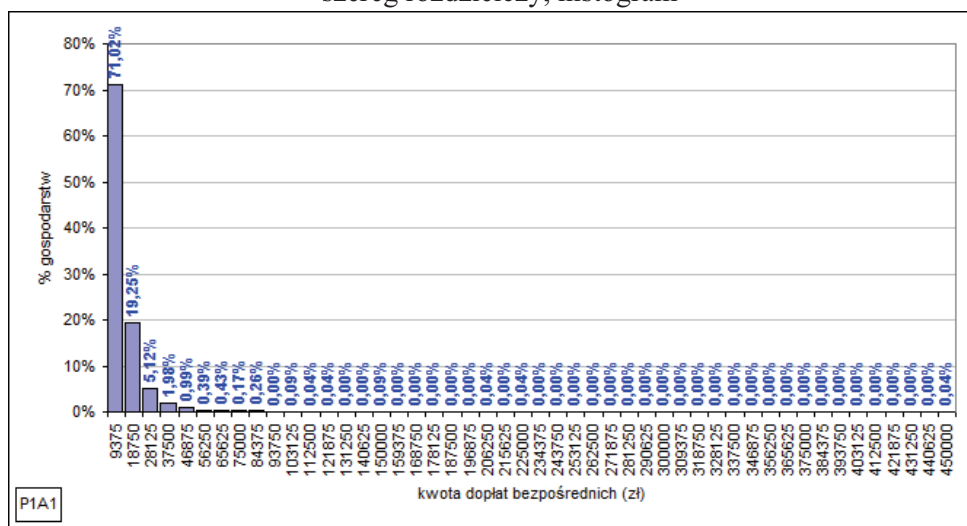
Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

2.2. Wsparcie bezpośrednie

Spśród ankietowanych gospodarstw 93,4% otrzymywało, płatności podstawowe (JPO) i uzupełniające UPO, a płatności ONW – 39,3%. Pozostałe rodzaje płatności występowały w badanej próbie znacznie rzadziej: rolnośrodowiskowe – 4,0%, płatności do zalesień – 0,2%, inne płatności – 3,9%. Spśród innych płatności najczęściej występowały płatności cukrowe, do bydła (krów mamek i ras lokalnych) oraz do warzyw i owoców (rys. 37).

W badanej zbiorowości średnia wartość płatności JPO i UPO na gospodarstwo 2011 r. wyniosła 8843 zł. Jedna czwarta gospodarstw otrzymywała te płatności w wysokości do 2400 zł (dolny kwartyl), a jedna czwarta powyżej 10 442 zł (górny kwartyl). Świadczenia te u połowy respondentów nie przekraczały 5000 zł. Współczynnik asymetrii jest dodatni, co świadczy o prawostronności rozkładu, czyli przewadze wartości mniejszych od średniej, a jego wartość wskazuje na bardzo duże odchylenie w tym kierunku. Wskaźnik kurtozy sygnalizuje wyraźną szpiczastość rozkładu. Blisko 94% ankietowanych gospodarstw (rys. 38), które udzieliły odpowiedzi należy do typowego obszaru zmienności cechy³¹ (otrzymała płatności nie przekraczające do 24 556 zł).

Rysunek 37. Kwota dopłat JPO i UPO w 2011 r.
– szereg rozdzielczy, histogram*

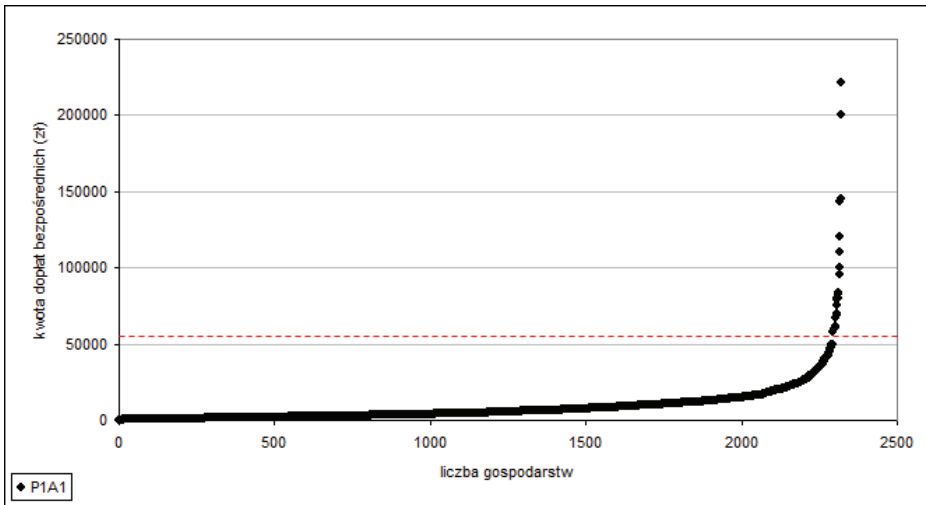

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

³¹ Typowy obszar zmienności zdefiniowano jako następujący zakres wartości: średnia arytmetyczna ± odchylenie standardowe.

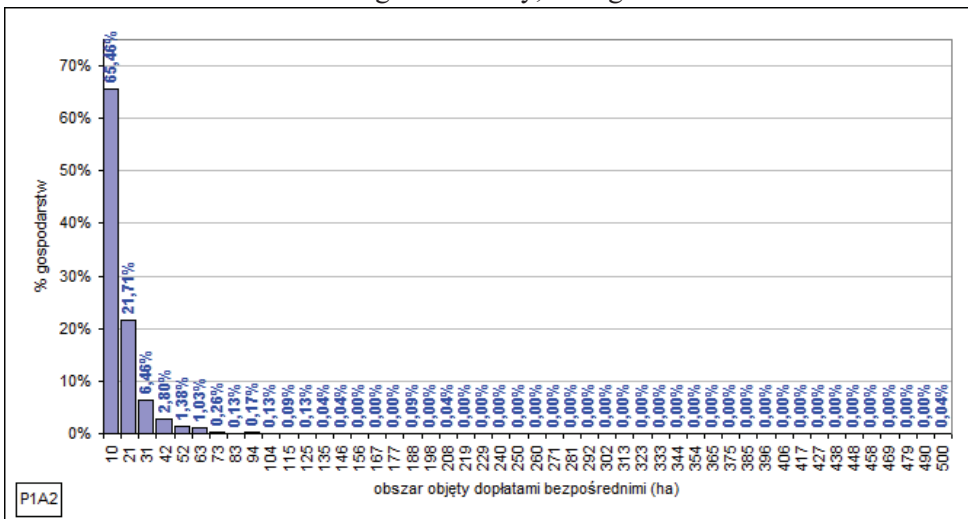
Rysunek 38. Kwota dopłat JPO i UPO w 2011 r. – rozkład wartości*

* Linia kreskowana w kolorze czerwonym oznacza granicę, powyżej której znajdują się wartości odstające.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Rysunek 39. Obszar objęty JPO i UPO w 2011 r.
– szereg rozdzielczy, histogram*

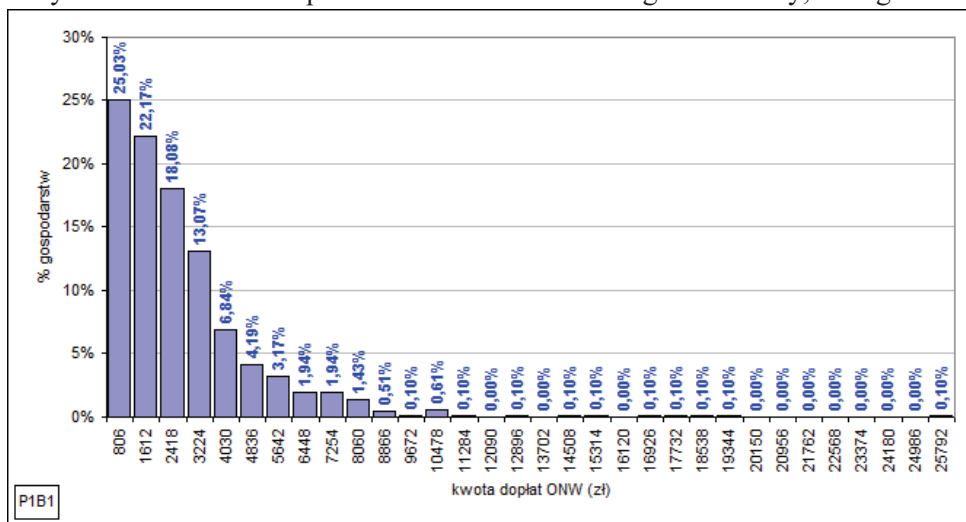
* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Średni obszar objęty dopłatami JPO i UPO wyniósł 11,5 ha, co daje średnio 714 zł/ha. Podobnie jak w przypadku wysokości tych świadczeń, rozkład tej zmiennej jest silnie prawostronny i spiczasty. Trzy czwarte gospodarstw otrzymywało dopłaty do powierzchni nie przekraczającej 13,5 ha, a połowa do 7,0 ha. W typowym obszarze zmienności (do 29,4 ha) znalazło się ponad 91% badanych gospodarstw (rys. 39).

W 2011 r. średnia wysokość płatności ONW na gospodarstwo w badanej zbiorowości wyniosła 2349 zł. Rozkład tej zmiennej charakteryzuje się silną prawostronnością, ale jednak znacznie mniejszą niż rozkład płatności JPO i UPO. Jedna czwarta beneficjentów płatności ONW otrzymywała poniżej 814 zł, połowa poniżej 1750 zł, a tylko jedna czwarta powyżej 3000 zł. Rozkład tej cechy jest również daleko mniej spiczasty. W typowym obszarze zmienności tej cechy (świadczenia do 4668 zł) znalazło się ponad 88% gospodarstw (rys. 40, 41).

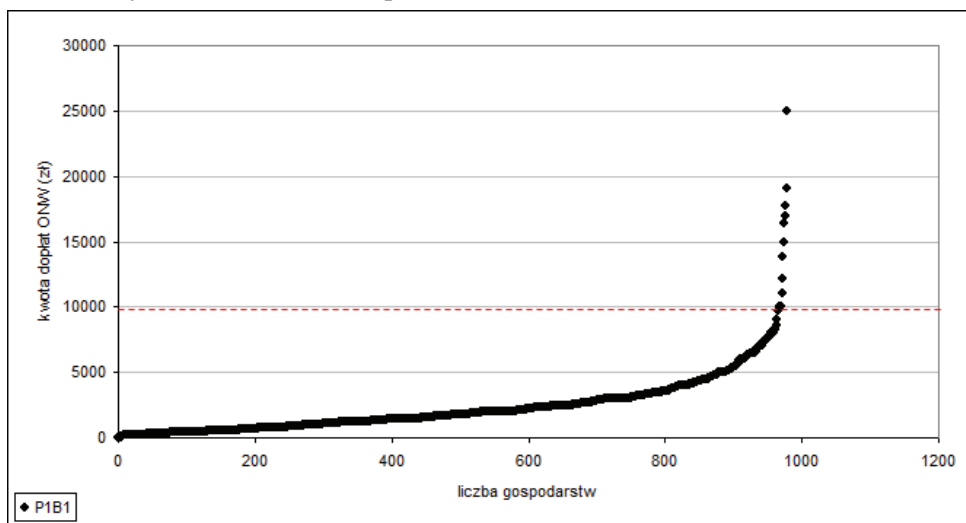
Rysunek 40. Kwota dopłat ONW w 2011 r. – szereg rozdzielczy, histogram*

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Rysunek 41. Kwota dopłat ONW w 2011 r. – rozkład wartości*

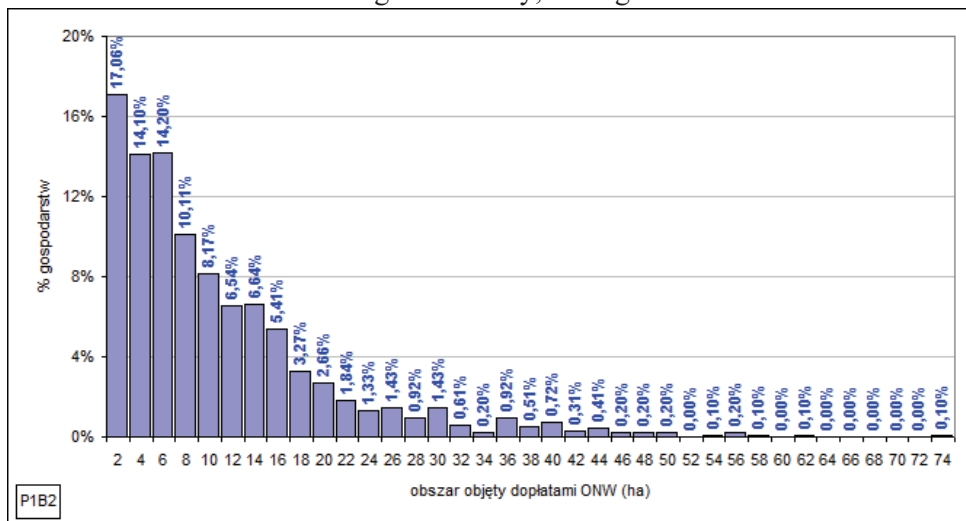

* Linia kreskowana w kolorze czerwonym oznacza granicę, powyżej której znajdują się wartości odstające.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Średni obszar podlegający dopłatom ONW w badanej zbiorowości wyniósł 10,0 ha. Średnia wartość płatności na 1 ha wyniosła 235 zł. Powierzchnia podlegająca dopłatom w połowie gospodarstw nie przekracza 7,0 ha. Dolny i górny kwartyl wyniosły odpowiednio 3,0 i 13,5 ha. Tak więc rozkład wartości tej cechy również charakteryzuje się silną prawostronnością. W typowym obszarze zmienności (od 0,1 do 19,9 ha) znalazło się 83% gospodarstw korzystających z płatności ONW (rys. 42).

Rysunek 42. Obszar objęty dopłatami ONW (P1B2)
– szereg rozdzielczy, histogram*

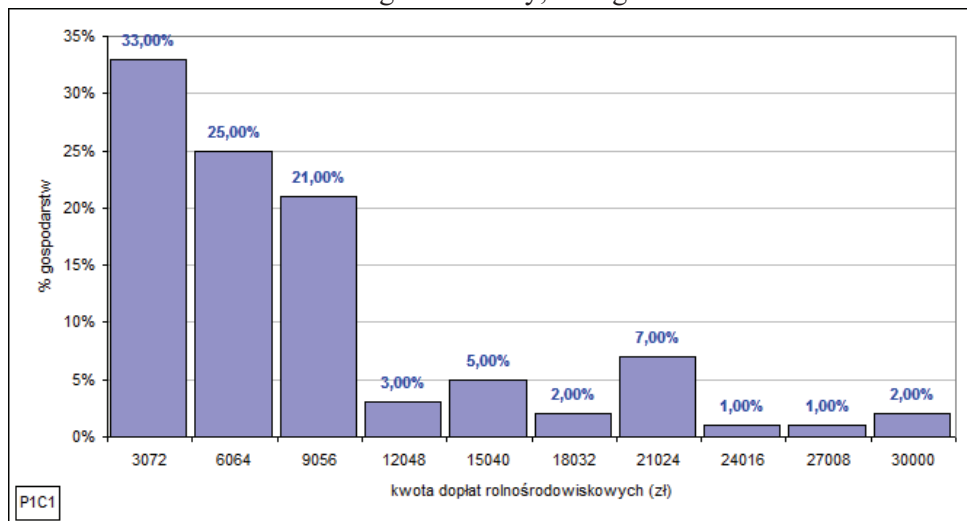

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Beneficjenci płatności rolnośrodowiskowych w 2011 r. otrzymywali średnio 7049 zł na gospodarstwo. Średnie wpływy z tego tytułu u trzech czwartych z nich nie przekraczały 8000 zł, a u połowy 5025 zł. Rozkład tej cechy jest również prawostronny, ale w znacznie mniejszym stopniu, niż to miało miejsce u poprzednio omawianych cech. Cechuje się też znacznie mniejszą spiczastością (rys. 43, 44). Co prawda odsetek gospodarstw należących do typowego obszaru zmienności (płatność od 479 do 13 619 zł) i wynosi 82%, ale odstaje tylko 2% (płatności powyżej 26 758 zł).

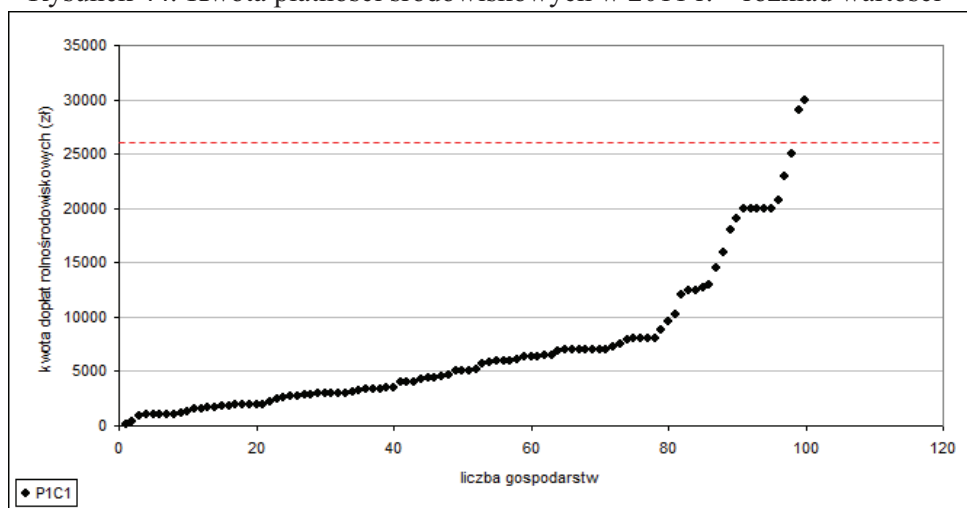
Rysunek 43. Kwota płatności środowiskowych w 2011 r.
– szereg rozdzielczy, histogram*

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB

Rysunek 44. Kwota płatności środowiskowych w 2011 r. – rozkład wartości*

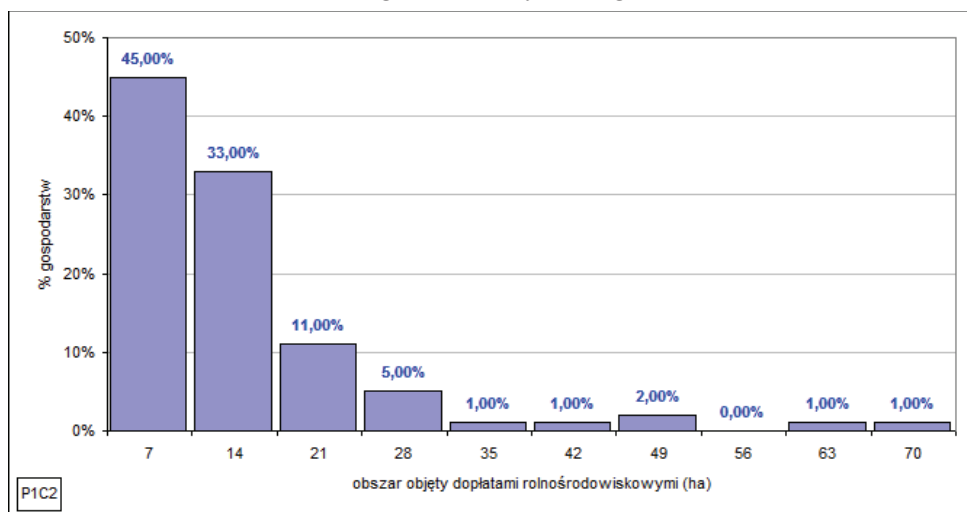

* Linia kreskowana w kolorze czerwonym oznacza granicę powyżej której znajdują się wartości odstające.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Średni obszar podlegający dopłatom rolnośrodowiskowym w badanej próbie gospodarstw wyniósł 10,9 ha. Średnio na 1 ha gospodarstwa otrzymywały 647 zł. W połowie gospodarstw powierzchnia, do której przysługiwały dopłaty rolnośrodowiskowe nie przekraczała 8,0 ha, a w trzech czwartych 12,2 ha. W typowym obszarze zmienności (22,7 ha) znajduje się blisko 85% gospodarstw, a obserwacje odstające (powyżej 46,3 ha) stanowiły 4%. Proporcja dużych beneficjentów płatności rolnośrodowiskowych jest znacznie mniejsza, niż obserwowana przy płatnościach JPO i UPO, czy ONW. Uczestnictwo w programach rolnośrodowiskowych nie jest związane ze strukturą agrarną i lokalizacją gospodarstw, co w większym stopniu determinuje rozkłady poprzednio omawianych cech (JPO i UPO oraz ONW). Ponadto dużym gospodarstwom w wielu przypadkach trudnej jest spełnić wymagania w tym względzie narzucone, zarówno przez WPR, jak i krajowe regulacje (rys. 45).

Rysunek 45. Obszar objęty dopłatami rolnośrodowiskowymi (PIC2)
– szereg rozdzielczy, histogram*

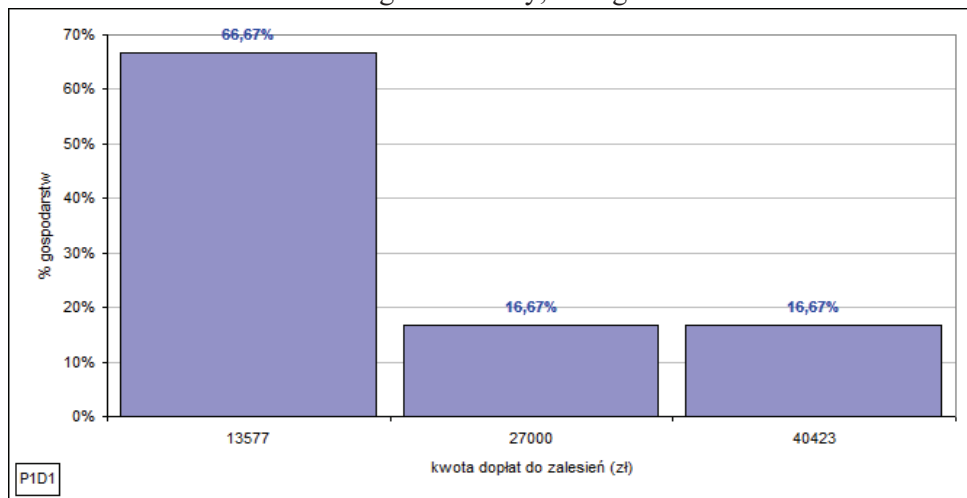

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

W 2011 r. średnia wielkość płatności do zalesień w ankietowanych gospodarstwach osiągnęła 8726 zł. Średnia powierzchnia podlegająca tym dopłatom wyniosła 2,81 ha, co daje bardzo wysoką wartość w przeliczeniu na 1 ha (3105 zł). Ze względu na małą liczebność ankietowanych gospodarstw, w których wykorzystywano ten rodzaj wsparcia, nie przeprowadzono analizy statystycznej (rys. 46, 47, 48).

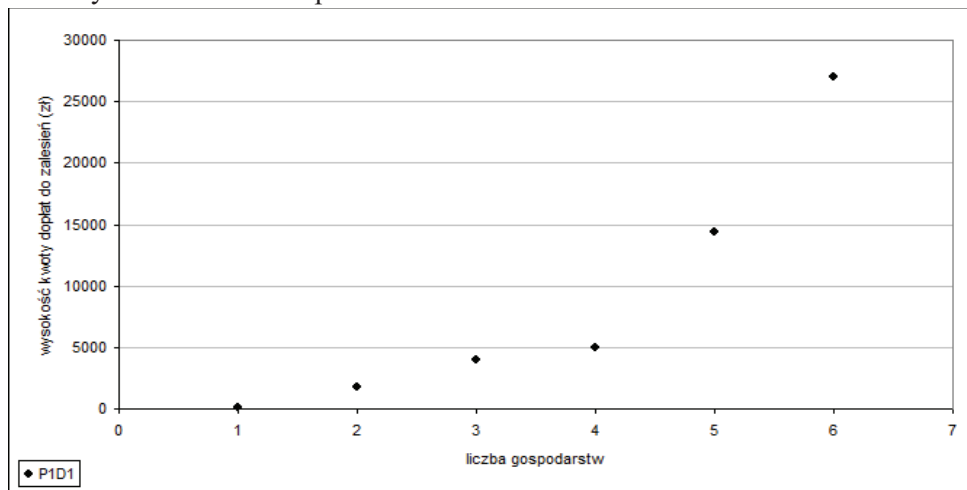
Rysunek 46. Kwota płatności do zalesień w 2011 r.
– szereg rozdzielczy, histogram*

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

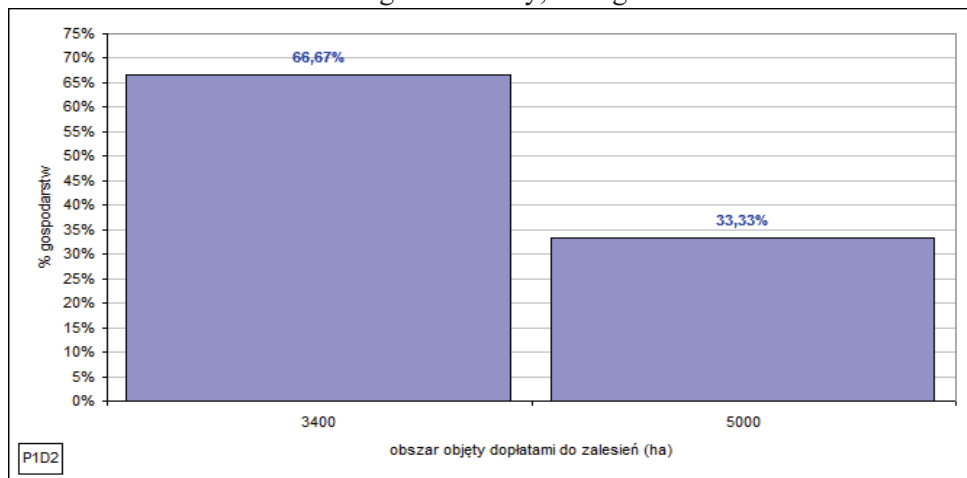
Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Rysunek 47. Kwota płatności do zalesień w 2011 r. – rozkład wartości

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Rysunek 48. Obszar objęty dopłatami do zalesień
– szereg rozdzielczy, histogram*

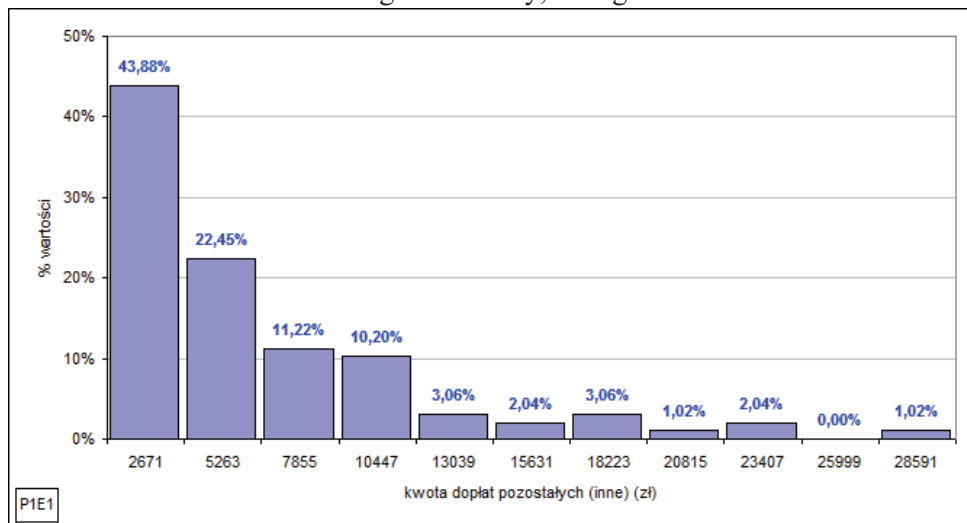

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

W ankietowanych gospodarstwach średnia wartość pozostałych płatności w 2011 r. ukształtowała się na poziomie 5128 zł na gospodarstwo. Połowa gospodarstw korzystających z tych płatności otrzymywała mniej niż 3500 zł, jedna czwarta poniżej 1000 zł, a jedna czwarta powyżej 7000 zł. Rozkład tej cechy także jest prawostronny, ale w znacznie mniejszym stopniu, niż u pozostałych cech (rodzajów wsparcia bezpośredniego). Spiczastość rozkładu jest również mniejsza. Innymi słowy, zróżnicowanie wielkości płatności, wbrew pozorom wynikającym ze agregatu tej cechy, jest mniejsze (rys. 49, 50). Blisko 88% gospodarstw należy do typowego obszaru zmienności (poniżej 10 557 zł), a tylko 1% odstaje od obserwowanych wartości (powyżej 21 415 zł).

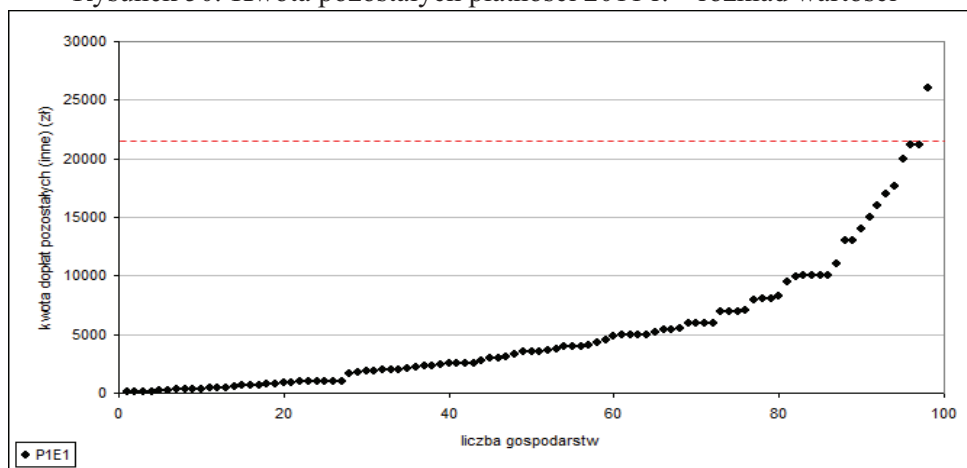
Rysunek 49. Kwota pozostałych płatności w 2011 r.
– szereg rozdzielczy, histogram*

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Rysunek 50. Kwota pozostałych płatności 2011 r. – rozkład wartości*

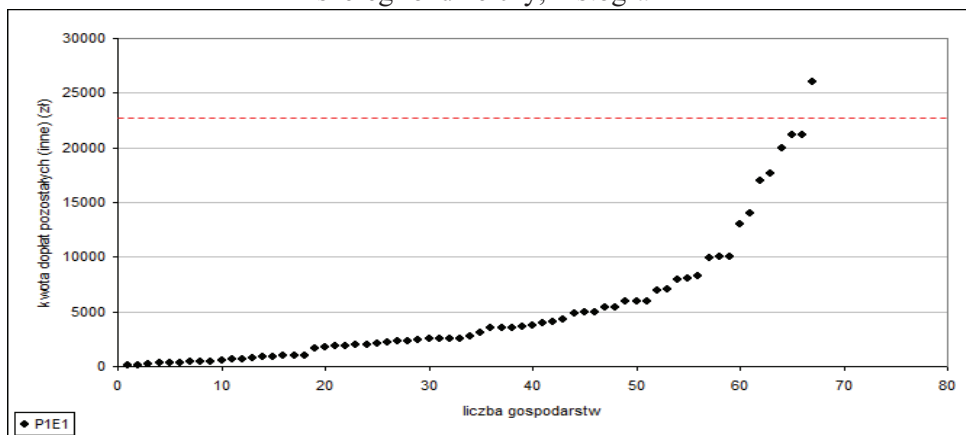

* Linia kreskowana w kolorze czerwonym oznacza granicę, powyżej której znajdują się wartości odstające.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Deklarowany przez respondentów średni obszar objęty pozostałymi płatnościami wyniósł 4,5 ha, co daje średnią stawkę na 1 ha rzędu 1152 zł³². Połowa beneficjentów tych płatności pobierała je do powierzchni nieprzekraczającej 2,0 ha, a trzy czwarte do 5,2 ha. Wobec tego tu również mamy do czynienia z rozkładem prawostronnym. Proporcja gospodarstw w typowym przedziale zmienności jest tu znacznie mniejsza, niż u pozostałych cech (55%), a 2% znalazło się w przedziale wartości odstających (rys. 51, 52).

Rysunek 51. Obszar objęty pozostałymi płatnościami w 2011 r.
– szereg rozdzielczy, histogram*

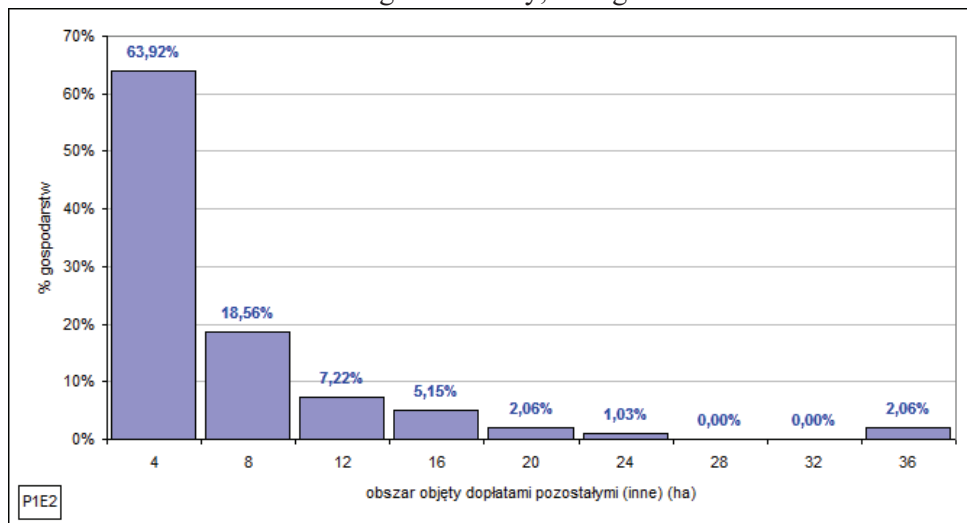

* Linia kreskowana w kolorze czerwonym oznacza granicę, powyżej której znajdują się wartości odstające.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

³² Na wysokość płatności z pewnością miały niepodważalny wpływ, wchodzące w skład tego agregatu, płatności cukrowe.

Rysunek 52. Obszar objęty pozostałymi płatnościami w 2011 r.
– szereg rozdzielczy, histogram*

* Liczby przedstawione na osi poziomej oznaczają górne granice przedziałów szeregu rozdzielczego wartości cechy (zmiennej).

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

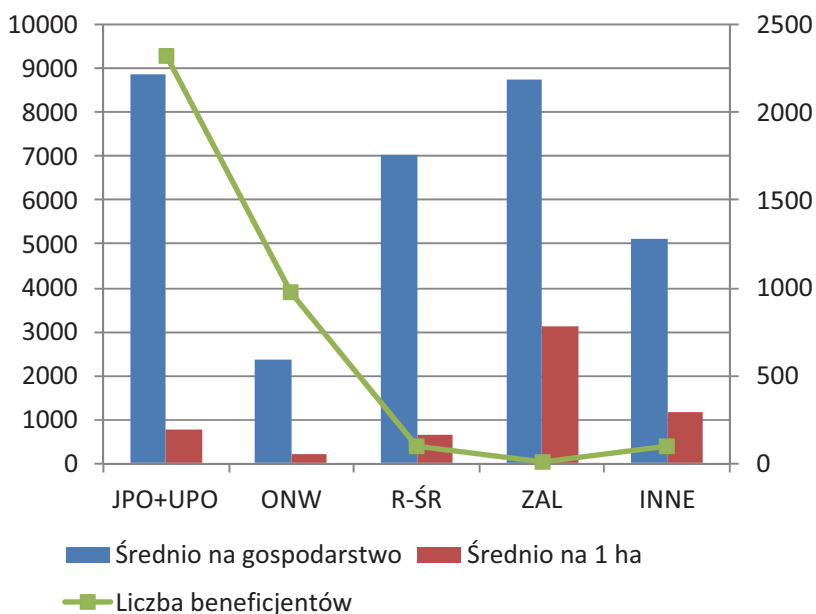
Porównanie wielkości wsparcia bezpośredniego na gospodarstwo (rys. 53), na jeden hektar oraz liczby beneficjentów poszczególnych rodzajów płatności, pozwala wyciągnąć wnioski niemal identyczne z tymi płynącymi z analizy tych samych parametrów na podstawie danych FADN, czy danych GUS. Nie ma wątpliwości, że płatności JPO i UPO są najbardziej istotną formą bezpośredniego wsparcia dochodów. Przemawia za tym ich zasięg (liczba beneficjentów) oraz wysokość płatności na gospodarstwo. Ponadto wysokość płatności na 1 ha, w porównaniu z instrumentami wspierającymi dochody, jest stosunkowo duża. Zatem mają one duże znaczenie zarówno w skali całego sektora (makro), jak i pojedynczych gospodarstw (mikro). Tym niemniej, rola i znaczenie tych płatności w zależności od rozmiaru gospodarstwa jest różna. W mniejszych gospodarstwach płatności obszarowe pełnią rolę raczej socjalną, natomiast w dużych stanowią poważne źródło dochodów. To rodzi różnice w sposobie wykorzystania otrzymywanego wsparcia. W związku z tym zmiany, jakie wynikają z tego faktu, są różnorakie.

Zasięg płatności ONW jest ponad dwukrotnie mniejszy niż płatności JPO i UPO, ale w porównaniu z pozostałymi rodzajami płatności, liczba beneficjentów jest tu znacznie większa. Z tego powodu te płatności mają też stosunkowo duże znaczenie w skali makro. Jednak wysokość płatności przypadająca na 1 ha,

czy na 1 gospodarstwo, znacznie obniża ich rolę w skali mikro. Płatności rolno-środowiskowe, czy płatności ujęte w kategorii „Inne” mają duże znaczenie w skali mikro (wysokie wartości na 1 ha, gospodarstwo), ale ich niewielki zasięg warunkuje minimalne znaczenie w skali całego sektora.

Zupełnie innym zagadnieniem jest dystrybucja wsparcia pomiędzy gospodarstwami. Jak wynika z przeprowadzonej analizy statystycznej materiału z ankiety, znaczna część wsparcia trafia do małych gospodarstw, szczególnie płatności JPO i UPO, a relatywnie niewielka do dużych gospodarstw, co wynika z natury płatności (płatności obszarowe) oraz ze struktury agrarnej polskiego rolnictwa.

Rysunek 53. Liczba beneficjentów, wysokość płatności na gospodarstwo i na 1 ha w 2011 r.

JPO – Jednolita Płatność Obszarowa, UPO – Uzupełniająca Płatność Podstawowa, ONW – płatności ONW, R-ŚR – płatności rolnośrodowiskowe, ZAL – płatności do zalesień, INNE – inne płatności.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

2.3. Wpływ WPR na rolnictwo

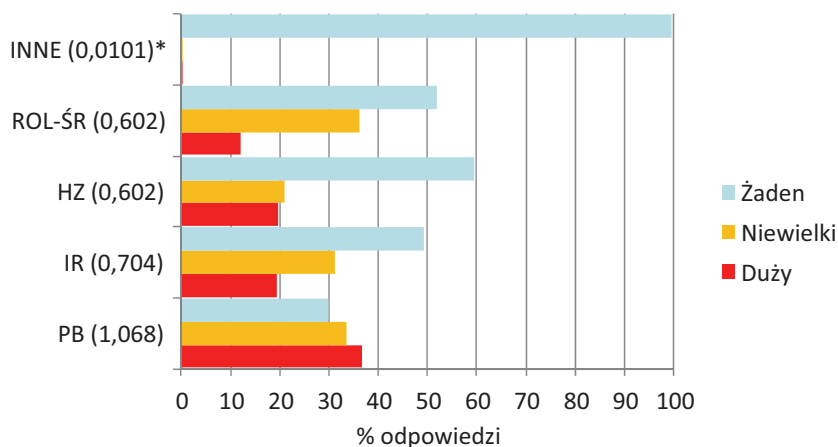
Wpływ poszczególnych grup regulacji WPR na rolnictwo i decyzje produkcyjne ankietowani rolnicy określali na podstawie pytań typu zamkniętego z następującymi wariantami odpowiedzi: 0 – żaden, 1 – niewielki i 2 – duży.

Do określenia jego siły użyto średniej arytmetycznej w zakresie wartości od 1 do 2, której interpretacja jest następująca:

- wartość bliższa 0 oznacza przewagę przeciętnych ocen o braku wpływu;
- wartość bliższa 1 oznacza przewagę przeciętnych ocen o niewielkim wpływie;
- wartość bliższa 2 oznacza przewagę przeciętnych ocen o dużym wpływie.

Analiza uzyskanych odpowiedzi wskazuje, że wpływ regulacji WPR na zmiany w rolnictwie jest raczej niewielki. Przewaga odpowiedzi o dużym wpływie zaznacza się wyraźnie tylko w odniesieniu do płatności bezpośrednich, chociaż zdania rolników na ten temat były niemal równo podzielone. Ponad 1/3 respondentów wskazywała tu duży wpływ i kolejna 1/3 niewielki, a niespełna 30% – żaden. W odniesieniu do interwencji rynkowej, regulacji handlu zagranicznego oraz regulacji rolnośrodowiskowych średnie wartości odpowiedzi ukształtowały się w przedziale 0,5-1,0. Świadczy to o przewadze ocen mówiących o niewielkim wpływie tych regulacji na zmiany w rolnictwie. W poszczególnych ocenach tych grup instrumentów zaznaczają się duże różnice. O ile w przypadku interwencji rynkowej i regulacji rolnośrodowiskowych około połowa ankietowanych rolników wskazała na brak wpływu, to jeżeli chodzi o regulacje handlowe, było to już blisko 60%. W ocenie blisko 20% rolników wpływ interwencji rynkowej i systemu handlu zagranicznego był duży, dwukrotnie mniejsza proporcja respondentów wskazywała taki sam wpływ w przypadku regulacji rolnośrodowiskowych. Ta ostatnia grupa instrumentów miała jednak największy udział ocen mówiących o niewielkim znaczeniu. Od ww. grup regulacji wyraźnie odstają w dół wartości średnie dla pozostałych grup regulacji (kategoria Inne). Niemal wszyscy respondenci stwierdzili zgodnie, że nie mają one żadnego wpływu na zmiany w polskim rolnictwie (rys. 54).

Rysunek 54. Wpływ WPR na zmiany w polskim rolnictwie

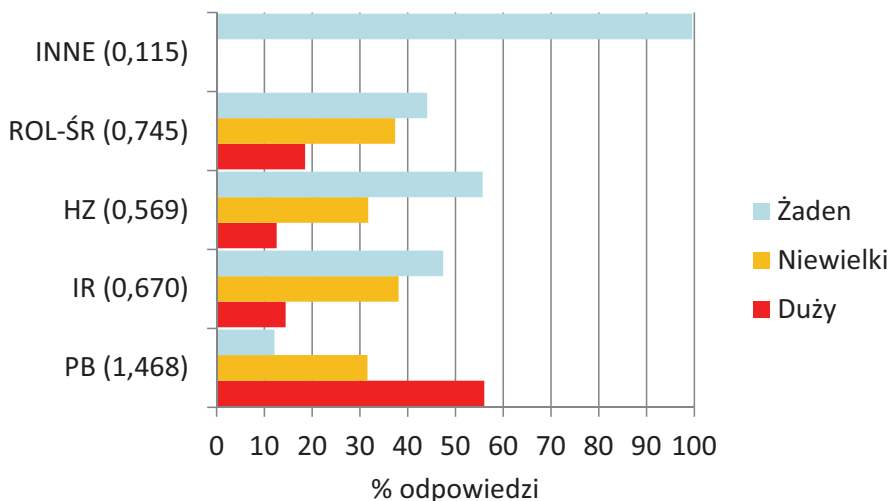
* w nawiasach wartość średnia odpowiedzi

PB – płatności bezpośrednie, IR – interwencja rynkowa, HZ – regulacje handlu zagranicznego, ROL-ŚR – płatności rolnośrodowiskowe, INNE – inne regulacje.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Podobnie przedstawiają się odpowiedzi rolników na pytanie o wpływ WPR na dochody rolników, z tym, że siła wpływu płatności bezpośrednich jest w ich opinii znacznie większa niż na decyzje produkcyjne i zmiany w rolnictwie. Tym niemniej, analiza wyników dotyczących wpływu WPR na dochody rolników wyraźnie wskazuje na dominujący wpływ płatności bezpośrednich w tym zakresie. Ponad 55% ankietowanych rolników wskazało duże znaczenie wsparcia bezpośredniego w dochodach gospodarstwa, a tylko 12% na jego brak. Wpływ pozostałych regulacji wg ankietowanych jest niewielki lub żaden. Około 20% respondentów wskazywało duży wpływ regulacji środowiskowych oraz około 12-14% regulacji handlu zagranicznego i interwencji rynkowej przy jednocześnie dużej proporcji odpowiedzi wskazujących niewielki wpływ (32-37%) oraz brak wpływu (44-55%). Znaczenie pozostałych grup regulacji wg ankietowanych rolników nie było istotne (rys. 55).

Rysunek 55. Wpływ WPR na dochody gospodarstw rolnych

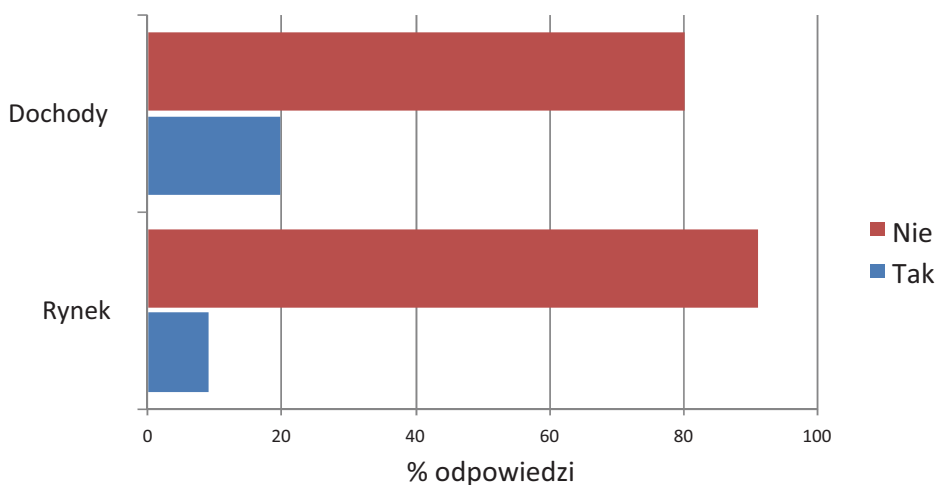

* w nawiasach wartość średnia odpowiedzi

PB – płatności bezpośrednie, IR – interwencja rynkowa, HZ – regulacje handlu zagranicznego, ROL-ŚR – płatności rolnośrodowiskowe, INNE – inne regulacje.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Rysunek 56. Wpływ WPR na stabilizację rynków rolnych i dochodów rolników

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Załącznika 2 ankiety „Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB.

Znaczna większość ankietowanych rolników (80-90%) wyraża negatywne opinie na temat roli regulacji WPR jako czynnika stabilizującego zarówno rynki rolne, jak i dochody z działalności rolniczej. Aczkolwiek proporcja pozytywnych ocen odnośnie stabilizacji dochodów (20%) była ponad dwukrotnie większa niż ocen dotyczących stabilizacji rynków (rys. 56).

3. Podsumowanie i wnioski

Po wejściu do UE w polskim rolnictwie zaszły duże zmiany. Były one kontynuacją procesów rozpoczętych w okresie transformacji, jak również częścią globalnych zmian i dostosowań w rolnictwie światowym. Udział WPR w przeobrażeniach polskiego sektora rolnego był i jest niepodważalny, co w pierwszej kolejności ilustruje wzrost dochodów rolnictwa. Wynika to przede wszystkim z wprowadzenia dopłat bezpośrednich. Potwierdzają to zarówno wyniki analizy danych GUS i agend rządowych oraz Polskiego FADN, jak i opinie rolników. Dlatego w dużej mierze analiza niniejsza koncentrowała się na tym zagadnieniu.

Po drodze, jak zawsze, kiedy podejmowane są decyzje o reformach WPR, pojawiły się jednak pewne wątpliwości, co do roli jaką powinna spełniać polityka rolna w zmieniającym się otoczeniu oraz konkretnych skutków istniejących regulacji. W istocie wpływ wsparcia bezpośredniego jest różnorodny i w pewnym sensie sprzeczny. Dopłaty bezpośrednie z jednej strony powodują wzrost dochodów rolników, ich stabilizację i zachęcają do powiększania gospodarstw. Z drugiej strony zaś, ich wpływ w tym względzie (na obszar gospodarstw) jest jednak ograniczony, ponieważ:

- zasób ziemi (szczególnie relatywnie dobrej jakościowo) jest ograniczony,
- przyczyniają się do wzrostu cen ziemi,
- stanowiąc pewne źródło dochodów, częściowo podtrzymują istniejącą strukturę agrarną.

To wyjaśniałoby, dlaczego, pomimo dużych zmian, struktura agrarna nadal jest bardzo rozdrobniona i silnie spolaryzowana. Z kolei wpływ na produkcję (z założenia o *decouplingu*) jest nieznaczny, aczkolwiek dobór roślin do produkcji w pewnym stopniu odzwierciedla listę roślin, do których przysługują określone płatności. Większe znaczenie w tym względzie mają czynniki rynkowe. Wsparcie bezpośrednie, pośrednio wpływa też na inwestycje w rolnictwie, bowiem poprawa dochodów wydatnie zwiększa możliwości rolników w tym zakresie.

Analiza danych FADN wykazała, że wpływ wsparcia unijnego na zmiany w rolnictwie w poszczególnych grupach gospodarstw jest zróżnicowany, w zależności od przede wszystkim ich rozmiarów oraz w mniejszym stopniu,

profilu działalności i regionu. Zmiany po wejściu do UE były obserwowane głównie w gospodarstwach mających większy udział wsparcia w dochodach (gospodarstwa duże oraz najmniejsze), bądź też relatywnie wyższe dochody. W ujęciu przestrzennym były widoczne na północy i zachodzie Polski. Polegały przede wszystkim na zwiększaniu areału produkcyjnego, głównie poprzez dzierżawy i eliminowanie gruntów wyłączonych z użytkowania (ugory, odłogi). Zmieniły się w tej grupie gospodarstw metody produkcji – wzrost kosztów świadczy o jej intensyfikacji. Z drugiej strony ograniczano produkcję zwierzęcą. Widoczna była też tendencja dostosowywania produkcji w celu maksymalizacji wpływów z tytułu wsparcia bezpośredniego, szczególnie w gospodarstwach, w których poziom wsparcia był mniejszy (ogrodnictwo, plantacje trwałe).

W ujęciu regionalnym można mówić o ekspansji rolnictwa na północy i zachodzie kraju, podczas gdy na południowym wschodzie następuje odwrotny proces. W zależności od charakterystyki danego regionu wpływ WPR był zdecydowanie różny. Zależało to od wielu czynników, począwszy od warunków klimatyczno-glebowych, istniejącej struktury agrarnej, a kończąc na uwarunkowaniach historycznych. Czynniki te, a szczególnie struktura agrarna, determinują w dużym stopniu spektrum odbiorców dopłat typowo obszarowych (płatności JPO, UPO) oraz w znacznie mniejszym stopniu ONW i pozostałych. Dlatego w zależności od regionu zmienia się kompozycja beneficjentów w zależności od rozmiarów gospodarstwa, jego położenia czy profilu działalności.

Patrząc na dystrybucję wsparcia w rolnictwie należy zauważyć fakt, że odzwierciedla ona odpowiednio dobrze specyfiki warunków w polskim rolnictwie. Na pocieszenie można powiedzieć, że w innych krajach UE występują również podobne problemy. Z jednej strony gros (blisko połowa) wsparcia trafia do ogromnej liczby małych gospodarstw. Ujmując rzecz inaczej, można stwierdzić, że znaczna część dopłat jest transferowana do jednostek, które w dłuższej perspektywie czasowej nie mają możliwości rozwoju, niezależnie od faktu korzystania ze wsparcia, czy też nie. Ta grupa gospodarstw nie wykazuje większych zmian produkcyjnych. Nie dostosowuje swej produkcji do zmieniających się warunków rynkowych, bądź robi to w znacznie mniejszym stopniu. To z kolei rodzi przynajmniej kilka pytań, dotyczących definicji celów polityki rolnej, celowości wsparcia, jego efektywności i uzasadnienia. Trudno bowiem uzasadnić kierowanie wsparcia do grupy, która w zasadzie nie pokazuje żadnej reakcji (oprócz wątpliwej dochodowej), zarówno na wsparcie, jak i na zmiany otoczenia rynkowego i socjalnego. Idea powiązania tych płatności z dostarczaniem społeczeństwu dóbr publicznych, czy z celami ekologicznymi rozwiązuje ten problem (przynajmniej częściowo), ale nie rozwiązuje głównego problemu tej grupy gospodarstw – nie zmienia ich słabej pozycji w łańcuchu żywnościowym.

Na przeciwnym biegunie znajduje się stosunkowo niewielka liczba większych jednostek, które otrzymują bardzo wysokie świadczenia, ale ich udział w całej sumie wsparcia kierowanej do sektora jest relatywnie niewielki. To ta grupa gospodarstw w coraz większym stopniu decyduje o podaży rynkowej produktów rolniczych i żywności w kraju, a w przyszłości będzie stanowiła o pozycji polskiego rolnictwa na rynkach międzynarodowych. Trudno jednak zaakceptować ogromne sumy wsparcia trafiające do tych gospodarstw.

Można zatem pokusić się o stwierdzenie, że WPR (jako taka) działa tylko na stosunkowo niewielką część naszego rolnictwa, przynajmniej z punktu widzenia produkcji żywności. W stosunku do pozostałej części pełni funkcję raczej socjalną. W ostatnich latach, kiedy ceny żywności kształtują się na bardzo wysokim poziomie, trudno jest wytłumaczyć wspieranie rolnictwa jako całości, w tym jego części, które mają z nim coraz mniej wspólnego, a są finansowane z budżetu rolnego. Tym bardziej, że skuteczność regulacji WPR jako stabilizatora rynku, czy w mniejszym stopniu dochodów, pozostawia wiele do życzenia.

Literatura:

1. Babuchowska K., Marks-Bielska R., *Dochód w rolnictwie i jego uwarunkowania* [w:] *Gospodarstwa rolne Polski Wschodniej i skłonność ich właścicieli do inwestowania z wykorzystaniem instrumentów wspólnej polityki rolnej*, PTE Odział w Toruniu, Toruń 2012, s. 115-134.
2. Bajek P., Chmielewska-Gill W., *WPR: nowoczesna polityka rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*, FAPA, Warszawa 2007.
3. Baran E., Gajdek G., *Fundusze unijne stimulatorem przemian rozwojowych podkarpackiego rolnictwa*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu 2009, t. XI, z. 5, s. 13-19.
4. Biórawski P., *Wielkość ekonomiczna jako czynnik różnicujący wyniki produkcyjne i ekonomiczne gospodarstw rolnych w regionie Pomorza i Mazur*, Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 67, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2008, s. 45-55.
5. Brelik A., Grzelak A., *Ocena tendencji w kształtowaniu się dochodów gospodarstw rolnych w Polsce w regionach FADN po integracji z UE*, Journal of Agrobusiness and Rural Development, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Zeszyt 2, Poznań 2011, s. 5-11.
6. Chmielewska B., *Wpływ członkostwa Polski w UE na sytuację ekonomiczną małych gospodarstw oraz rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, Zeszyty Naukowe SGGW – Problemy Rolnictwa Światowego, Wydawnictwo SGGW, t. 11, Warszawa 2011, s. 56-66.
7. Chmielewska B., *Płatności bezpośrednie jako forma wsparcia dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce po integracji z Unią Europejską*. Problemy Rolnictwa Światowego, SGGW, t. 2, Warszawa 2007, s. 28-34.
8. Chmurzyńska K., *Wpływ SPO Rolnictwo na poprawę konkurencyjności gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw przemysłu spożywczego*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu 2008, t. X, z. 3, s. 67-72.
9. Czternasty W., Buczkowska N., *Rozdysponowanie funduszy unijnych w aspekcie działań proefektywnościowych i prorównościowych. Przykład sektora rolnego województwa kujawsko-pomorskiego*, Journal of Agribusiness and Rural Development, zeszyt 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 5-16.

10. Czubak W., Sadowski A., Poczta W., *Wpływ reformy systemu dopłat bezpośrednich na dochody polskich gospodarstw rolnych z pola obserwacji FADN* [w:] *Dopłaty bezpośrednie i dotacje budżetowe a finansowanie oraz funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych*, seria Program Wieloletni 2011-2014, Raport nr 20, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011, s. 60-80.
11. Czubak W., Poczta W., Pawlak K., *Zmiany w wolumenie produkcji i dochodach rolniczych w warunkach akcesji Polski do UE*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* nr 4, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 118-127.
12. Drygas M., *Wpływ dopłat bezpośrednich w ramach Wspólnej Polityki Rolnej 2004-2006 i 2007-2013 na przekształcenia obszarów wiejskich w województwie pomorskim*, Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, Warszawa 2010.
13. Floriańczyk Z., *Wpływ instrumentów wspólnej polityki rolnej a poziom dochodów rolników w Polsce*, *Studia i Monografie*, nr 137, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.
14. Ginter A., *Zróżnicowanie sytuacji dochodowej w wybranych gospodarstwach rolnych*, *Roczniki Naukowe SERiA* 2011, t. XIII, z. 3, s. 83-87.
15. Grontkowska A., *Znaczenie dopłat w gospodarstwach o dużej i bardzo dużej sile ekonomicznej w krajach Unii Europejskiej w latach 2004-2006*, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 2009, t. XI, z. 1, s. 123-129.
16. Józwiak W., *Efektywność i innowacyjność a konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych*, *Więś i Rolnictwo*, nr 1, IRWiR PAN, Warszawa 2011, s. 75-86.
17. Józwiak W., Mirkowska J., *Polskie gospodarstwa rolne w pierwszych latach członkostwa*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 2, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 19-32.
18. Kaczmarek J., *Zróżnicowanie regionalne potencjału produkcyjnego oraz wyników produkcyjno-ekonomicznych indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce z uwzględnieniem wybranych typów rolniczych (na podstawie FADN)*, [w:] *Problemy rolnictwa światowego*, H. Manteuffel Szoega, W. E. Tyner (red.), t. XV, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2006, s. 26-35.

19. Kisiel R., Babuchowska K., Marks-Bielska R., *Wykorzystanie dopłat bezpośrednich przez rolników z województwa warmińsko-mazurskiego*, Wyd. UWM, Olsztyn 2008.
20. Kokoszka K., *Rezultaty reformy Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej w świetle zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu 2010, t. XII, s. 123-129.
21. Kowalski A., *Kierunki reformy*, [w:] *Zmiany w systemie płatności bezpośrednich w rolnictwie po roku 2009*, Nowe Życie Gospodarcze 2006, nr 4, s. 2-4.
22. Krzyżanowski J.T., *Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej. Wybrane Zagadnienia*, Wyd. SGGW, Warszawa 2009.
23. Marks-Bielska R., Babuchowska K., *Funkcjonowanie systemu dopłat bezpośrednich w Polsce i w innych krajach UE*, Journal of Agribusiness and Rural Development, zeszyt 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2010, s. 89-100.
24. Mickiewicz B., Mickiewicz A., *Problematyka dopłat bezpośrednich w rolnictwie polskim w latach 2004-2010*, Journal of Agribusiness and Rural Development, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2011, zeszyt 2, s. 89-101.
25. Mroczek R., Urban R., *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rynki rolne*, [w:] *Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa (Synteza)*, seria Program Wieloletni 2005-2009, Raport nr 177, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010, s. 44-58.
26. Musiał W., Mikołajczyk J., *Inwestycje produkcyjne jako czynnik wzrostu dochodu rolniczego*, [w:] *Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2004, s. 176-192.
27. Niezgodą D., *Zróżnicowanie dochodu w gospodarstwach rolnych oraz jego przyczyny*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 1, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009, s. 24-37.
28. Olper, A., *Constraints and Causes of the 2003 EU Agricultural Policy Reforms*, w: Swinnen, J. (red), *The Perfect Storm. The Political Economy of the Fishler Reforms of the Common Agricultural Policy*, CEPSm Bruksela, s. 83-102.

29. Pawlak K., Poczta W., *Potencjał polskiego rolnictwa pięć lat po akcesji Polski do UE jako przesłanka jego konkurencyjności*, Wieś i Rolnictwo nr 1, Warszawa 2010, s. 21-47.
30. Poczta W., Czubak W., Pawlak K., *Zmiany w wolumenie produkcji i dochodach rolniczych w warunkach akcesji Polski do UE*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 4, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010, s. 40-52.
31. Poczta W., *Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych*, [w:] *Raport o stanie wsi*, Polska wieś 2012, FDPA, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 65-100.
32. Pirizio-Brioli, C., *An Inside Perspective on the Political Economy of the Fishler Reforms*, w: Swinnen, J. (red), *The Perfect Storm. The Political Economy of the Fishler Reforms of the Common Agricultural Policy*, CEPSm Bruksela, s. 102-114.
33. Smoleń M., Górniak E., *Interwencjonizm państwowy w warunkach rynkowych*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2007.
34. *Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013. (z elementami prognozy do roku 2020)*, MRiRW, Warszawa 2005.
35. Szumski S., *Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
36. Tangermann S., *Direct Payments in the CAP post 2013 EP Workshop "CAP towards 2020"*, Brussels 2011.
37. Wicki L., *Teoretyczne aspekty WPR*, maszynopis, Warszawa 2011.
38. *Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN, lata 2004-2010*, Polski FADN, Warszawa 2005-2011
39. Zapędowski W., *Liberalizacja handlu towarami rolnymi – negocjacje w ramach Światowej Organizacji Handlu*, Biuletyn informacyjny ARR, nr 6, Warszawa 2010.
40. Zegar J.St., *Przesłanki i uwarunkowania polityki kształtowania dochodów w rolnictwie*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2001.
41. Zegar J.St., *Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej*, IERiG-PIB, Warszawa 2008.
42. Zegar J.St., *Kwestia dochodów ludności chłopskiej*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 4, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2001, s. 3-20.

Aneks

Załącznik nr 2 do ankiety :”Rodzina i Gospodarstwo” IERiGŻ-PIB

**INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY**

**00-002 Warszawa,
ul. Świętokrzyska 20**

ANKIETA 2011

Załącznik 2 do ankiety „Rodzina i Gospodarstwo”

Nr regionu

1

Nr województwa

2

Nr stały wsi

3

Nr kolejny rodzi-
ny

4

Nr stały rodziny

5

Kategoria rodziny

6

A. Dopłaty bezpośrednie

1. Z jakiego tytułu otrzymuje Pan(i) dopłaty? (p. 1 i 2 porównaj z pytaniem 42 w ankiecie głównej)

	Kwota dopłat w 2011 r. (w zł)	Obszar objęty wsparciem (w ha)	Który to jest rok otrzymywa- nia dopłat
	1	2	3
1 - bezpośrednie (JPO, UPO, TUZ)			
2 – ONW			
3 - rolnośrodowiskowe			
4 - do zalesień			
5 - inne, jakie?.....			

Jeśli 3, to jakie pakiety są realizowane w gospodarstwie?

.....

1

Jeśli 4, to jaki rodzaj gruntów zalesiono?

1-rolne, 2-inne niż rolne

2

B. Działania inwestycyjne

2. Z jakiego działania otrzymał(a) Pan(i) dofinansowanie? (porównaj z pytaniem 44, 55, 57 i 61 w ankiecie głównej)

Działania	Kwota dofinansowania (zł)	Wartość inwestycji (zł)	Rok uczestnictwa w programie	Na czym polega inwestycja
	1	2	3	4
6 - Inwestycje w gospodarstwach rolnych				
7 - Różnicowanie działalności rolniczej				
8 - Dostosowanie do standardów UE				
9 - Młody rolnik				
9 - Wsparcie gospodarstw niskotowarowych				
10 - Inne, jakie?.....				

Jeśli działanie 9, to czy gospodarstwo zostało przejęte w ramach programu „Renty strukturalne”? tak -1, nie - 0

Jeśli działanie 7, to kto kieruje powstałą działalnością? rozszę podać nr osoby z ankiety ze str. 2

C. Pozostałe działania

3. Jeżeli Pan(i) jest członkiem grupy producenckiej (porównaj pytanie 28 w ankiecie głównej), to

czy korzystał Pan(i) z dofinansowania dla grup producenckich?

tak -1, nie - 0

jeśli **tak**, to jaki jest sektor produkcji grupy producenckiej?.....

4. Czy któryś z członków rodziny posiada własną firmę? (porównaj pytanie 8 i 14 w ankiecie głównej)?

Jeśli **tak**, to proszę podać numer osoby z ankiety ze str. 2

Rok założenia firmy

Liczbę zatrudnionych

Rodzaj działalności

Czy firma korzystała ze wsparcia dla mikroprzedsiębiorstw?

tak -1, nie - 0

Jeśli **tak**, to proszę podać:

Kwotę dofinansowania

Wartość inwestycji

Opis inwestycji

5. Czy Pana(i) gospodarstwo było objęte scalaniem gruntów?

tak -1, nie - 0

Jeśli **tak**: Jaka powierzchnię gospodarstwa objęto scalaniem?

Ilu rolników brało udział w scaleniu?

Kto był inicjatorem?

.....

Jeśli **nie**: Czy jest Pan(i) zainteresowany?

tak -1, nie - 0

Jeśli **tak**, jaka jest liczba posiadanych działek ewidencyjnych przeznaczonych do scalenia?

Jaka jest powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa w stosunku do których nie są uregulowane prawa własności?

tj. użytkownik nie posiada aktu własności i nie jest wpisany do księgi wieczystej jako właściciel (nie dotyczy gruntów dzierzawionych)

Co jest przyczyną takiego stanu?.....

6. Czy uczestniczyła lub korzysta Pan(i) z przedsięwzięć zrealizowanych ze środków UE? Jeśli **tak**, to jakich?

Rodzaje przedsięwzięć	W którym/od którego roku	Opis
1. szkolenia		
2. inwestycje zrealizowane na terenie wsi lub gminy		
3. program LEADER (porównaj pytanie 71 i 72 w ankiecie głównej)		
4. inne, jakie?		

D. Efekty realizowanych działań

7. Które z kierunków wsparcia są według Pana(i) najważniejsze z punktu widzenia rozwoju gospodarstwa i poprawy warunków życia na wsi? Jaka powinna być proporcja rozdysponowania środków finansowych?

Kierunki wsparcia	Istotność (najważniejsze-1, najmniej istotne - 7 lub 8)	Podział środków finansowych w % (suma=100%)
	1	2
1. Dopłaty bezpośrednie		
2. Inwestycje w gospodarstwie rolnym		
3. Różnicowanie działalności rolniczej i rozwój mikroprzedsiębiorstw		
4. Ochrona środowiska naturalnego		
5. Szkolenia i doradztwo rolnicze		
6. Infrastruktura techniczna		
7. Infrastruktura społeczna		
8. Inne, jakie?		

8. Jakie przedsięwzięcia, które do tej pory nie były dofinansowywane, powinny być wspierane ze środków UE?

9. Jaka jest obecnie specjalizacja gospodarstwa?

Czy po wejściu Polski do UE uległa zmianie?
tak -1, nie - 0

1- uprawy polowe, 2-bydło mleczne, 3-trzoda chlewna, 4- ogrodnictwo, 5- mieszana, 6-inna, jaka?.....

Jeśli **tak**, to jaka była wcześniej?

Jakie były tego przyczyny?

.....

10. Jakie były zmiany powierzchni roślin uprawnych w gospodarstwie po wejściu do UE?
(0-bez zmian, 1-wzrost, 2 spadek)

Rodzaje roślin uprawnych	Powierzchnia w ha w 2011 r.	Zmiana w stosunku do 2003 r.
	1	2
1. zboża		
2. rzepak		
3. okopowe (ziemniaki/buraki cukrowe, pastewne, inne)		
4. wysokobiałkowe (groch, peluszką, łubiny)		
5. użytki zielone (trwale i w uprawie polowej)		
6. plantacje trwałe		

Jakie były przyczyny tych zmian?.....

11. Jakie były zmiany zużycia środków produkcji?

0-bez zmian, 1-wzrost, 2 spadek

26

Jakie były przyczyny tych zmian?.....

12. Wpływ instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej na zmiany produkcyjne i dochody gospodarstw
2-wpływ duży, 1-wpływ niewielki, 0-wpływ żaden

Instrumenty	Zmiany produkcyjne w gospodarstwach	Dochody gospodarstw
	1	2
1. płatności bezpośrednie		
2. interwencja rynkowa		
3. system handlu zagranicznego		
4. płatności środowiskowe		
5. inne, jakie?		

13. Czy regulacje Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) skutecznie stabilizowały:

1. sytuację rynkową, dlaczego?

tak -1, nie - 0

27

2. sytuację dochodową, dlaczego?
.....

tak -1, nie - 0

28

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

*Nakład 700 egz., ark. wyd. 7,46
Druk i oprawa: EXPOL Włocławek*